

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Министерство образования и науки Республики Казахстан

Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина

**«ГЕОГРАФИЯ» ПӘНІН ОҚЫТУ БОЙЫНША
ТАЛДАМАЛЫ МАТЕРИАЛДАР**

**АНАЛИТИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ
ПО ОБУЧЕНИЮ ПРЕДМЕТУ «ГЕОГРАФИЯ»**

Астана
2015

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды (2015 жылғы 17 сәуір № 3 хаттама).

Рекомендовано к изданию Ученым советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол № 3 от 17 апреля 2015г.).

«География» пәнін оқыту бойынша талдамалы материалдар. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2015. 106– б.

Аналитические материалы по обучению предмету «География». – Астана: НАО имени И.Алтынсарина, 2014. 106 – с.

Талдамалы материалда жалпы білім беретін мектептердегі география пәні оқу бағдарламаларының, оқулықтарының, оқушылардың білім сапасының, республикалық олимпиадалар мен ғылыми жобалар нәтижелерінің талдауы, педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыру жұмысы, педагогикалық тәжірибе мен инновациялар туралы деректер берілген.

Басылым білім беру басқармалары өкілдеріне, білім беру мекемелері мұғалімдеріне, біліктілікті арттыру институттары басшыларына, оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешен авторларына арналған.

В аналитическом сборнике отражен материал состояния обучения предмету «География» в общеобразовательных школах за 3 года, описаны уровни подготовки учащихся, методика и практика обучения, опыт и инновации.

Издание адресовано работникам организаций образования, институтам повышения квалификации учителей, авторам учебников и учебно-методических комплексов.

© Ы.Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2014
© Национальная академия образования
им. И. Алтынсарина, 2014

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Қазақстан-2050 стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауында жастарға білім беруді жетілдіруге айрықша көңіл бөлінген. Елбасы: «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Қазіргі әлемде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз болып қалғалы қашан. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуға тиіс. Сондай-ақ, балаларымыздың, жалпы барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет. Балаларымыз қазіргі заманға бейімделген болуы аса маңызды» - деп атап көрсеткен болатын [1].

Мемлекеттік саясатымыз еліміздің экономикасын жақсарту және одан әрі өсіру үшін білім беру саласына ерекше назар аударып отыр. Сондай-ақ, адам капиталын қалыптастыруды, атап айтқанда, өздігінен және шығармашылық тұрғыда кәсіби міндеттерді шеше алатын, қызметтің тұлғалық және қоғамдық мәнін саналы түрде ұғынатын, оның нәтижесіне жауап бере алатын құзыретті, бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беру жүйесін жаңарту негізгі бағыт болып анықталған. Сондықтан қазіргі кездегі қоғамның дамуына тән сипат білім беру жүйесін жетілдіру болып табылады, бұл өз кезегінде өзін-өзі жүзеге асыруға, басқаруға, реттеуге, қоршаған ортада әлеуметтенуге қабілетті тұлға тәрбиелеумен, заманауи өркениеттегі адам рөлінің жоғарылауымен байланысты және тұлғаның дамуына ықпал ететін өзіндік ішкі механизмдері: өзін-өзі тану, анықтау, мен дамытуды белсендендіру – білім беру үдерісінің басты мақсаты болып табылады. Жалпы орта білім беру сапасын арттыру мақсатында білім беру жүйесінің даму бағыттарын, даму траекториясын айқындау және соның негізінде күтілетін нәтижеге бағытталған құзыреттілік тұрғысынан қол жеткізуге бағытталған білім беру жүйесін жетілдірудің қажеттілігі арта түсуде.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына сәйкес, «География» пәні «Жаратылыстану» білім саласына енгізілген мектептің негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейлерінде міндетті түрде оқытылатын пән. «География» пәнінің білім мазмұны оқушылардың функционалдық сауаттылықтарын қалыптастыруға бағытталған.

Бұл талдамалы материалда еліміздің жалпы білім беретін мектептеріне арналған география пәні бойынша:

- 1) оқу материалдарын талдауды;
- 2) оқушылардың дайындық деңгейін;
- 3) пән бойынша білім берудің жағдайын;
- 4) географияны оқытудың әдістемесі мен тәжірибесіндегі инновациялар - ды зерделеу және анықтау мақсаты көзделген.

1 Жалпы білім беретін мектептердегі география бойынша оқу материалдарын талдау

Елбасы 2012 жылғы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша бес жылдық ұлттық жоспарды қабылдау жөнінде нақты міндет қойды. Аталған міндет Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарына кіру процесінде де маңызды болып табылады. Еліміз үшін маңызды болып табылатын аталған стратегиялық міндетті шешу жағдайында тұлғаның ең басты функциялық сапалары белсенділік, шығармашыл тұрғыда ойлауға және шешім қабылдай алуға, кәсіби жолын таңдай алуға қабілеттілік, өмір бойы білім алуға дайын тұруы болып табылады. Бұл функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады [2].

Функционалдық сауаттылықты дамытудың жалпы бағдары Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында анық көрсетілген. Ондағы басты мақсат жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның құбылмалы әлемде әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ететін білім алудағы қажеттіліктерін қанағаттандыру болып табылады [2].

Қазақстан Республикасы жалпы орта білім беру ұйымдарының іс-әрекеті Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 қаулысымен Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті білім стандартына сәйкес бекітілген [3].

Орта білімді ресурстық қамтамасыз етудің негізгі элементтері МЖББС – типтік оқу жоспарлары – оқу бағдарламалары – оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендері.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру үдерісі 2012 жылы 8 қарашада Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің бекіткен №500 бұйрығына сәйкес типтік оқу жоспарлары (әрі қарай – ТОЖ) негізінде жүзеге асырылады. Мемлекеттік жалпыға міндетті білім стандартына сәйкес типтік оқу жоспарында пәнді оқуға бөлінетін міндетті және вариативтік сағат саны анықталған.

2010 және 2012 жылдардағы ТОЖ салыстырмалы талдауы негізгі орта білім деңгейінде апталық оқу жүктемесінің 6-сыныпта 0,5 сағатқа және 9-сыныпта 1 сағатқа ұлғайғанын, жалпы орта білім деңгейінде өзгеріссіз қалғанын көрсетеді (1-кесте).

1-кесте – Жалпы орта білім деңгейіндегі типтік оқу жоспарларының салыстырмалы кестесі

Сыныптар	Сыныптар бойынша апталық сағат саны	
	ТОЖ (2010 ж)	ТОЖ (2012 ж)
6	1,5	2
7	2	2
8	2	2
9	1	2
10 ЖМБ	2	2
10 ҚГБ	1	1
11 ЖМБ	2	2
11 ҚГБ	1	1

6-сыныпта географияның бастапқы курсы оқу жүктемесін 0,5 сағатқа ұлғайту оқушылардың білік және дағдыларын дамыту қажеттілігімен сипатталады.

9-сыныпта Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік география курсы менгеруге бөлінген оқу жүктемесінің 1 сағатқа артуы (аптасына 2 сағат), функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған практикалық жұмыстар мен тапсырмалар көлемінің ұлғаюына байланысты болды.

Республикамыздың жалпы білім беретін мектептеріндегі оқу үдерісі оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарында айқындалған мақсат және міндеттерге сәйкес әзірленген оқу бағдарламалары арқылы жүзеге асырылады.

Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, таңдау курстарының және факультативтердің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2010 жылғы 9 шілдедегі № 367 бұйрығымен бекітіліп, 2010 жылдың 1-қыркүйегіндегі және 2013 жылғы 3-сәуірдегі № 115 бұйрығымен бекітіліп 2013 жылдың 1-қыркүйегінен қолданысқа енгізілген оқу бағдарламалары «География» пәнін оқытудың мазмұндық, құрылымдық және әдістемелік талаптарына сай ұсынылған.

Жаңа оқу бағдарламаларын әзірлеуге негіздеме болған проблемалар:

- 1) жүйелік іс-әрекеттік тәсілді жүзеге асыру арқылы практикаға бағдарланған іс-әрекетті күшейту;
- 2) білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту;
- 3) білім беру деңгейлері бойынша оқу материалдарын қайта бөлу және пәнаралық кіріктіруді күшейту жолымен пән мазмұнын жүйелеу;
- 4) жалпы орта білім мазмұнын бейіндік бағытын және саралауды күшейту;
- 5) қазақстандық компонентті күшейту;
- 6) тәрбие әлеуетін күшейту;
- 7) практикалық, жобалық зерттеу жұмыстарын және эксперименттік тапсырмалардың көлемін көбейту;

8) бағдарламаға заманның талабына сай әлемдік жаңалықтары мен Қазақстан қоғамының әлеуметтік-экономикалық дамуы туралы материалдарын енгізу [4].

Аталған мәселелерді негізге ала отырып, бағдарламаға сәйкес өзгерістер енгізілді (2-кесте).

2-кесте – География пәнінің 2010 және 2013 жылғы оқу бағдарламаларының салыстырмалы талдамасы

2010 жылғы бағдарлама	2013 жылғы бағдарлама
1	2
6-сынып	
Жылына 51 сағат, аптасына 1,5 сағат	Жылына 68 сағат, аптасына 2 сағат
6-сыныптағы «География» пәнінде бастапқы география курсы оқытылады, яғни оқушылар «география» ғылымының негізімен танысады	
Бағдарламада 9 практикалық жұмыстың тақырыбы анықталған, алайда бұл жұмыстарды орындауға уақыт бөлінбеген	Оқу жүктемесінің 0,5 сағатқа артуы, функционалдық сауаттылық негіздерін қалыптастыру қажеттілігінен туындады. Бұл бағдарлама Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстанды әлеуметтік жаңғырту бағытындағы «Жалпыға ортақ Еңбек қоғамына қарай 20 қадам» мақаласында берілген тапсырмаларды орындау барысында «Жергілікті жердің планын түсіру», «Өз өлкесінің ауа-райы жайлы материалдарды өңдеу және талдау», «Өз өлкесінің табиғат зонасына сипаттама жасаудың жоспары және шығармашылық сипаттама» тақырыптарына практикалық жұмыстар орындау арқылы өлкетану компонентін жүзеге асыруды көздейді
7-сынып	
7-сыныпқа арналған «География» пәнінде дүние жүзінің материктері мен мұхиттарының физикалық географиясы оқытылады.	
Жылына 68 сағат, аптасына 2 сағат	Жылына 68 сағат, аптасына 2 сағат
Мұхиттарды оқуға сағат қарастырылмаған. Материктерді оқу Еуразия материгінен басталады	«Дүниежүзілік мұхит» бөліміндежер бетіндегі мұхиттарды жеке-жеке оқып-зерделеу мүмкіндігі берілген. «Жеңілден қиынға» дидактикалық ұстанымына сәйкес, материктерді оқу Африкадан басталады, одан кейін Аустралия, Антарктида, Оңтүстік Америка, Солтүстік Америка және Еуразия оқытылады. Материктердегі аймақтар мен елдерге қатысты материалды оқыту барысында Қазақстан Республикасымен қарым-қатынас сұрақтары қарастырылады, яғни қазақстандық компонент ескерілген.
8-сынып	
Жылына 68 сағат, аптасына 2 сағат	Жылына 68 сағат, аптасына 2 сағат
8-сыныптағы «География» пәнінде Қазақстанның физикалық географиясы оқытылады.	

Бағдарламалардың базалық мазмұнында айтарлықтай айырмашылық жоқ. Алайда соңғы бағдарламада практикалық жұмыстар нақты сұрақтарды қарастыруымен және өлкетану материалдарын қамтуымен ерекшеленеді.	
9-сынып	
Жылына 34 сағат, аптасына 1 сағат	Жылына 68 сағат, аптасына 2 сағат
9-сыныптағы «География» пәнінде Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік географиясы оқытылады. Негізгі орта мектеп оқушылар еліміздің шаруашылығымен танысады.	
Еліміздің экономикалық және әлеуметтік географиясын оқуға уақыт аз бөлінген. Практикалық жұмыстардың мазмұны нақты берілмегендіктен, талдаулар мен салыстыруларды Қазақстанның барлық аумағына жасау қажет болды. Бұл өте күрделі және оқушылардың қызығушылықтарын төмендетеді	Апталық сағат санының артуы нәтижесінде Қазақстан аумақтарының шаруашылығы мен әлеуметтік жағдайын ауқымды қарастыру мүмкіндігін береді. Бағдарламаның практикалық бөлімі жекелеген аумақтар мен нысандарды салыстыруға арналған нақты тапсырмалар енгізу арқылы күшейтілген. Қазақстан экономикасы, аймақтардың даму ерекшеліктері, еліміздің шаруашылығындағы инновациялық өзгерістер, экономика дамуының нарықтық, аралас модельдері туралы білім мен көзқарасты қалыптастыруға жағдай жасалған.
	Негізгі орта мектептің 6-9-сыныптарына арналған «География» пәнінің оқу бағдарламаларында әр бөлімнің сонында практикалық жұмыстарды орындауға арнайы сағат бөлінген. Бағдарламада берілген барлық практикалық іс-әрекеттер тәжірибелік дағдыларды дамытушы және қалыптастырушы болып табылады, міндетті түрде бағаланатын практикалық жұмыстар бөліп көрсетілген.
Оқушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптар	
6-7-сынып, 8-9-сынып және 10-11-сынып оқушылары үшін ортақ талаптар әзірленген	6, 7, 8, 9, 10, 11-сынып оқушылары үшін талаптар жеке-жеке әзірленген
	Оқушылардың әр түрлі практикалық іс-әрекеттері арқылы жүзеге асырылатын жүйелі-әрекеттік нәтижелер әзірленген.

«Жалпыдан жекешеге» қағидасын ұстана отырып, 10-11-сыныптардың оқу бағдарламасында алдымен жалпы географиялық, содан соң аймақтық заңдылық сұрақтары қарастырылады. Оқу бағдарламасы тарихи-географиялық және елтануға бағытталып әзірленді, бұл қазіргі заманның әлемдік және аймақтық экономикалық-географиялық ерекшеліктері мен заңдылықтарын түсінуге мүмкіндік береді.

10-сыныпқа арналған жаратылыстану-математикалық бағытындағы бағдарламаға «Тарихи-географиялық аймақтар» тақырыбы енгізілді. Дүние жүзінің саяси картасы тарихи-географиялық аймақтарды оқудан басталады. Жекелеген тақырыптарды оқудың реті өзгертілді, мысалы, алдыңғы тақырыппен логикалық байланысты «Дүние жүзінің халқы» тақырыбы, содан соң «Табиғат ресурстары» оқытылады. Ал, «Ғылыми-техникалық революция (ҒТР) және дүние жүзілік шаруашылық» тақырыбының маңыздылығы ескеріліп, бөлек берілді. Орталық Азия аймағы 10-сынып бағдарламасының

соңғы тақырыбы болғандықтан, бірізділікті сақтау мақсатында 11-сынып бағдарламасының мазмұны Азия елдері мен аймақтарын оқудан басталады, содан соң Еуропа, Америка, Африка, Аустралия мен Мұхит аралдары қарастырылады. Антарктика мен Антарктида тақырыбын оқуға бір сағат бөлінеді.

Дүниежүзі экономикасында елеулі орын алатын жетекші елдер тақырыптарының мазмұнында экономикалық-географиялық сипаттама беріледі, бұл елдердің Қазақстан Республикасымен экономикалық қарым-қатынасына ерекше көңіл аударылған.

Оқушыны тұлғалық, дүниетанымдық дамыту міндеттері «Адамзаттың ғаламдық проблемалары және оларды шешу жолдары» бөлімінде табиғат, қоғам және экономиканың өзара күрделі қатынастарын оқу және талдау барысында жүзеге асады.

Қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы бағдарлама дүниежүзі шаруашылығының тарихи, өндірістік өзгеріс кезеңдері, қазіргі кездегі ғылыми жетістіктерге негізделген экономикалық жүйе және ғылыми-техникалық революция туралы білімді дамытуға бағытталған. ТМД және Шығыс Еуропа елдерін оқу барысында ХХ ғасырдың аяғында Еуразияның саяси картасындағы өзгерістерге себеп болған қоғамдық-тарихи және экономикалық үдерістерге талдау жасайды [5].

Оқу бағдарламасында әр түрлі практикалық іс-әрекеттер арқылы жүзеге асатын жүйелі-әрекеттік нәтижелер, пәндік нәтижелер (оқушылар білуі тиіс, орындай алуы тиіс) және тұлғалық нәтижелер көрсетілген.

Жалпы білім беретін мектептерде «География» пәнін оқытудың мақсаты – оқушылардың бойында ғылыми-жаратылыстану білімдерін, табиғат, қоғам және экономиканың жүйелі байланысы туралы, саналы бірлестігі бар ғажайып ғаламшар ретіндегі Жер туралы түсініктерін және көзқарастарын дамыту, Қазақстан Республикасының әсем табиғаты және экономикасының ерекшеліктері туралы білімдерін қалыптастыру, функционалдық сауаттылықты және жүйелі-кешенді немесе «географиялық» сананы дамыту [5].

Сонымен, «География» пәні бойынша 2010 және 2013 жылы әзірленген оқу бағдарламаларының айырмашылығы: 6-шы және 9-шы сыныптардағы сағат санының артуында. Практикалық жұмыстар оқушылардың алған білімдерін өмірде қолдана алу дағдыларын, яғни функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға бағытталған. Пәннің мазмұнында қазақстандық компонент кеңейтілген, тәрбиелік мәніне назар аударылған, тәжірибелік, жобалық-зерттеушілік тапсырмалардың саны арттырылып, заманауи әлеуметтік-экономикалық жаңартуға әсер ететін жаңа материалдар қосылып, оқу материалдарын іріктеу және пәнаралық кіріктірілуін нығайту бағытында жүйеленген.

TIMSS халықаралық зерттеулері мен Қазақстанның бастауыш және негізгі орта мектептерінің жаратылыстану білім саласы бойынша оқу бағдарламаларының салыстырмалы талдауы халықаралық зерттеудің тест тапсырмаларының кейбір тақырыптары еліміздің бастауыш және негізгі орта

мектептерінде оқылатындығын көрсетті. Бірақ қазақстандық мектеп білімінің мазмұны шамадан тыс «теорияландырылған» деген сипаттамаға ие. Білім берудің жаңа бағдарламаларын және кіріктірілген курстар енгізген елдер жақсы нәтижелер көрсеткен [6].

«Жалпы білім беретін мектептердің 4-ші және 8-ші сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалаудың халықаралық зерттеулерінің нәтижелері» Ұлттық есебінде Қазақстан мектептері оқушыларының халықаралық зерттеулерге дайындық деңгейіне талдау жасалған. TIMSS тапсырмаларының мазмұндық блогында география пәнінен тестік тапсырмалар 20%-ды құрайды. Оқушылар Жердің құрылысы және физикалық сипаттамасы, үдерістері мен кезеңдері, Күн жүйесіндегі орны туралы білімдерін көрсетулері тиіс. География саласы геология, астрономия, метеорология, гидрология, мұхиттану тақырыптарын қамтиды. TIMSS-2011 «Science Framework» құрылымдық құжатында аталған сала бойынша келесі тақырыптарды бағалау белгіленген: 1-құрылымы және физикалық ерекшеліктері, 2-Жердің үдерістері мен кезеңдері, ресурстары, оларды тиімді пайдалану, 3-Күн жүйесіндегі және Галактикадағы орны т.б.

6-7 сыныпқа арналған оқулық материалдары бойынша білім алушылар қандай нәтиже көрсете алатынына тоқталайық.

Тест тапсырмаларының (ашық типті) орындалуын талдау барысында ғылыми-жаратылыстану дайындық деңгейінде оқушы жауаптарының логикалық ұсынымын бағалау көзделген. Тестке қатысушы еркін (өздігімен) жауап қайтаруы мүмкін. 7-сыныпқа арналған «География: материктер мен мұхиттар» оқулығында (авторлары: Ә.Бейсенова, С.Әбілмәжінова, К. Қаймулдинова, Алматы, «Атамұра», 2011 ж.) «Жер қыртысының құрылымы», «Жер бедері» тақырыптары жақсы баяндалған. Тапсырмаларды орындаудың пайыздық көрсеткіштерінің төмен болу себебі – сұрақтардың немесе жауаптардың стандартқа сәйкес құрастырылмауында. «Қолдану» әрекеті түрінің оқу-танымдық тапсырмалары, бұрын алынған білімді күнделікті өмірде қолдана білу, сонымен қатар логикалық ойлау мен пайымдау білігін бағалауға бағытталған. Тест тапсырмаларының тақырыптары 6-сыныпқа арналған «Физикалық география» курсынан бастап (авторлары: А.Б.Бірмағамбетов және К.Н. Мамырова, Алматы, «Атамұра», 2011 ж.) оқылады. 7-сыныпта «Географиялық қабық заңдылықтары» тақырыбын, «Биіктік белдеулерді» қарастыру барысында білімнің өзектілігі артады. Тест тапсырмасында «джунгли» ұғымы қолданылады. Сонымен қатар, қазақстандық мектептердің оқу бағдарламаларында «ылғалды экваторлық ормандар, «ауыспалы ылғалды (сонымен бірге муссонды) ормандар» ұғымдары да қолданылады. Қазақстан 9/10 аумағының жер бедері жазық болғандықтан және оқушылардың көпшілігі таулы жерде болмағандықтан, таулы өлкенің табиғатын бақылау тәжірибелері жоқ. Осы тақырыпқа сәйкес тапсырманы қазақстандық оқушылардың 24,3% жақсы орындаған. Оқу құралдарын әзірлеу барысында «қолдануға» арналған тапсырмаларды енгізуді ескеру қажет [6].

Орта білімді ресурстық қамтамасыз етудің негізгі элементтері – жалпы білім беретін мектептерге арналған оқулықтар және оқу-әдістемелік кешендер.

Оқулық – жалпы білім беретін мектептердің оқу үрдісіне мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты және типтік оқу жоспары негізінде, сонымен бірге пән бойынша жүйелі түрде мазмұндалған, игеру міндетті оқу материалдары енгізілген негізгі кітап.

Оқу-әдістемелік кешен – мектептегі оқу-тәрбие үрдісінде қолдануға және пәннің базалық мазмұнында көзделген білімді кеңейтуге, тереңдетуге және терең меңгеруге арналған оқу құралдарының кешені.

Оқу басылымдарының сапасы білім сапасын арттырудың ажырамас құрамдас бөліктері болып табылады және оқу бағдарламаларына сәйкес әзірленеді. Осыған орай, оқулықтарды жетілдіру білім аясындағы басымдылыққа ие мемлекеттік міндеттердің бірі болып саналады. Нақты бағыт бойынша оқу әдебиетін әзірлеу, оны сараптау мен басылымнан шығару жүйесі сапалы түрде өзгеріске ұшырады, оқулықтар мен ОӘК-ді әзірлеу үрдісін әдіснамалық және әдістемелік қамтамасыз ету проблемасы қайта қаралып, оның өзектілігі арттырылды.

География пәнінің оқу басылымдары оқулық, оқыту әдістемесі, әдістемелік нұсқау, хрестоматия, мұғалім кітабы, оқушыларға арналған жұмыс дәптері, атлас (кескін карталар жинағымен бірге), дидактикалық материалдар, тест материалдары, аудиовизуалды және мультимедиялық құралдар, электронды оқулық, интерактивті тақтаға арналған электронды құрал, сыныптан тыс оқуға арналған қосымша әдебиеттер және басқалар болып бөлінеді.

Бүгінде республиканың жалпы білім беретін мектептерінде Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрі міндетін атқарушының «Білім беру ұйымдарында пайдалануға рұқсат етілген оқулықтардың, оқу-әдістемелік кешендердің, оқу құралдарының және басқа да қосымша әдебиеттердің, оның ішінде электрондық жеткізгіштердегі тізбесін бекіту туралы» 2013 жылғы 27 қыркүйектегі №400 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2014 жылғы 10 желтоқсандағы № 515 бұйрығына» сәйкес оқулықтар мен ОӘК пайдаланылады [7].

Жалпы орта білім беретін мектептерде география пәнін оқытуға арналған қолданыстағы оқулықтар (негізгі және баламалы), оқу-әдістемелік кешендері мен құралдарын әзірлеу, сараптама жасау және басып шығару жөніндегі жұмысты ұйымдастыру ережесіне сәйкес, келісілген міндетті тәртіптермен сараптамадан өткізіледі.

Оқулықтарды сараптау барысында оқулық материалдары мазмұнының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына, оқу бағдарламаларына сәйкестігі, оқыту сабақтастығының сақталуы, ғылыми негізділігі, оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкестігі бағаланады.

Бұдан әрі бірнеше оқулықтың, оқу әдістемелік кешендердің сараптамалық сипаттамасы берілді, мысалы:

1. Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 10-сыныбына арналған «Дүние жүзінің экономикалық және әлеуметтік географиясы» оқулығы. Авторлары: Е.Ахметов, Т.Увалиев, Қ.Ахметов. Алматы, «Мектеп» баспасы, 2014 жыл.

Аталған оқулықта оқу материалы жүйелі баяндалған, қазіргі әлемдегі оқиғаларды суреттейді. Халықаралық ұйымдарға, олардың дүниежүзілік шаруашылықтағы рөліне нақты баға береді, ғылыми, саяси және экономикалық ұғымдарды түсіндіреді. Оқу материалдарын іріктеу және баяндау барысында оқушылардың жас ерекшелігі мен дайындық деңгейі ескерілген. Ғылымилық және қол жетімділік принциптері сақталған, оқуға арналған мәтіндер логика тұрғысынан дәл мазмұндалған. Пәнішілік (физикалық география, материктер мен мұхиттар географиясы, Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік географиясы) және пәнаралық (тарих, физика, химия) байланыс байқалады.

Бөлімдердің соңында параграфтың негізгі мәтінін толықтыратын қосымша мәтіндер берілген. Параграфтың ішінде де, қосымшада да материалды тереңірек меңгеруге көмектесетін кестелер, диаграммалар, сызбанұсқалар бар. Оқушылардың шығармашылықпен жұмыс істеуіне ықпал ететін көрнекі материалдардың атауы және түсініктемесі бар.

Оқушылардың алған білімін күнделікті өмірде қолдануға бағытталған іздеушілік, зерттеушілік, пікірталастық, жағдаяттық сұрақтар мен тапсырмалар жеткіліксіз. Балалардың болашақ мамандығын таңдауға кәсіби білім беретін тапсырмалар аз.

2. Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 11-сыныбына арналған «География. Дүниежүзіне аймақтық шолу» оқулығы. Авторлары: Ә.Бейсенова, К.Қаймулдинова, С.Әбілмәжінова, Ж.Достай. Алматы, «Мектеп» баспасы, 2011 жыл.

Оқулық материалы жүйелі баяндалған, қазіргі әлемдегі оқиғаларды суреттейді. Оқу материалын мазмұндау барысында оқушылардың жас және психологиялық-физиологиялық ерекшеліктері ескерілген, бұрын оқылған материалмен өзара сабақтастық сақталған. Мәтіндер сипаттау әдісі арқылы баяндалған, әр практикалық тапсырмаға түсініктеме материал берілген. Негізгі және түсініктеме мәтіндердің ара қатынасы нормаға сәйкес келеді.

Оқулықтағы тапсырмалардың басым көпшілігі білімді еске түсіруге арналған, қолдануға, пайымдауға бағытталған тапсырмалар мөлшері аз. Презентация мен көрсетілім жасауға, проблеманың шешімін іздеуге, түсіндіруге, қорытынды шығаруға арналған тапсырмалар санын көбейтуді қажет етеді.

3. «Дүние жүзінің экономикалық және әлеуметтік географиясы» қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы 10-сыныпқа арналған жұмыс дәптері. Авторы: Г.М.Түсіпбекова. «Мектеп» баспасы, 2014.

Құрал география пәнінің типтік бағдарламасы және жалпы білім беретін мектептердің қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы 10-сыныбына арналған «Дүние жүзінің экономикалық және әлеуметтік географиясы» оқулығына сәйкес әзірленген. География сабақтарында оқушылардың танымдық іс-әрекетін дамытады.

Жұмыс дәптері оқулық элементтерінің бірізділігін қамтиды. Оқу материалын сұрыптауда және баяндауда оқушылардың жас ерекшеліктері мен

дайындық деңгейлері ескеріледі, ғылымилық, логикалық ұстанымдар сақталған. Оқулықішілік және оқулықаралық байланыс қарастырылады.

Оқу материалының әдістемесі тапсырмалар, практикалық жұмыстар түрінде баяндалған. Кескін карталармен жұмыс тереңдетілген білім алудың қосымша көзі болып табылады. Ақпараттық құндылықты өзіне жинақтаған кестелер, диаграммалар, сызбалар берілген. Аталған құрал оқушылардың пән бойынша білімдерін кеңейтуге және тереңдетуге ықпал етеді, зияткерлік қабілеттерін дамытады. Дегенмен, гипотезаларды жинақтауға, түсіндіруге, тұжырымдауға, функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмалар жетіспейді.

4. Жалпы білім беретін мектептердің қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы 10-сыныбына арналған «Дүние жүзінің экономикалық және әлеуметтік географиясы» бойынша дидактикалық материалдар. Авторлары: Г.Утеева, С.Абсалямова, А.Утеева. «Мектеп», 2014.

Құрал география пәні бойынша білім берудің типтік бағдарламасына және жалпы білім беретін мектептердің қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы 10-сыныбына арналған «Дүние жүзінің экономикалық және әлеуметтік географиясы» оқулығына сәйкес келеді.

Дидактикалық материалдар оқушылардың танымдық іс-әрекеттерін, география пәніне қызығушылығын және білімді өз бетімен меңгеруге ұмтылыстарын арттырады. Оқу материалы бірізді және дұрыс баяндалған, үш деңгейлі тапсырмалар берілген. Оқу материалын сұрыптауда және баяндауда оқушылардың жас ерекшеліктері мен дайындық деңгейлері ескеріледі. Өмір шындығына жақын мәселелер нақты қарастырылады. Этика, эстетика, қоғамтану, әдебиет, Қазақстан тарихы пәндерімен оқулықішілік және оқулықаралық, сонымен қатар пәнаралық байланыс қарастырылады.

Тестілік тапсырмалар және сұрақтар ойлау іс-әрекеттерін дамытуға ықпал етеді, қиын жағдайлардан шығуға көмектеседі, белсенділікті оятады, зияткерлік қабілеттерін дамытады және дұрыс жауаптарды іздеуге арналған білімнің жоғары деңгейін талап етеді.

Функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмалар өте аз, бұл мәселе халықаралық мониторингтік зерттеулерге дайындықты сапалы жүзеге асыруға мүмкіндік бермей отыр.

5. Жалпы білім мектептердің 7-сыныбына арналған «География. Материктер мен мұхиттар» оқулығы. Авторлары: Ә.Бейсенова, С.Әбілмәжінова, К.Қаймулдинова. Алматы «Атамұра» 2012 ж.

Оқулықтың мазмұны оқушылардың психологиялық және жас ерекшеліктеріне сәйкес әзірленген. Оқулықтың теориялық материалы анық, нақты және түсінікті, суреттермен, сызбалармен, кестелермен, түсініктеме мәтіндермен бекітілген. Ұғымдық, фактологиялық қателер жоқ. Оқу басылымының мазмұны оқушыларға экологиялық тәрбие беруге, шығармашылық белсенділікке бағыттайды. Жер шары табиғатының негізгі ерекшеліктері, материктер мен мұхиттар табиғатының алуантүрлілігі туралы оқу материалы оқу бағдарламаларына сәйкес жүйелі баяндалған. Оқулықтың әр параграфына, бөліміне соңында сұрақтар мен деңгейлік, шығармашылық,

практикалық тапсырмалар берілген. Негізгі, қосымша және түсініктеме материал, баяндалу тілі оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес және түсінікті берілген. Оқулықтың кейбір параграфтары қосымша ақпараттардан тұрады, оқушылардың білім деңгейіне байланысты оқуға сараланған түрде келуге мүмкіндік береді. Бірақ, оқушылардың алған білімдерін қолдануға арналған жобалық, зерттеушілік пікірталастық, жағдаяттық тапсырмалар, функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмалар жеткіліксіз.

Оқу-тәрбие үдерісінде аталған басылымдардан басқа география пәнінен ақпараттық технологиялар – электрондық оқулықтар да қолданылады.

Электрондық оқулықтар – оқу бағдарламасына сәйкес пәннің мазмұнын толық қамтитын электрондық басылымдар. Электрондық басылымдар оқу үрдісіне қажетті теориялық материалдарды, жаттығуға арналған жұмыстарды, оқушының білім деңгейін тексеруге болатын бақылау жұмыстарын қамтиды. География пәні бойынша білім беру ұйымдарында пайдалануға рұқсат етілген білім беретін электрондық басылымдар тізбесі жоғарыда аталған бұйрықтарда берілген.

Сонымен жалпы білім беретін мектептерге арналған «География» пәні оқулықтарының мазмұны оқушылардың жас, психологиялық және тұлғалық мүмкіндіктерінің ерекшеліктерін ескере отырып әзірленген. Оқулықты құрастырудың теориялық (концептуалдық) негіздері оқулықтың құрастырылу принциптері, оның мазмұнына әсер ететін ішкі және сыртқы факторлар, сонымен қатар дидактиканың ғылымилық, көрнекілік, жүйелілік принциптерін, пәнаралық байланысты, пәннің «білу», «түсіну», «қолдану», «саралау», «бағалау» т.б. оқу мақсаттары ескерілген. География оқулықтарындағы теориялық материалдар түсінікті тілмен баяндалған, түсініктеме берілген мәтіні бар әртүрлі суреттермен, сызбанұсқалармен, кестелермен толықтырылған. Тақырыптардың мазмұнында келтірілген ғылыми деректер дәлелденген, ұғымдардың түсініктемелерінде фактологиялық қателіктер жоқ. Оқу басылымдарының мазмұны оқушылардың танымдық қызығушылығын, логикалық ойлау қабілетін, интеллектуалдық әлеуетін дамытуға бағытталған. Оқулықтардың кейбір параграфтарында оқушылардың білім деңгейін ескере отырып, саралап оқытуға мүмкіндік беретін қосымша ақпарат бөлімдері бар. Сонымен қатар, жекелеген оқулықтардың бөлімдері, параграфтары соңында деңгейлік практикалық тапсырмалар берілген.

Қолданыста жүрген оқулықтардың жағымды жақтарын айта отырып, кемшіліктері туралы айтпауға болмайды. География пәні бойынша оқу құралдарының мазмұнында зерттеу, іздеу жұмыстарына, пікірталас, жағдаяттық мәселелерге бағытталған тапсырмалар жеткіліксіз. Зерттеушілік, іздеушілік, пікірталастық, жағдаяттық тапсырмалар оқушылардың меңгерген білімдерін өз беттерінше ізденуге, сонымен қатар түсіну, мақсатты тұжырымдау, іс-әрекетін жоспарлау және ұйымдастыру, нәтижені бағалау және саралау (рефлексия) арқылы практикаға бағытталған және аналитикалық ойлауын дамытуға мүмкіндік беретін тапсырмалар қажет.

Оқулықта білімді еске түсіру мен қайта жаңғыртуға арналған тапсырмалар басым, ал алынған білімді күнделікті өмірде қолдануға, тұжырымдауға

бағытталған тапсырмалар аз. Презентациялар мен көрсетілімдер, қорытындылар, талдау, саралау, проблеманың шешімін ұйымдастыруға арналған тапсырмалар, қорытындылау, түсіндіру, болжам жасау, жобалау, жоспарлау, яғни функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмалар жеткіліксіз.

Сонымен қатар, географиялық нысандардың атауларын, олардың дұрыс жазылуы мен картада орналасуын, оқушылардың есте сақтауын бекіту мақсатында оқулықта географиялық номенклатураның нақты минимумы жүйелі түрде көрсетілмеген.

Ұсыныстар:

1. Жалпы білім беретін мектептерде география пәнін оқуға қызығушылықты арттыру және функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мақсатында шығармашылық белсенділікті, мектеп оқушыларының зияткерлік әлеуетін дамытатын тапсырмалар енгізу.

2. Оқушылардың логикасын, сыни тұрғыдан ойлауын, шығармашылығын дамытуға бағыттайтын жобалау, жоспарлау, шешім шығару, қорытындылау, бағалау, талдау сипатындағы тапсырмаларды енгізу.

3. Оқулық материалына «жасыл экономикаға» қатысты тапсырмалар енгізу.

4. Көрнекі материалдар қосу.

5. Оқулыққа қосымша ретінде интернет ресурстар мен электрондық оқулықтарға сілтемелер жасау.

6. Кәсіптік бағыттағы сұрақтарға көңіл аудару.

2 Оқушылардың география бойынша дайындық деңгейінің жағдайы

Қазақстанда оқушылардың білім және дағдыларының педагогикалық өлшеу аспектілерін ғана емес, білім беру ұйымдары беретін білімнің тиімділігін мемлекеттік тұрғыдан бақылаудың түрлі формаларын да қамтитын білім сапасын бағалаудың Ұлттық жүйесі жұмыс істейді.

Мониторингтік зерттеуді жүргізудің мақсаты Қазақстандағы жалпы білім беретін мектептердің географиядан білім беру үдерісінің, білім алушылардың дайындық деңгейінің жағдайын анықтау болып табылды.

Зерттеу келесі міндеттерді шешуге бағытталған:

- жалпы білім беретін мектептердегі оқушылардың географияны игерудегі білім сапасын анықтау;
- оқушылардың зияткерлік жарыстарға қатысу дәрежесін анықтау;
- оқушылардың зияткерлік біліктерін қалыптастырудың педагогикалық шарттарының тиімділік дәрежесін анықтау.

Мониторингтік зерттеу республиканың жеті облысында (Ақмола, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Қостанай, Қызылорда, Маңғыстау, Павлодар), Астана және Алматы қалаларында өткізілді.

6-9 сыныптар оқушыларының география пәні бойынша үлгерімі мен білім сапасы туралы мәліметтер 3-кестеде көрсетілген.

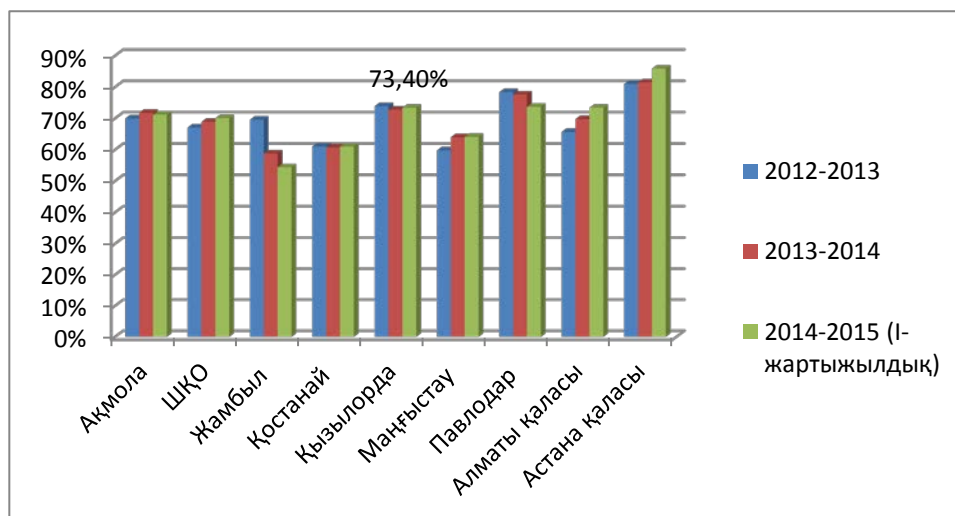
3-кесте – 6-9-сынып оқушыларының география пәні бойынша үлгерімі мен білім сапасы

Облыс/қала	2012-2013 оқу жылы			2013-2014 оқу жылы			2014-2015 оқу жылының I-жартыжылдығы		
	барл	үлгер	сапа	барл	үлгер	сапа	барл	үлгер	сапа
Ақмола	39340	100%	67,8%	39364	100%	67,9%	39450	100%	66,8%
ШҚО	37429	100%	64,4%	57998	100%	65,4%	21815	100%	61,7%
Жамбыл	67010	98,2%	59,8%	66039	98,9%	56,9%	66340	98,2%	57,8%
Қостанай	39555	99,9%	58,2%	39600	99,9%	58%	39178	99,9%	57,6%
Қызылорда	49127	100%	76,8%	47399	100%	76,9%	46235	100%	78,1%
Маңғыстау	35640	99,4%	62,1%	36129	99,5%	61%	35125	99,2%	60,4%
Павлодар	32729	100%	70,8%	31859	100%	73,4%	31841	99,8%	70,7%
Алматы қаласы	59434	100%	65,5%	59160	100%	71,3%	63846	100%	73,4%
Астана қаласы	31174	100%	76,3%	31938	100%	79,3%	34539	100%	78,8%

2012-2013 оқу жылы география пәні бойынша білім сапасы негізгі орта мектепте 58,2%-дан бастап 76,8%-ға дейін ауытқып отырған. Ең жоғары нәтижені Қызылорда облысы көрсетті – 76,8%, ең төмен нәтиже Қостанай облысының оқушыларында – 58,2%. 2013-2014 оқу жылы ең жоғары білім сапасын Астана қаласы оқушылары көрсеткен (79,3%), ең төмен нәтиже Қостанай облысының оқушыларында – 58%. Ақмола, Қызылорда, Павлодар облыстары мен Астана қаласында тұрақты нәтижелер байқалуда. Қостанай облысы 6-9 сыныптар оқушылары білім сапасының жылдан жылға төмендеуі байқалады (58,2%, 58% және 2014-2015 оқу жылының I жартыжылдығында

57,6%). Алматы қаласында білім сапасының жылдан жылға өсуі көрінеді.

6-9 сынып оқушыларының география пәні бойынша білім сапасының салыстырмалы талдау динамикасы көрсетілген (1-сурет)

1-сурет – Аймақтар бойынша 6-9 сыныптар оқушыларының география пәні бойынша білім сапасы

6-9 сыныптар оқушыларының география пәні бойынша білім сапасын салыстырмалы талдаудың қорытындысы бойынша:

- жылдан жылға Қызылорда облысы, Астана қаласы бойынша оқушылардың білім сапасының жоғарлауы;
- Ақмола, Жамбыл, Павлодар облыстары, ШҚО, Астана қаласы бойынша оқушылардың білім сапасының тұрақты еместігі;
- Маңғыстау, Қостанай облыстары бойынша оқушылардың білім сапасының төмендеуі байқалады.

10-11 сыныптар оқушыларының география пәні бойынша үлгерімі мен білім сапасы туралы мәліметтер 4-кестеде көрсетілген.

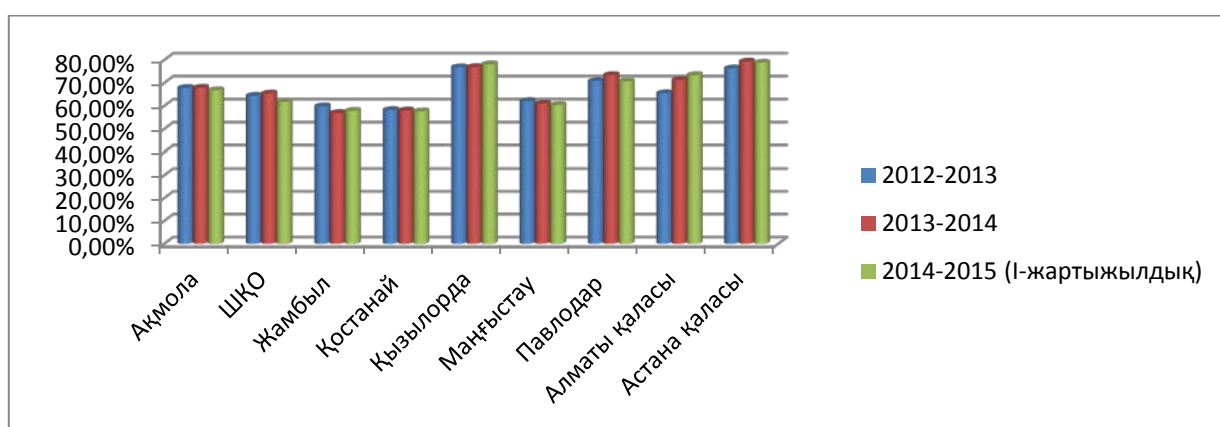
4-кесте – 10-11 сыныптар оқушыларының география пәні бойынша үлгерімі мен білім сапасы

Облыс/қала	2012-2013 оқу жылы			2013-2014 оқу жылы			2014-2015 оқу жылының I-жартыжылдығы		
	барл	үлгер	сапа	барл	үлгер	сапа	барл	үлгер	сапа
Ақмола	9775	100%	70%	9781	100%	71,8%	9772	100%	71,2%
ШҚО	11821	100%	67,1%	17674	100%	68,9%	6192	100%	70,1%
Жамбыл	20294	98,6%	69,6%	18598	97,9%	58,8%	17795	98,6%	54,4%
Қостанай	9687	99,6%	61,1%	9054	99,5%	60,7%	8847	99,6%	61%
Қызылорда	16279	100%	73,9%	14699	100%	72,8%	14338	100%	73,4%
Маңғыстау	8646	99,3%	59,8%	8196	99,2%	64%	8399	99,3%	64,1%
Павлодар	9795	99,9%	78,4%	8548	100%	77,6%	7713	99,8%	73,7%
Алматы қаласы	14256	100%	65,7%	15122	100%	69,8%	15176	100%	73,4%
Астана қаласы	8425	100%	81%	9025	100%	81,5%	97711	100%	85,9%

Жалпы білім беретін мектептердің жоғары сынып оқушыларының 2012-2013 оқу жылындағы география пәні бойынша білім сапасы 59,8%-дан бастап 81%-ға дейінгі аралықтағы ауытқуды көрсетеді. Ең жоғары нәтиже Астана қаласында – 81% және сапаның жылдан жылға өсіп отырғаны байқалады, ең төмен нәтиже Маңғыстау облысында – 59,8%. Астана қаласы 2013-2014 оқу жылында да ең жоғары көрсеткішті сақтап отыр (81,5%), өткен оқу жылымен салыстырғанда Жамбыл (69,6 және 58,8%) облысында білім сапасының керісінше төмендегенін көруге болады, ал Маңғыстау облысында екі жылдың салыстырмалы талдауы білім сапасының 59,8%-дан 64%-ға дейін көтерілгенін көрсетеді.

Келесі суретте 10-11 сыныптар оқушыларының география пәні бойынша білім сапасының салыстырмалы талдау динамикасы көрсетілген (2-сурет)

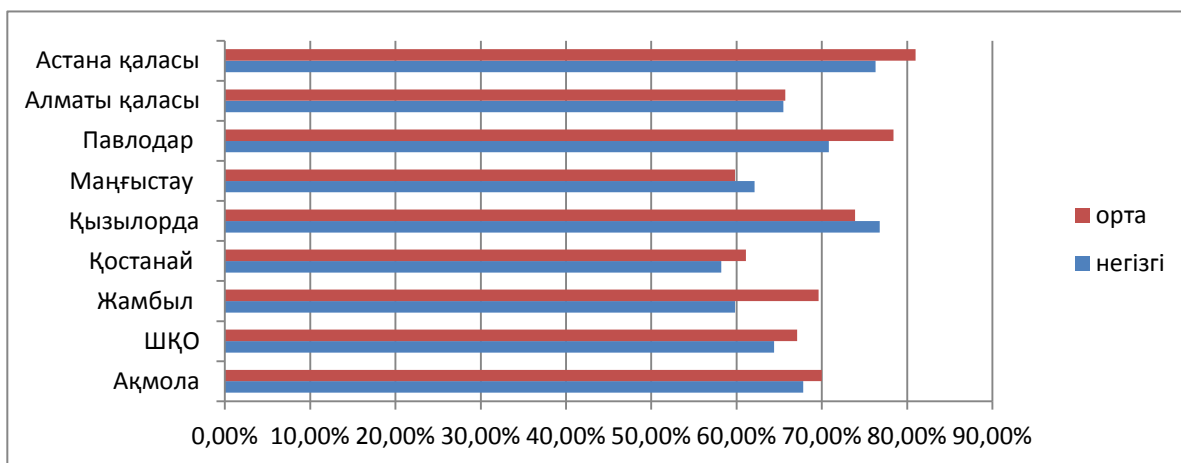

2-сурет – Аймақтар бойынша 10-11 сыныптар оқушыларының география пәні бойынша білім сапасы

10-11 сыныптар оқушыларының география пәні бойынша білім сапасын салыстырмалы талдаудың қорытындысы:

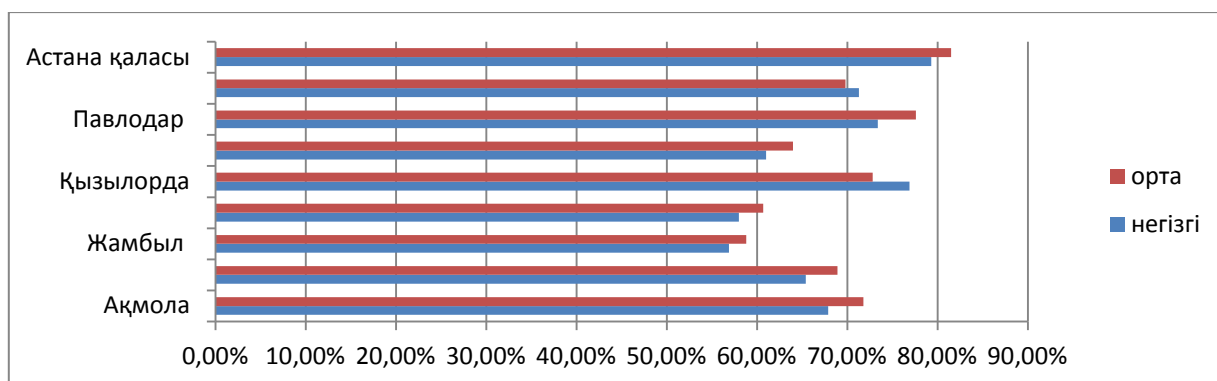
- жылдан жылға Маңғыстау облысы, ШҚО, Астана және Алматы қалалары бойынша оқушылардың білім сапасының жоғарлауы;
- Ақмола, Қостанай, Павлодар, Қызылорда облыстары бойынша оқушылардың білім сапасы тұрақты еместігі;
- Жамбыл облысы бойынша оқушылардың білім сапасының төмендеуі байқалады.

Білімберудің келесі деңгейіне көшуге байланысты оқушылардың 2012-2013 оқу жылы бойынша географиядан білім сапасының салыстырмалы талдауы келесі диаграммамен берілген (3-сурет).

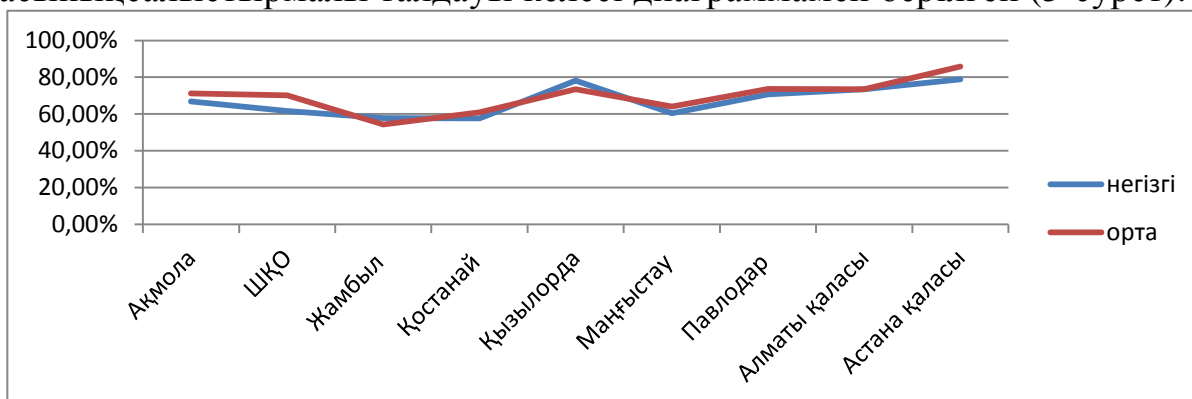
3-сурет – 2012-2013 оқу жылындағы оқушылардың білім беру деңгейлері бойынша география пәнінен білім сапасы

Білімберудің келесі деңгейіне көшуге байланысты оқушылардың 2013-2014 оқу жылы бойынша географиядан білім сапасының салыстырмалы талдауы келесі диаграммамен берілген (4-сурет).

4-сурет – 2013-2014 оқу жылындағы оқушылардың білім беру деңгейлері бойынша география пәнінен білім сапасы

Білімберудің келесі деңгейіне көшуге байланысты оқушылардың 2014-2015 оқу жылының I-жартыжылдығы бойынша географиядан білім сапасының салыстырмалы талдауы келесі диаграммамен берілген (5-сурет).

5-сурет – 2014-2015 оқу жылының I-жартыжылдығында оқушылардың білім беру деңгейлері бойынша география пәнінен білім сапасы

2014-2015 оқу жылының I-жартыжылдығында оқушылардың білім беру деңгейлері бойынша география пәнінен білім сапасының салыстырмалы талдау динамикасы төмендегідей:

- Ақмола, Қостанай, Маңғыстау, Павлодар облыстары, ШҚО және Астана қаласында білім сапасы артқаны;

- Жамбыл, Қызылорда облыстарында білім сапасының төмендегені;

- Алматы қаласы бойынша тұрақты екені байқалады.

Жалпы орта білім беретін мектептерде оқу жетістіктерін сыртқы бағалау (ОЖСБ) 2012 жылдан бастап жүргізіліп келеді.

9-сыныптардағы ОЖСБ шараларына міндетті түрде қазақ тілі және жыл сайын осы шаралар қарсаңында уәкілетті ұйыммен анықталатын 3 пән енгізіледі. Соңғы үш жылда «География» пәні 2014 жылы ғана таңдап алынды. Жылдар бойынша ОЖСБ-ға енгізілген пәндер 5-кестеде көрсетілген.

5-кесте – 2012-2014 жж. ОЖСБ пәндері

№	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл
1	Қазақстан тарихы	Алгебра	Дүние жүзі тарихы
2	Алгебра	Физика	География
3	Химия	Ағылшын тілі	Химия

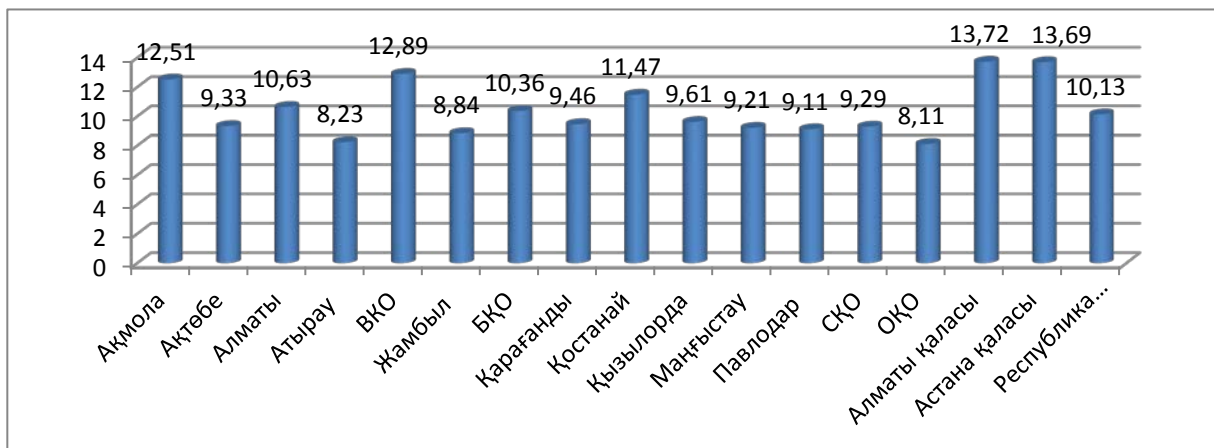
2014 жылы ОЖСБ шараларына 648 білім беру ұйымы қатысты, бұл республика мектептерінің жалпы санының 9%-ын құрайды. ОЖСБ-2014 шараларына қатысқан білім беру ұйымдары құрамында орта мектептердің үлесі басым - 77%. Белгілі бір бағыттар бойынша пәндерді кеңейтіп және тереңдетіп оқытатын білім берудегі оқу бағдарламаларын жүзеге асыратын қатысушы-мектептер 16% құрайды («Гимназия» және «Лицейлер»). Сонымен қатар, тестілеуге негізгі орта мектеп – 5,2%, мектеп-интернаттар – 0,5% және мектеп-бақшалар – 1,3% сияқты жалпы орта білім беретін ұйымдар қатысты.

Білім беру ұйымдарының тұрған жері контекстінде ОЖСБ-2014 шаралары құрамын салыстыру, қалалық және селолық қатысушы-мектептердің сандық құрамының баламалығын көрсетеді (сәйкесінше 50,3% және 49,7% адам).

2014 жылы тәуелсіз мониторингке қатысушылар саны 27 413 адам, оның 60,5%-ы қазақ тілінде оқитын мектептердің оқушылары болды.

ОЖСБ шараларына алғаш енгізілген «География» пәні бойынша нәтижелерді талдау 9-сынып оқушыларының негізгі орта мектепті аяқтау кезеңінде білім алу жетістіктерінің толықтай орташа деңгейін көрсетіп отыр. Бұл пән бойынша орташа баллдың мәні (10,13 балл) тест тапсырмаларының 50%-ын орындау жетістігіне сәйкес келеді.

6-суретте география пәні бойынша ОЖСБ-2014 нәтижелері аймақтар бойынша берілген.

6-сурет – География пәні бойынша ОЖСБ-2014 нәтижелері (аймақтар бойынша)

География пәнінен ОЖСБ-2014 аймақтар бойынша нәтижесі (орташа балл):

- республика бойынша орташа 10-13 баллды құрайды;
- бұл көрсеткіштен жоғары нәтиже жеті аймақта: Ақмола, Алматы, Шығыс Қазақстан, Батыс Қазақстан, Қостанай облыстарында, сондай-ақ Астана және Алматы қалаларында тіркелген;
- ең төменгі нәтижені Атырау және Оңтүстік Қазақстан облыстары көрсетті.

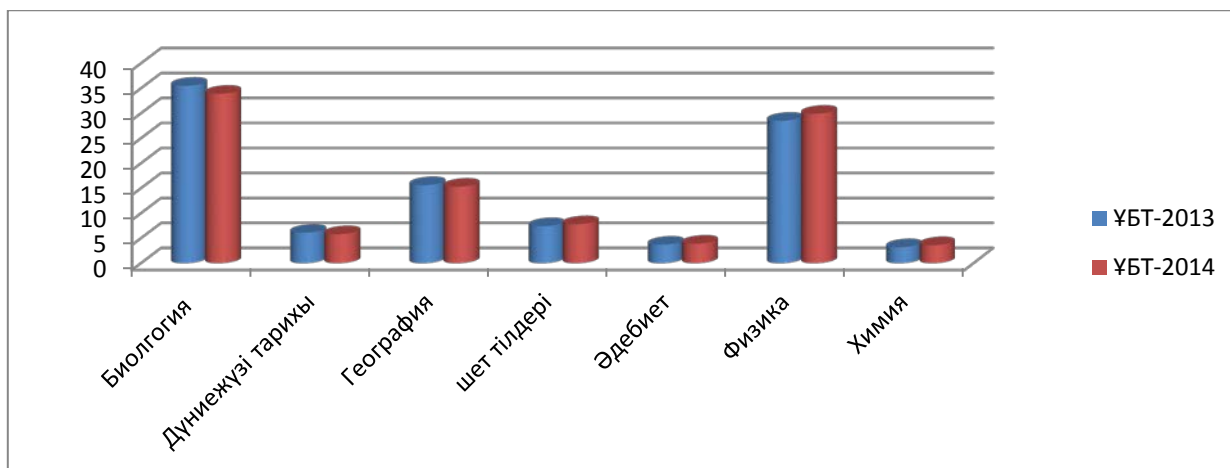
Білім саласындағы нормативтік-құқықтық актілердің орындалу мониторингінің пәрменді механизмін енгізу және ұлттық деңгейде білім беру сапасының аймақтық мәселелерін шешу мақсатында 2012 жылы алғаш рет бірыңғай сапаны бақылау – ҚР БҒМ-нің Білім саласын бақылау комитетінің 16 аймақтық департаменті құрылды.

Департаменттің құзырына жатқызылған бақылау-рұқсат ету қызметтері 2012 жылдың 29 сәуірінен бастап күшіне енді. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сәйкес Департаменттің негізгі қызметі білім беру ұйымдарын аттестациялау, білім беру қызметін лицензиялау, білім беру мониторингі, Ұлттық бірыңғай тестілеу (бұдан әрі – ҰБТ) мен оқу жетістіктерін сыртқы бағалауды (бұдан әрі – ОЖСБ) ұйымдастыруға қатысу болып табылады.

Ұлттық бірыңғай тестілеуді (ҰБТ) – жалпы білім беретін ұйымдары оқушыларын қорытынды аттестациялаудың және орта білімнен кейінгі білім немесе жоғары білім беретін білім беру ұйымдарына қабылдау емтихандарының қатар атқарылуын қамтамасыз етеді.

ҰБТ бес пән бойынша жүргізіледі, соның ішінде міндеттілері – қазақ немесе орыс тілі (оқыту тілі), математика, Қазақстан тарихы, қазақ тіліндегі сыныптарда орыс тілі, орыс тіліндегі сыныптарда қазақ тілі және таңдауы бойынша бейіндік пәндер (физика, химия, биология, география, дүниежүзі тарихы, қазақ әдебиеті, орыс әдебиеті, шет ел тілі).

Соңғы екі жылдағы бейіндік пәндерді түлектердің таңдау динамикасы 7-суретте берілген.

7-сурет – ҰБТ-2013 және ҰБТ-2014-те оқушылардың «География» пәнін таңдауына салыстырмалы талдау

Бұдан әрі аймақтарға бөлінгендегі географияны бейіндік пән ретінде таңдау көрінісін қарастырамыз, мұнда түлектердің жалпы санынан географияны таңдаған оқушылар пайызы және соңғы үш жылдағы ҰБТ орташа балл көрсетілетін болады.

Соңғы үш жылдағы түлектердің географияны бейіндік пән ретінде таңдау туралы мәлімет 6, 7, 8-кестелерде көрсетілген.

6-кесте – 2011-2012 оқу жылындағы аймақтарға бөлгендегі «География» пәнін таңдау және ҰБТ нәтижесі туралы мәлімет

Облыс/қала	Барлық түлектер	Географияны таңдаған түлектер	Пайыздық қатынас	ҰБТ бойынша орташа балл
Ақмола	4191	863	20,5%	16,7
Ақтөбе	5573	979	6,7%	17,3
Алматы	14683	2667	18,2%	16,2
Атырау	4708	659	14,4%	17,3
ШҚО	9943	1166	11,7%	16,8
Жамбыл	8563	1195	14%	17,1
БҚО	4427	433	9,8%	18,8
Қарағанды	6730	1449	21,5%	16,4
Қостанай	4020	507	12,6%	17,9
Қызылорда	7161	654	9%	16,2
Маңғыстау	3167	647	20,4%	16,1
Павлодар	4689	458	9,8%	18,3
СҚО	3151	428	13,6%	17,2
ОҚО	25974	1767	6,8%	17,1
Алматы қ.	6287	2012	32%	18,2
Астана қ.	3669	1041	28,3%	17,6
Республика бойынша	116936	16945	14,5%	17,2

Кестеде көрсетілген деректер 2011-2012 оқу жылында географияны бейіндік пән ретінде – 14,5% (16945 оқушы) таңдағанын айғақтайды. Алматы және Астана қалаларының, Ақмола, Қарағанды, Маңғыстау облыстары мектеп түлектерінің көпшілігі география пәнін таңдаған, яғни болашақ мамандықтарын географиямен байланыстырып отыр.

Республиканың үш аймағында ҰБТ-да жоғары нәтижені Алматы қаласы, Батыс Қазақстан және Павлодар облыстары көрсетсе, төменгі нәтиже Алматы (16,2), Қызылорда (16,2) және Маңғыстау (16,1) облыстарында тіркелген.

7-кесте – 2012-2013 оқу жылындағы аймақтарға бөлгендегі «География» пәнін таңдау және ҰБТ нәтижесі туралы мәлімет

Облыс/қала	Барлық түлектер	Географияны таңдаған түлектер	Пайыздық қатынас	ҰБТ бойынша орташа балл
Ақмола	3345	731	21,9%	13,9
Ақтөбе	4811	808	16,8%	15,8
Алматы	11260	2157	19,2%	14,1
Атырау	4085	638	15,6%	14,8
ШҚО	7838	1053	13,4%	14,5
Жамбыл	7374	1014	13,8%	15,2
БҚО	3836	370	9,6%	16,6
Қарағанды	5660	1235	21,8%	14,3
Қостанай	3215	437	12,6%	14,9
Қызылорда	5365	607	13,6%	14,8
Маңғыстау	2669	601	22,5%	14,1
Павлодар	3749	395	10,5%	15,9
СҚО	2419	328	13,6%	14,7
ОҚО	21005	1645	7,8%	15,6
Алматы қ.	5305	1842	34,7%	16,5
Астана қ.	3171	914	28,8%	15,4
Республика бойынша	95107	14775	15,5%	15,1

Кестеде көрсетілген деректер 2012-2013 оқу жылында географияны бейіндік пән ретінде 15,6% (14849 оқушы) таңдағанын айғақтайды. Бұл оқу жылында да Алматы және Астана қалаларының, Қарағанды, Маңғыстау облыстарының мектеп түлектерінің көпшілігі география пәнін таңдаған.

Республиканың төрт аймағында ҰБТ-да жоғары нәтижеге Астана қаласы, Батыс Қазақстан, Ақтөбе және Павлодар облыстарының түлектері қол жеткізсе, төменгі нәтижені Алматы, Ақмола және Маңғыстау облыстарының түлектері көрсетіп отыр, сәйкесінше орташа балл 1,0; 1,2 және 1,0 баллға төмендеген.

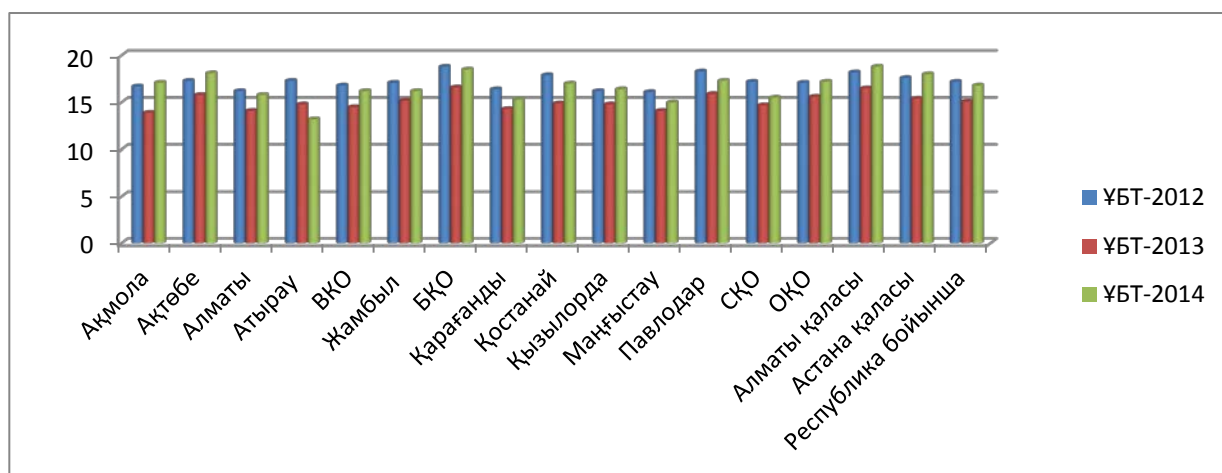
8-кесте – 2013-2014 оқу жылындағы аймақтарға бөлгендегі «География» пәнін таңдау және ҰБТ нәтижесі туралы мәлімет

Облыс/қала	Барлық түлектер	Географияны таңдаған түлектер	Пайыздық қатынас	ҰБТ бойынша орташа балл
Ақмола	3023	659	21,8%	17,1
Ақтөбе	4508	674	14,9%	18,1
Алматы	10255	1880	18,3%	15,8
Атырау	3799	491	12,9%	13,2
ШҚО	6825	908	13,3%	16,2
Жамбыл	6683	952	14,2%	16,2
БҚО	3307	344	10,4%	18,5
Қарағанды	5282	1109	20,9%	15,3
Қостанай	2728	347	12,7%	17,0
Қызылорда	5208	579	11,1%	16,4
Маңғыстау	2507	656	26,2%	15,0
Павлодар	3211	371	11,6%	17,3
СҚО	2410	340	14,1%	15,5
ОҚО	18805	1424	7,6%	17,2
Алматы қ.	5176	1633	31,5%	18,8
Астана қ.	3383	941	27,8%	18,0
Республика бойынша	87110	13308	15,3%	16,8

Кестеде көрсетілген деректер 2013-2014 оқу жылында географияны бейіндік пән ретінде 15,3% (13308 оқушы) таңдағанын дәлелдеп отыр.

ҰБТ бойынша жоғары көрсеткіш республиканың үш аймағы: Алматы қаласы, Батыс Қазақстан және Ақтөбе облыстарының еншісінде. ҰБТ-да төменгі нәтижені Атырау облысының түлектері көрсетіп отыр, орташа балл 3,6 баллға төмендеген.

Аймақтарға бөлгендегі бейіндік пән география бойынша соңғы үш жылдағы ҰБТ бойынша орташа балл көрсеткіштерінің динамикасы келесі диаграммада көрсетілген (8-сурет).

8-сурет – География пәні бойынша ҰБТ-2012, ҰБТ-2013, ҰБТ-2014 нәтижелері (аймақтар бойынша)

География пәні бойынша соңғы үш жылдағы ҰБТ-ның орташа көрсеткіштерінің аймақтар бойынша салыстырмалы талдауы:

- оқушылар ҰБТ-2012-де жақсы нәтижеге қол жеткізгенін;
- ҰБТ-2014 нәтижесі республиканың барлық дерлік аймақтарында орташа көрсеткіштің төмендегенін;
- Атырау облысы мектептері оқушыларының ҰБТ-да орташа баллдары жылдан-жылға төмендеп отырғанын;
- аймақтардың еш қайсысында тұрақты орташа көрсеткіш байқалмағанын көрсетеді [8].

Республикада 1998 жылдан бастап жоғары білімді тұлғаны қалыптастыруға жағдай жасау бойынша мақсатты жұмыс жүргізілуде. Бұл жұмысты республикалық ғылыми-практикалық «Дарын» орталығы, дарынды балалармен жұмыс бойынша аймақтық орталық, сондай-ақ дарынды балаларға арналған мамандандырылған ұйымдар жүйесі жүзеге асыруда.

Жалпы білім беретін ұйымдар қызметі нәтижесінің бірі оқушылардың білімдерінің жоғары деңгейі, олардың негізгі пәндер бойынша түрлі халықаралық және республикалық олимпиадалар мен ғылыми жарыстарға қатысуы болып табылады.

2012-2013, 2013-2014 оқу жылдары және 2014-2015 оқу жылының I жартыжылдығында география пәні бойынша республикалық олимпиадаларға 252 оқушы қатысқан. Олардың 115-і бірінші орындарға ие болған, бұл қатысушылардың 45,6%-ын құрайды.

География пәні бойынша республикалық олимпиадаларға қатысушылар туралы мәлімет 9-кестеде берілген.

9-кесте – Қатысушылар мен жүлдегерлер туралы мәлімет (аймақтар бойынша)

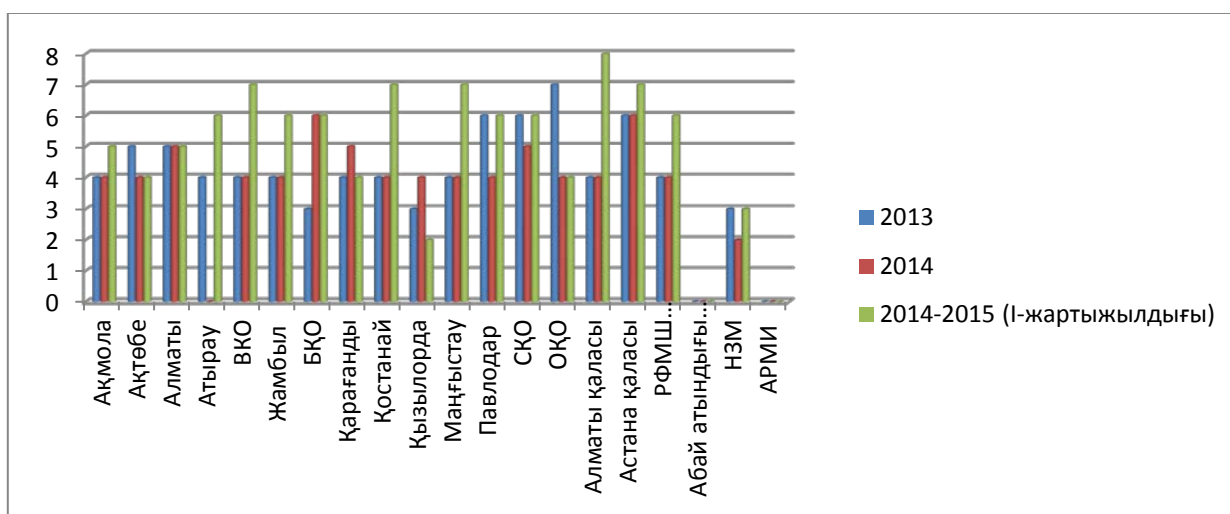
Облыс/қала	2012-2013 оқу жылы		2013-2014 оқу жылы		2014-2015 оқу жылы I жартыжылдық	
	Барлық қатысушылар	Олардың ішінде жүлдегерлер	Барлық қатысушылар	Олардың ішінде жүлдегерлер	Барлық қатысушылар	Олардың ішінде жүлдегерлер
Ақмола	4	3	4	0	5	1
Ақтөбе	5	1	4	2	4	2
Алматы	5	3	5	6	5	1
Атырау	4	1	0	0	6	2
ШҚО	4	2	4	0	7	5
Жамбыл	4	3	4	2	6	4
БҚО	3	0	6	0	6	3
Қарағанды	4	1	5	4	4	2
Қостанай	4	4	4	3	7	5
Қызылорда	3	2	4	2	2	0
Маңғыстау	4	2	4	3	7	4
Павлодар	6	3	4	2	6	1

СҚО	6	1	5	1	6	1
ОҚО	7	3	4	2	4	1
Алматы қ.	4	2	4	4	8	6
Астана қ.	6	3	6	4	7	2
О.Жәутіков ат. РФММ	4	1	4	1	6	4
НЗМ	3	0	2	0	3	0
Барлығы	80	35	73	36	99	44

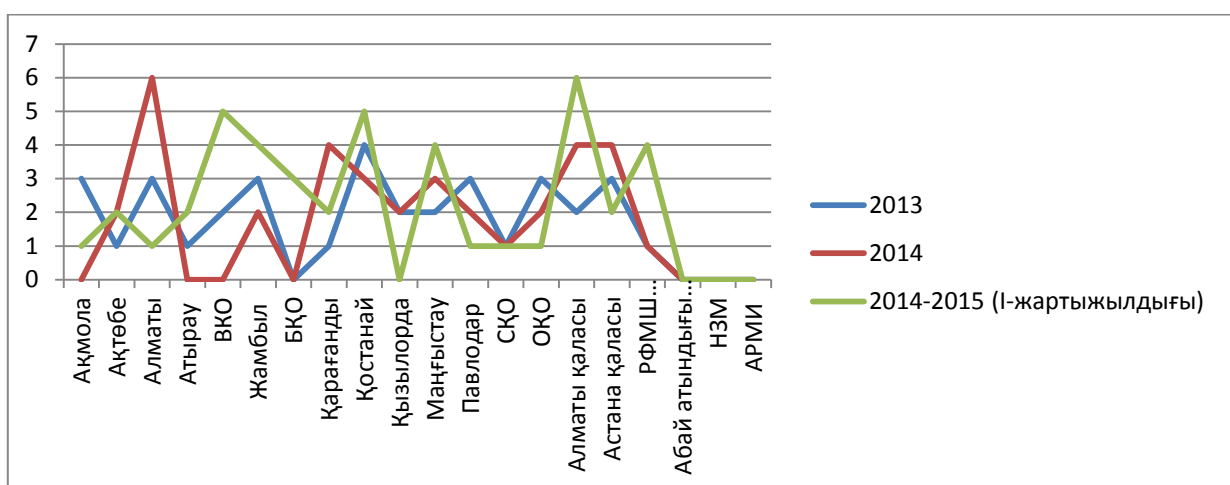
«Дарын» РҒПО деректерінен

География пәнінен республикалық олимпиадаларға қатысушылар саны туралы мәліметтің аймақтар бойынша салыстырмалы талдауы келесі диаграммада берілген (9-сурет).

9-сурет – География пәні бойынша республикалық олимпиадаларға қатысу динамикасы

География пәнінен республикалық олимпиадаларға қатысушылар саны туралы мәліметтің аймақтар бойынша салыстырмалы талдауы келесі диаграммада берілген (10-сурет).

10-сурет – География пәні бойынша республикалық олимпиадаларға қатысу динамикасы

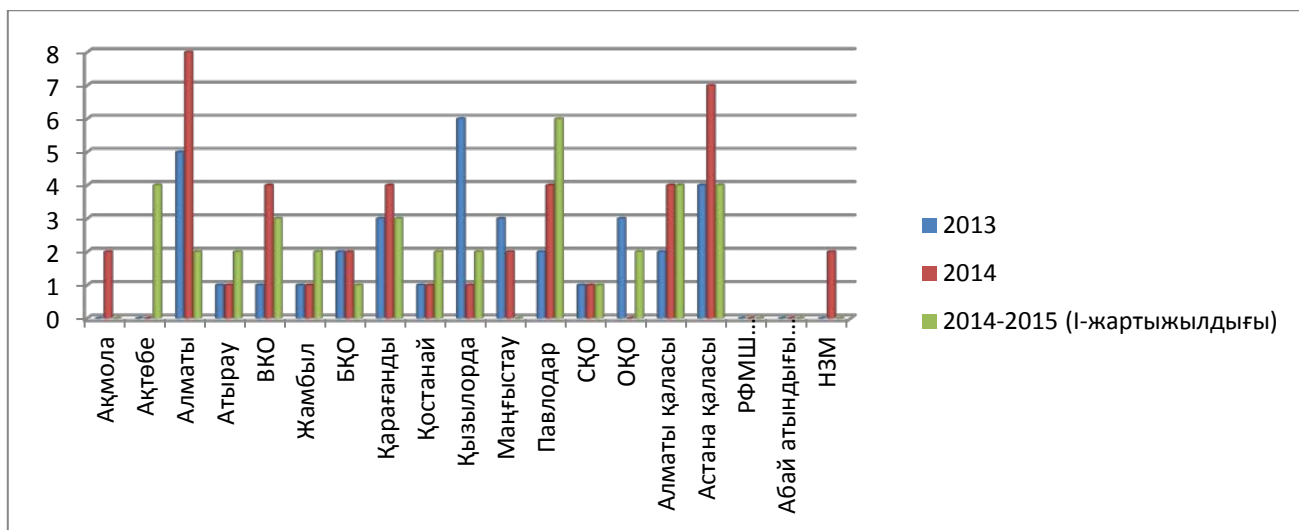
2012-2013, 2013-2014 оқу жылдары және 2014-2015 оқу жылының I-жартыжылдығында география пәні бойынша ғылыми жобаларға 117 оқушы қатысқан. Олардың 60-ы жүлделі орындарға ие болған, бұл қатысушылардың 51%-ын құрайды.

География пәні бойынша ғылыми жобаларға қатысу туралы мәлімет 10-кестеде берілген.

10-кесте – Қатысушылармен жүлдегерлер туралы аймақтар бойынша мәлімет

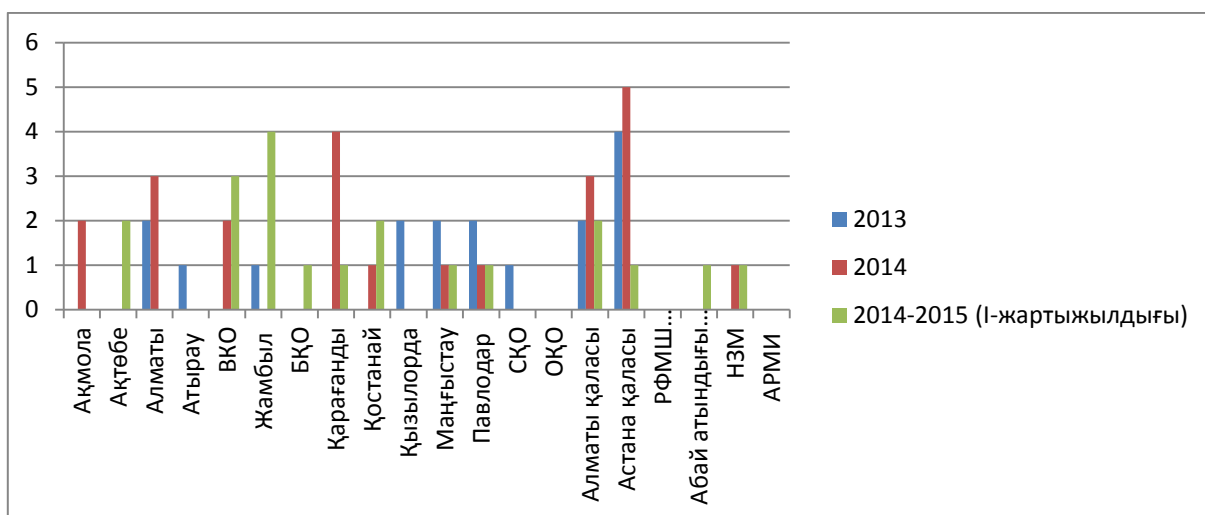
Облыс/қала	2012-2013 оқу жылы		2013-2014 оқу жылы		2014-2015 оқу жылы I жартыжылдық	
	Барлық қатысушылар	Жүлдегерлер	Барлық қатысушылар	Жүлдегерлер	Барлық қатысушылар	Жүлдегерлер
Ақмола	0	0	2	2	0	0
Ақтөбе	0	0	0	0	4	2
Алматы	5	2	8	3	2	0
Атырау	1	1	1	0	2	0
ШҚО	1	0	4	2	3	3
Жамбыл	1	1	1	0	2	4
БҚО	2	0	2	0	1	1
Қарағанды	3	0	4	4	3	1
Қостанай	1	0	1	1	2	2
Қызылорда	6	2	1	0	2	0
Маңғыстау	3	2	2	1	0	1
Павлодар	2	2	4	1	6	1
СҚО	1	1	1	0	1	0
ОҚО	3	0	0	0	2	0
Алматы қ.	2	2	4	3	4	2
Астана қ.	4	4	7	5	4	1
НЗМ	0	0	2	1	0	0
Барлығы	35	17	44	23	38	19

География пәні бойынша ғылыми жобаларға қатысушылар саны туралы аймақтар бойынша салыстырмалы талдау келесі диаграммада берілген (11-сурет).

11-сурет – География пәні бойынша ғылыми жобаларға қатысу динамикасы

География пәні бойынша ғылыми жобалардағы жүлдегерлер саны туралы аймақтар бойынша салыстырмалы талдау келесі диаграммада берілген (12-сурет).

12-сурет – География пәні бойынша ғылыми жобалардағы жүлдегерлер динамикасы

Аталған мәселелерді шешу бойынша ұсыныстар:

- география пәні бойынша мектеп оқушыларының білім сапасын көтеру, бірыңғай ұлттық тестілеудің, оқу жетістіктерін сыртқы бағалаудың нәтижелерін, олимпиадалар мен ғылыми жобалардың көрсеткіштерін жоғарылату мақсатында мұғалімдерге әдістемелік қолдау көрсету;
- жоғары көрсеткіш көрсеткен мектептердің тәжірибелерін тарату;
- ашық түрдегі он-лайн тест тапсырмаларын құру;
- дарынды балалармен жүргізілетін жұмыстың мазмұнына көңіл аудару;
- білім басқармалары, олардың әдістемелік кабинеттеріне «География» пәнінің оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық базасын күшейту жұмысын белсендендіру;
- пән бойынша білім сапасын бақылау мониторингін жүргізіп отыру.

3 Қазақстанның жалпы білім беретін мектептерінде географияны оқыту әдістемесі мен тәжірибесі: тәжірибелер және инновациялар

Мектептегі география пәнінің ғылым негіздерін оқыту пәні ретінде, оқушылардың дүниетанымдық ғылыми көзқарасын қалыптастыруда үлесі зор. Оқушылардың меңгерген ғылыми білімі дүниетанымның бір бөлігі болуы үшін география пәні әр тұлғаның қоршаған ортаның нақты жағдайымен қарым-қатынаста және байланыста болуында, бұл қарым-қатынастарды реттеуде және ұйымдастыруда, олардың мағынасын түсінуде бағыттаушы рөлін атқаруы тиіс.

География – Жер – адам өмір сүретін ғаламшар ретінде тұтас көзқарас қалыптастыратын оқу пәні және оқушылардың бойында жалпы мәдениет пен экологиялық мәдениетті қалыптастыруда негізгі орынды иеленеді. Сонымен қатар, барлық деңгейдегі басқарушылық шешімдерді қабылдау үшін де қажет. Шаруашылықтың тиімділігін арттыру және халықтың әл-ауқатын жақсартуда да география ғылымы қажет. Географиялық білім көптеген ақпарат көздерінен жинақталған деректерді кіріктіруді, тілдесудің халықаралық тілінің бірі – географиялық картаны дұрыс қолдануды үйретеді.

Географиялық білім заманауи әлемнің және адамзаттың тұтастығы туралы саналы түсінік береді. Оқушылар өздерін қоршаған материалдық, рухани және мәдени құндылықтарды, сондай-ақ адамның кеңістікте өмір сүруінің мәнін дұрыс түсінулері үшін, белгілі деңгейде географиялық білім мен түсінік жинақтаулары тиіс. Сонымен қатар география пәнінің басты мақсатының бірі экологиялық білім беруді жетілдіру болып табылады.

Осы заманғы кезеңде әлемдік білім беру тәжірибесінде білім сапасын жетілдірудің жаңа бағыт-бағдарлары нәтижеге бағытталған білім беру үлгісі арқылы жүзеге асырылады. Көптеген елдердің білім берудегі ауқымды реформалары білім берудің заманауи үлгісін тарихи қалыптасқан жағымды дәстүрлерді сақтай отырып, инновациялық көзқарас-ыңғайларды пайдалануды көздейді.

Бүгінгі күні адамның білім алудағы сұранысы «білетін адамнан» – «шығармашылық тұрғыда ойлайтын, әрекет етуге, өздігінен жетілуге қабілетті адам» үлгісіне ауысып отыр.

Оқыту мен тәрбиенің өзге құрамдас бөліктерімен салыстыра келгенде, білім мазмұны түйінді және тұрақты шама болып табылады. Сондықтан оны жаңарту жұмысы жаңа білім беру парадигмасын тудырып, бірқатар қажетті педагогикалық шарттар кешенінің өзгеруіне әкеледі. Бұл білім беру қызметінің ғылыми-әдістемелік және ұйымдастырушылық-әдістемелік қолдауға да қатысты.

Бүгінгі таңда бірінші орында тұрған ғаламдық мәселелердің бірі экологиялық дағдарыстардың алдын алу адамдардың мақсатты бағытта ойластырған іс-әрекеті арқылы ғана жүзеге асады. Осыған орай экологиялық дағдарыстан шығудың жолдары іздестірілуде және оған қатысты материалдарды елімізде қабылданған «Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау», «Табиғи және техногенді сипаттағы төтенше жағдайлар»

туралы Заңдардан, сондай-ақ «Орнықты даму үшін қоршаған ортаны қорғаудың ұлттық әрекет жоспары» сияқты экологиялық мәселелерге арналған мемлекеттік құжаттардан көруге болады.

Жалпы орта білім беретін мектептерде экологиялық білім мен тәрбие берудің тұжырымдамасы мен оны тәжірибеге енгізу жолдары ғалым Ә.Бейсенованың жетекшілігімен әзірленген. Тұжырымдамада адамның әлеуметтік қатынас жүйесіндегі табиғатқа деген жауапкершілік рөлінің өсуі; табиғатқа жауапкершілік қарым-қатынас жасауды экологиялық білім мен тәрбие берудің мақсаты мен нәтижесі; экологиялық білім беруге мемлекеттік мәртебенің берілуі; халыққа экологиялық білім мен тәрбие беру жүйесін құру; орта жалпы білім беретін мектептерде жеке пәндерді оқыту, пәнаралық байланыс, тереңдетілген және саралап оқыту процесі арқылы экологиялық білім мен тәрбие беру қарастырылған [9].

«География» пәні оқулықтарының авторы Т.О.Увалиев ұсынған «Дүниежүзінің табиғат ресурстары географиясы» курсы оқушылардың біліктілігін жетілдіруде өзіндік маңызды орны бар.

«Дүниежүзінің табиғат ресурстары географиясын» оқытудың жалпы білімдік мақсаты – оқушылардың бойында табиғат ресурстарының алуан түрлілігі мен байлығы және оларды пайдаланудан туындайтын проблемалар туралы білім мен түсініктер қалыптастыру болып табылады. Ол қоршаған табиғи ортаның біртұтас көрінісі туралы жан-жақты ғылыми түсінік береді. «Табиғат ресурстары географиясының» білімдік маңызы – табиғат ресурстары мен қоршаған ортаны қорғау және қалпына келтірудің географиялық аспектілерін, адамзаттың ресурспен қамтамасыз етілу проблемаларын зерттеуге байланысты арта түсуде.

Осы еңбекте табиғат ресурстарын оқытудың келесі міндеттері көрсетілген:

- оқушыларды «Табиғат ресурстары географиясының» география ғылымдары жүйесіндегі және оның проблемаларын шешудегі рөлімен, аумақтар табиғатының құрамдас бөліктерінің ерекшеліктерімен таныстыру;

- жер шарында адамзаттың қалыпты өмір сүруі үшін табиғат ресурстарының қажеттілігі мен құндылығы туралы білімді қалыптастыру;

- білімдерді өз беттерінше іздестіру және меңгеру қабілетін дамыту, гуманистік бағдар қалыптастыру;

адамның шаруашылық іс-әрекетінің қоршаған табиғи ортадағы өзгерістермен өзара байланыстылығы туралы, өз іс-әрекетіне, қабылдаған шешіміне, таңдауын жүзеге асырудағы жауапкершіліктері жайлы түсініктер қалыптастыру [10].

География пәнін оқыту процесінде ақпараттық технологияларды қолдану оқушының білім жетістігін жетілдіруде өзіндік орны бар. Мысалы, 11-сыныпқа арналған «Экономикалық және әлеуметтік география» курсына ғана қысқаша тоқталамыз. Электрондық мектеп оқулығының алғашқы бетінде анықтамалық бөлімнің жеке тармақтары бойынша тұтынушыға арналған нұсқаулар (әдебиеттерді көру, оқулықты ашып-жабу, жиыру, дыбысты қосу-тоқтату, модульге кіру тәрізді) берілген. Бұл курста «Дүние жүзіне аймақтар бойынша

экономикалық-географиялық шолу» жасалады. Бұл электрондық мектеп оқулығының (ЭМО) құрылымы модульдік технологияға бағытталып құрастырылған. Ол – ғаламшардың жеке құрылықтары және «Адамзаттың ғаламдық проблемалары» атауларымен аталған 7 модульден тұрады, олар бірнеше тақырыптарды қамтиды (авторлары: Увалиев Т.О., Аблеева А.Г. т.б.). Әлем елдеріне саяхатты модуль құрылымының мазмұны берілген (44 дана) файлдарға тоқталу арқылы жасауға болады. Жалпы ЭМО мазмұны нақты өмірдің формасына сәйкес келеді. Түрлі-түсті бейнелер мен анимациялар арқылы әзірленген оқу материалдары пән мұғалімінің тақырыпты жан-жақты түсіндіруіне мүмкіндік береді. Анимация арқылы түсіндіруге арналған 59 түсініктемелер дайындалған. Оқушы алған білімін 78 интерактивті және үй тапсырмаларын орындау арқылы бекіте алады, сонымен бірге 525 тест сұрағы оқушылардың білімін тексеруге мүмкіндік береді. Ал оның «Функционалды сауаттылық» бөлімінде күнделікті өмірде қолдануға негізделген тапсырмалар берілген. Берілген нұсқаулар оқушының нақты жобалармен жұмыс жасауына және шығармашылдықпен айналысуларына мүмкіндік жасайды. «Жобалық іс-әрекет» бөлімінде оқушыны мектептен ғылыми жобаға бейімдейтін жұмыстар мен оның түрлері, мақсат-міндеттері мен кезеңдеріне қойылатын талаптар, жобаны безендіруі туралы анықтамалық мәліметтер берілген. Соңында глоссарий берілген. Оқушы тізімнен өзіне қажетті терминді іріктеп, оның мән-мағынасын тереңірек білуіне болады [11].

Құрылықтардың немесе ірі аумақтардың, сондай-ақ бір елдің табиғаты, халқы, шаруашылығы, мәдениеті, саяси-экономикалық-әлеуметтік құрылымы туралы мәліметтерді жинақтап, зерттеп, жүйеге келтіретін география пәнінің бір саласы – Елтану пәні. Осы салада мұғалімдерге көмек ретінде келесі құралды ұсынуға болады:

Саипов А.А., Айткенова А.Е., Даулетбаева Г.К. Елордатану (Астанаведение) – мұғалімдерге арналған әдістемелік құрал. – Астана, 2013. – 105 б.

Бұл оқу-әдістемелік құралда Астана қаласының құрылу және даму жолдары, астананың сәулеті және мәдениеті туралы материал берілген.

Географ ғалым А.А.Саиповтың «Қазақстанның индустриалды-инновациялық даму географиясы» әдістемелік құралы әлеуметтік-экономикалық инфрақұрылымның жаңа географиясы құрылуы мен дамуына, Қазақстан шаруашылығы салаларының индустриалды-инновациялық дамуына, еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының жаңа кезеңіне, дүниежүзілік геэкономикалық кеңістікте жаһандануына сәйкес, мектеп оқушыларына географиялық білім беруге арналған. Бұл әдістемелік құралды «Өрлеу» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» Акционерлік қоғамының филиалы «Астана қаласы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты» мұғалімдерге география пәнін оқытуда көмекші құрал ретінде ұсынады.

Оқытудың педагогикалық технологияларының тиімді әдіс-тәсілдері мен жана жолдарын іздестіру үздіксіз жүргізілетін үдеріс. Үздіксіз географиялық

білім беру осы үдерістің бір бөлігі. Яғни қазіргі оқушының өмірінің әр кезеңінде үздіксіз және өз бетінше шығармашылықпен білім алуына, тез өзгермелі өмірге бейімделуіне жағдай жасау және болып жатқан жаңалықтарды жылдам қабылдау қабілеттерін қалыптастыру, күнделікті өмірде қолдана білуге үйрету мұғалімнен шығармашылықты талап етеді. Осы салада 1991 жылдан бері табысты жұмыс істеп келе жатқан Алматы қаласындағы «Ұ.Ә. Есназарованың географиядан Республикалық атаулы мектебін» ерекше атап өтуге болады.

Атаулы мектеп құрудағы мақсат – жеке пәндер бойынша білікті, ізденімпаз, еңбекқор ұстаздарды біріктіру, солар арқылы шығармашылықпен жұмыс істейтін мұғалімдер санын көбейту; оқушылардың терең, тиянақты білім алып шығуын қамтамасыз ету [12].

Қазіргі уақытта бұл мектепте 100-ден аса ұстаз еңбек етеді. Сонымен қатар республика бойынша атаулы мектептің бөлімшелері жұмыс істеуде.

Ұ.Ә. Есназарованың атаулы мектебі жалпы орта білім беретін мектептің Қазақстан географиясы пәні бойынша 136 сағаттық бағдарлама, оқулық, оқу-әдістемелік кешен әзірледі және олар орыс, өзбек, ұйғыр тілдеріне аударылған.

Сонымен қатар, оқушылардың география пәніне қызығушылығын арттыруға негізделген жұмыс дәптері (қазақ және орыс тілдерінде), оқушылардың пәннен меңгерген білімін тексеруге арналған тест сұрақтары, 8-9-сыныптарға арналған географиялық атлас, кескін карталар, үлестірме дидактикалық материалдар әзірленген. «Қазақстан табиғаты – Природа Қазақстана» фотоальбомы және қазақ жерін зерттеген ғалымдар мен саяхатшылардың портреттері екі альбом болып шығарылған. Ғалым-ұстаздың көптеген еңбектерін республиканың география пәні мұғалімдері кеңінен қолданып жүр, мысалы:

1. Ұ.Ә.Есназарова.Қазақстанның физикалық және экономикалық географиясын оқыту. Мұғалімдерге арналған әдістемелік құрал. Алматы. Рауан. 1994,1996, -114 б.

2. Ұ.Ә.Есназарова.География пәнін оқыту үрдісінде оқушыларға экологиялық білім мен тәрбие беру әдістемесі. Монография. Алматы, 2003, көлемі -8,2 б.т.

3. Ұ.Ә.Есназарова, А.Т.Темірбеков. Түркі тілдес елдер географиясы. Факультативтік және таңдау курсына арналған оқу құралы – Алматы: -2013 – 212 б.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2012 жылғы 10 шілдедегі «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға ортақ еңбек қоғамына қарай 20 қадам» Қазақстан халқына Жолдауында бүгінгі таңдағы оқу-тәрбие үдерісін түбірінен өзгерту маңызын және қазірдің өзінде оқушыларға пән бойынша мектепте қажетті инновациялық курстар жоқ екендігін атап көрсетіп, өскелең ұрпақтың туған жерге деген махаббатын, елжандылығы мен отаншылдық қасиеттерін арттыру мақсатында «Өлкетану» пәнін өту керектігін міндеттеді. Осыған байланысты Географиядан Республикалық Атаулы мектепте әрбір мүшесі еңбек ететін аудан және облыстарда «Туған жер географиясы» немесе «Өлкетану»

таңдау курсының бағдарламалары жасалды және баспадан шықты. «Астанатану» немесе «Әсем қала – Астана» және «Алматытану» немесе «Менің туған қалам – Алматы» өлкетану курстарының авторлары – п.ғ.д., проф. Ұ.Ә. Есназарова және әл-Фараби атындағы ҚазҰУдің профессоры, г.ғ.к. А.Т.Темірбеков.

«Алматытану» немесе «Менің туған қалам – Алматы» өлкетану курсын бітірген бастауыш сынып оқушыларының біліміне қойылатын талаптар:

Мақсаты – оқушыларды Алматы қаласының географиялық орны мен тарихын, өсімдіктері мен жануарларымен таныстыру, оларды қорғау шаралары туралы айтып түсіндіру және туған жерге деген сүйіспеншіліктерін оятып, қызығушылықтарын арттыру.

Атаулы мектеп мүшелерінің «Туған жер географиясы» (11-кесте) бойынша әзірлеген көптеген ізденіс жұмыстары оқушылардың бойында туған жерге деген сүйіспеншілік сезімін тәрбиелеуде және арттыруда маңызы зор.

11-кесте – «Туған жер географиясы» оқу құралдарының тізімі

№	Қазақстан аймағы	Басылымның атауы	Автор
1	Батыс Қазақстан	Атырау облысының физикалық географиясы	Жиенқұлов Е.
2		Ақтөбе облысының физикалық географиясы	Серғалиева Райгүл
3		Шалқар ауданының географиясы	Төлебаева Дәмеш
47		Зеленов ауданының географиясы	Маймер Азамат
5		Хромтау ауданының географиясы	Әбдікешов Д.
6		Маңғыстау ауданының географиясы	Қашқымбаева Т
7		Мұғалжар ауданының географиясы	Дайырова Г.
8		Жылыой ауданының географиясы	Шоқанова Н.
9	Шығыс Қазақстан	Семей облысының физикалық географиясы	Күмісбекова Т.
10		Зайсан ауданының географиясы	Ысқақова К
11	Оңтүстік Қазақстан облысы	Созақ ауданының географиясы	Қаландарова Н.
12		Мерке ауданының географиясы	Хұдайбердиев Ф.
13		Отырар ауданының географиясы	Әмзеева Ү.
14		Жаңақорған ауданының географиясы	авторлар тобы
15		Қарасай ауданының географиясы	Қозыбақова А., Оспанова Қ.
16	Солтүстік Қазақстан	Мамлютка ауданының географиясы	Имангулова Т.
17		Баянауыл ауданының географиясы	Жиенқұлова Б.
18		Солтүстік Қазақстан облысының барлық ауданының географиясы	

Географияны оқытудың әдістемесі мен практикасының шетелдік тәжірибесін талдау, олардың озық тәжірибесін қазақстандық жалпы білім беретін мектептерге енгізу қажеттігін көрсетті.

Білім беру аймағындағы Сингапурдың мемлекеттік саясаты қызығушылық тудырады. Өзінің икемділігіне, қабілеттері, қызығушылықтары және

бейімділіктері әр түрлі балалардың қажеттіліктерін адамгершілік құндылықтарға тәрбиелей отырып қанағаттандыру себептеріне байланысты Сингапурлық білім беру саясаты әлемдегі ең тиімді болып аталды. Бұл елде 1993 жылдан бері инновациялық идеялар мен дағдыларды, жаңашылдықты және жоғары оқу орындарының және басқа да ұйымдардың жетекші-тәлімгерлерімен өзара байланысу арқылы ғылыми жобаларды дайындауда оқушылардың білімін практикада қолдануды дамытудың тамаша мүмкіндігін ұсынатын инновациялық бағдарлама ендірілген. Инновациялық бағдарлама (ИБ) жаратылыстану пәндерін оқып-үйренуде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін келесі іс-шаралар арқылы дамытуға бағытталған:

«Старт» ИБ. Старт – бұл оқушылардың инновацияларда шабыттаныуына және өз жобаларын қалай бастау керектігі туралы кейбір идеяларды ұсынуына арналған платформаны білдіретін жартыкүндік іс-шара.

«Сабақтар» ИБ. Оқу процесінде оқушылар идеяларымен бөлісетін сабақтарды топтардағы жетекші-тәлімгерлер жүргізеді.

«Сессия жобасы». Бірінші жартыжылдықта қатысушылар жетекші-тәлімгерлердің жетекшілігімен таңдаған жобасы бойынша өздігінен белсенді жұмыс істейді және оны аяқтағанда өз жобаларын ұсынады.

«Семинар» ИБ. Біркүндік семинар Сингапурдың Ұлттық университетінде 5-ші және 8-ші сынып оқушылары үшін шамамен мамыр/маусымда ұйымдастырылады. Бұл семинар оқушылар мен тәлімгерлерге, сарапшыларға оқушылардың жұмысын бағалауға мүмкіндік береді.

Финляндияда 5-сыныптың географиясын оқытуда технология түсінігін оқып-үйренеді. Оқыту технологиясы деп оқыту тиімділігін арттырудың тәсілдерін және нақты берілген алгоритм мен материалға ие жобалаушы процесі түсінеді. 8-сынып практикасына «Жер – адамзат үйі ретінде» деген түсінік, физикалық картаның анықтамалары, оның талдауы енгізіледі. Сонымен қатар, білім беру мазмұны Жердегі және құрлықтардағы оқиғаларды, табиғат жағдайларын салыстыруды, адамның іс-әрекетін және мәдени ерекшеліктерін қамтиды. Географияны оқытудың мақсаты табиғи, техногендік және әлеуметтік ортаны, сонымен қатар жергілікті деңгейден жаһандық деңгейге дейінгі адамдар мен қоршаған орта арасындағы әрекеттесу үдерісін оқып үйренуде оқушылардың дағдыларын дамыту болып табылады [6].

Қазақстанның география бойынша оқу бағдарламасының тақырыптарын және TIMSS-2011 (8-сынып) бағалау құрылымдарын салыстыру негізгі бөлімдер бойынша сәйкестік бар екендігін көрсетті (12-кесте).

12-кесте – Қазақстанның география бойынша оқу бағдарламасының тақырыптарын және TIMSS-2011 (8-сынып) бағалау құрылымдарын салыстыру

TIMSS-2011 бағалау құрылымдары	ҚР география бойынша оқу құрылымдары	Ескерту
Жердің құрылымы және физикалық сипаттамалары. 1. Жер қыртысының, қабығының және ядросының құрылымы	Литосфера. Жер құрылымы. Географиялық қабық түсінігі және оның заңдылықтары. Жердің табиғи кешені.	Сәйкес келеді.

және физикалық ерекшеліктері. (жер сілкіну, жанартаулар). 2. Таулардың, минералдардың, топырақтың суреттелуі және оның формациясы.		
Жер үдерістері, кезендері және тарихы. 1. Таулар. 2. Диаграммалар немесе судың табиғаттағы айналым үдерістерін, энергия көзі ретінде Күнге қатысты, бұлттардың рөлін суреттеу. 3. Салыстырмалы биіктіктегі және төмендегі климаттарды салыстыру (ұзақмерзімді және қыскамерзімді климаттық өзгерістер, ауа райы мәліметтерін түсіндіру/ карталар).	Литосфера. Жердің рельефі және оның саналуандығы. Материктер мен мұхиттар. Қазақстанның таулары: Орал, Алтай, Жоңғар Алатауы, Сауыр Тарбағатай, Солтүстік Тянь-Шань. Физикалық-географиялық жағдайы. Геологиялық құрылысы және оның рельефтің ерекшеліктеріне әсері және пайдалы жәндіктерді орналастыру.	Гидросфера және оның құрамы. Су айналымы. Гидросфера және оның құрам бөліктері. Судың қасиеттері. Табиғаттағы су айналымы және оның құрам бөліктері. Судың маңызы 6, 7-сынып курсында оқылады.
Жер ресурстары. 1. Қолдану және сақтау. 2. Жаңартылатын және жаңартылмайтын ресурстар. 3. Түрлі энергия көздерінің артықшылықтары және кемшіліктері. 4. Кәдімгі агромәдени әдістері мен жерді жерді қолдануды түсіндіреді. 5. Таза судың жетістіктерін суреттеу. Суды сақтау.	Климат және агроклиматтық ресурстар. Климаттүзуші факторлар және Қазақстанның климатын қалыптастыру. Өз жерінің климаты және ауа райын болжау. Ең жоғары және ең төмен температура, жауын-шашын мөлшері. Климаттық жағдайлардың өмір салтына, денсаулыққа, тұрғындардың шаруашылық іс-әрекеттеріне әсері. Агроклиматтық ресурстар. Қазақстанның агроклиматтық картасы. Ішкі сулар және су ресурстары. Судың табиғаттағы және шаруашылықтағы маңызы. Мелиорация. Суды пайдалану және оның сапасы мен көлемін сақтау жолдары. Су және жергілікті су ресурстары, оларды қорғау.	Сәйкес келеді.
Күн жүйесіндегі және Ғаламдағы Жер. 1. Жердің, Айдың және Күн жүйесіндегі басқа да денелердің қозғалысына, қашықтығына және мөлшеріне қатысты құбылыстарды түсіндіру. 2. Жердің, Күннің және басқа ғаламшарлардың физикалық ерекшеліктерін салыстыру. 3. Күн жүйесіндегі гравитацияның рөлі.	Жұлдыздар жүйесі. Күн – бізге жақынырақ жұлдыз. Күн жүйесі. Жер және Күн жүйесінің басқа ғаламшарлары. Жұлдыздардың қозғалысы. Ғарышты зерттеу. Жер – Күн жүйесінің ғаламшары. Жер Ғаламның бөлшегі ретінде. Жердің Күн жүйесіндегі орны. Жер мөлшері. Жердің өз осімен айналуы. Жердің Күн ді айналуы. Жердің жасанды серіктері. Жер туралы білімді дамыту.	Сәйкес келеді.

Батыс елдерінде географияны оқып-үйретуді біржақты бағалау қиын. География элементтері басқа оқу пәндерінің мазмұнынан тұратын кіріктірілген курстардың құрамына кіреді (экология, экономика, геология). Ұлыбритания үкіметі бүкіл елге міндетті оқу пәндерінің бірыңғай тізімін бекіткен жана ұлттық жоспарын іске қосты. Бұл тізімге 9 пән, оның ішінде география енді. Мектептің жоғары буынында элективті жүйе жұмыс істейді, оқушылардың жартысы географияны тереңдетіп оқу үшін және бітіру емтиханын тапсыру үшін таңдайды. Англияның әдіскер-географтары екі себепті атап көрсетеді: 1. Оқытудың практикалық бағыттылығы, географияны оқып-үйренудегі зерттеу жұмыстарының маңызды рөлі. 2. Мектептегі географияның мазмұнын ізгілендіру. Бұл екі бағыт аймақтық негізде зерттеуді қамтиды, ал білім беруді ізгілендіру балалардың қажеттіліктеріне сәйкес келеді және зияткерлік дамуы, адамгершілік тәрізді тұлғаның басқа да қырларына қатты әсер етеді.

География сабағын дамытудың заманауи қағидалары оқытуды ұйымдастыру формаларының әртүрлілігімен тығыз байланысты: саяхаттар мен жорықтар, далалық практикалық жұмыстар, шағынқорықтардың экологиялық жолдарындағы жұмыс. Заманауи әдіс-тәсілдер әр түрлі оқу пәндерінің екі-үш мұғалімі арқылы жүргізілетін пәнаралық сабақтарды қажет етеді. Оқыту тәсілдері, мысалы, зерттеулік, проблемалық баяндау және ұйымдастыру формаларының әртүрлілігі, әсіресе топтық, ұжымдық – оқушыларды тәрбиелеуде және дамытуда маңызды рөл атқарады.

Батыс елдеріндегі география сабағының кейбір ерекшеліктері географияны оқытудың мақсатын анықтайды, онда бірінші кезеңге оқушыларды танымдық еркіндікке ынталандыру жатады, ал қабілеттікті дамытуға және практикалық дағдыны қалыптастыруға, білім жүйесін меңгеруге аз көңіл бөлінеді. Осыған сәйкес, мұғалімдер алдымен оқушылардың жеке танымдық – зияткерлік және практикалық іс-әрекетін ұйымдастыруға бағдар жасайды. Мұғалім ақпарат көзі болып табылатын «Оқытудың дидактикалық стилінде» мұғалімнің ақпарат көзі болатындығын негізінен жоғары буын өкілдерін бақылауға болады. Сондықтан, орта сынып сабақтарында жергілікті географияны оқып үйренуге байланысты оқушылардың топтық жұмыстары басымдыққа ие болады. Батыс педагогтардың пікірі бойынша, балалардың шынайы ситуацияларды сезінуіне, проблеманы онымен бетпе бет келген адамның көзімен көруге көмектесетін ойындар әр уақытта қолданылады.

Қазақстандық және әлемдік білім беру жүйелерінің үздік дәстүрін үйлестіретін мектепте білім берудің инновациялық моделін қалыптастыру қазіргі заманғы білім берудің объективті қажеттілігі болып табылады. Осындай модельді жасау білім беру мазмұнын, оқыту әдістемелерін, оқу жетістіктерін бағалау қағидастарын, қалыптасқан мектеп құрылымын, өзара қарым-қатынас жүйесін өзгертуді талап етеді.

Кіріктірілген білім беру бағдарламасының ерекшелігі – құрылымы және мазмұны жағынан орта білімге арналған үздік шетелдік куррикулумдарға сәйкес келуі. Бұл ретте бағдарлама құрамына мерзімді жоспарлардың (ұзақ мерзімді, орта мерзімді, қысқа мерзімді жоспарлар) кіретінін айта кеткен жөн:

– ұзақ мерзімді жоспар – бұл оқу бағдарламасының жалғасы, онда пәндік мазмұн нақтыланады;

– орта мерзімді жоспар – бұл ұзақ мерзімді жоспармен қалай жұмыс істейтінін егжей-тегжей сипаттайтын, оқу материалын сынып ішінде және сыныптар арасында байланыстырып көрсететін жұмыс сызбасы;

– қысқа мерзімді жоспар – бұл жеке сабақ үлгісі.

Назарбаев Зияткерлік мектептерінде география пәнін оқытуда жүйелік-әрекеттік тәсілді жүзеге асыру – алдыңғы орынға қойылатын талап.

Оқыту мақсаттары (сабақтың мақсаттары) оқушылардың әрекеттерінен көрінетін оқыту нәтижелері арқылы тұжырымдалады (ол нені біледі, түсінеді, және т.б.). Оқыту мақсаттарына келесі талаптар қойылады:

- деректерді, ұғымдарды және т.б. меңгеруге бағытталуы;

- мақсаттардың операциялық тұрғыдан анықталуы;

- мақсаттардың нақты болуы;

- мақсатқа қол жеткендігін айқын анықтауға мүмкіндік беретіндей нақты тұжырымдалуы;

- мақсаттар, мақсатқа жетуге қажетті міндеттердің толықтығын білдіруі тиіс;

- мақсаттардың уақытша айқындылыққа ие болуы (мерзімділік – белгілі бір академиялық мерзімге сай болу) [13].

Қазақстанның жалпы білім беретін мектептерінде географияны оқытудың әдістемесі мен тәжірибесі аса назар аударатын мәселелерді көрсетті, олар:

– оқытудың заманауи педагогикалық технологиялары және функционалдық сауаттылықты дамыту;

– оқушылардың шығармашылық әрекетін дамыту;

– география тұрғысынан ойлау қабілеттерін дамыту;

Ұсыныстар:

– географияны оқытудың сапасын көтеру бойынша жұмысты белсендендеру, сонымен қатар оқушылардың дайындық деңгейіне назар аудару;

– оқытудың заманауи әдіс-тәсілдерін енгізу, сыныптан тыс жұмысты, үйірме жұмысын, қолданбалы курс тақырыптарын түрлердіру;

– оқыту барысында отандық және шетелдік оқу құралдарында орын алатын терминологиялық айырмашылықтарды ескеру;

– педагог мамандардың біліктілігін арттыру жүйесінде мұғалімдерді оқытудың әдістемесін жетілдіру;

– «География» пәнінің оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық қамтамасыз етілуін жақсарту;

– географиялық білім беруде АКТ қолдануды белсендендіру;

– географ-ғалымдардың, мұғалімдердің, білім беру ұйымдарының, жаңашыл педагогтардың озық тәжірибесін тарату.

4 Жалпы білім беретін мектептердегі география бойынша білім берудің жағдайы

Педагог мамандарды дайындау, олардың біліктілігін жетілдіру білім беруді жаңартуды қамтамасыз етудің негізгі шарттарының бірі болып табылады.

2014 жылдағы «Өрлеу» біліктілікті арттыру орталығы жасаған Ұлттық баяндама мәліметтері көрсетіп отырғандай, соңғы жылдары Қазақстанның жалпы білім беру мектептерін мамандармен қамтамасыз етудің оң динамикасы байқалады: 2013 жылы жалпы білім беру мектептерінде мұғалімдер саны 294897 адамды құрады, бұл 2011 жылғы көрсеткіштен 8527 адамға артық. Бірақ, мамандардың жетіспеушілігі біздің республикамызда әлі де орын алып отыр. Жекелей алғанда, педагогикалық жоғары оқу орындарында география пәні бойынша 60 вакансияға 399 түлектен келеді, осыған байланысты, жалпы алғанда республика бойынша географ-мұғалімдердің жетіспеушілігі болмауы тиіс (13-кесте). Алайда, жалпы білім беру мектептерінде оларға деген сұраныс әлі де өз күшінде қалуда. Бұл, өз кезегінде, жас мамандардың мұғалімдіктен гөрі басқа мамандықтарды қалайтынын көрсетеді.

13-кесте – География мұғалімдерінің сандық көрсеткіші және Қазақстанның жалпы білім беру мектептеріндегі педагог мамандарға қажеттілік

Аймақтар	География мұғалімдерінің сандық көрсеткіші	Педагог мамандарға қажеттілік
ҚР	9 809	60
Ақмола	420	2
Ақтөбе	538	6
Алматы	1 222	5
Атырау	369	5
БҚО	398	4
Жамбыл	726	0
Қарағанды	617	3
Қостанай	464	0
Қызылорда	769	1
Маңғыстау	267	2
ОҚО	1 913	0
Павлодар	368	0
СҚО	431	20
ШҚО	747	12
Астана қ .	160	0
Алматы қ .	400	0

Дереккөз: ҚР БҒМ деректері

Аймақтық аспектіде мамандар жетіспеушілігіне қатысты аса қолайсыз жағдай Солтүстік Қазақстан (20 мұғалім) және Шығыс Қазақстан облыстарында (12 мұғалім) жетіспейтіні байқалса, ал қалған облыстарда мамандарға жетіспеушілік соншалықты көп емес (14-кесте).

Қазақстан Республикасы бойынша география пәні мұғалімдерінің соңғы 3 жылдағы жалпы саны, сонымен бірге жоғары, 1-ші және 2-санатты мұғалімдердің сапалық құрамының (13-сурет) талдауы, жалпы алғанда, оң динамиканы көрсетеді.

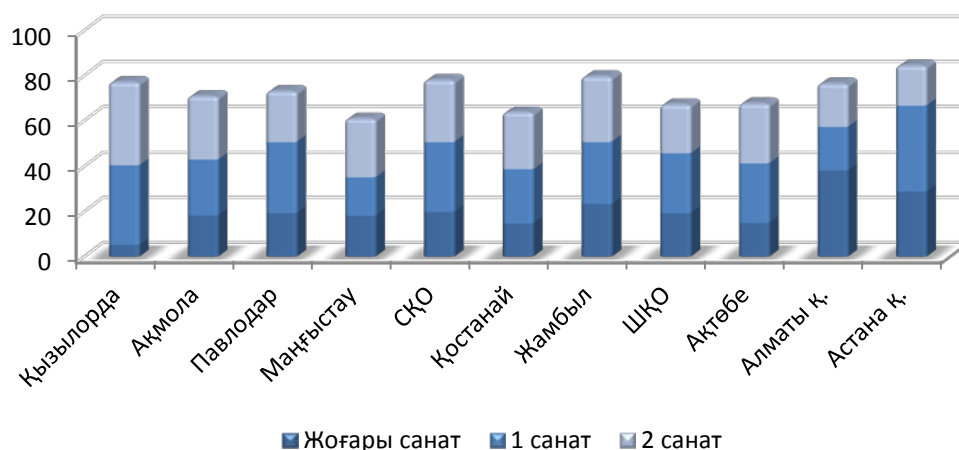
14-кесте – География мұғалімдерінің сапалық құрамы

	Мұғалімдер саны	Жоғары санат	1 санат	2 санат	Санаты жоқ	Зейнеткерлер	Мамандығы бойынша жұмыс істейтіндер
Қызылорда облысы							
2012-2013	589	21	189	225	154	0	0
2013-2014	624	25	202	232	165	0	0
2014-2015	642	34	226	235	147	0	0
Ақмола облысы							
2012-2013	419	75	127	91	126	19	0
2013-2014	420	79	111	101	129	25	4
2014-2015	467	85	116	130	136	21	2
Павлодар облысы							
2012-2013	310	62	74	95	79	10	22
2013-2014	368	58	108	99	103	9	20
2014-2015	357	69	112	80	96	9	6
Маңғыстау облысы							
2012-2013	245	38	40	68	99	8	0
2013-2014	263	43	42	70	108	5	0
2014-2015	287	52	49	74	112	18	0
Солтүстік Қазақстан облысы							
2012-2013	543	92	155	154	142	15	10
2013-2014	509	98	147	132	132	12	14
2014-2015	474	94	146	130	104	16	9
Қостанай облысы							
2012-2013	491	64	117	114	196	7	7
2013-2014	475	66	119	113	177	4	9
2014-2015	483	71	116	121	175	9	10
Жамбыл облысы							
2012-2013	703	157	207	182	157	14	0
2013-2014	726	180	190	200	156	12	0
2014-2015	705	165	193	203	144	4	0
Шығыс Қазақстан облысы							
2012-2013	738	131	179	184	244		5
2013-2014	736	132	176	184	241		3
2014-2015	732	141	194	157	240		2
Ақтөбе облысы							
2012-2013	503	79	135	136	153	12	0
2013-2014	538	81	135	147	175	10	0
2014-2015	534	80	141	140	173	6	1
Алматы қ.							
2012-2013	377	149	77	79	72	8	0

2013-2014	401	160	78	80	83	12	0
2014-2015	416	159	79	80	98	15	0
Астана қ.							
2012-2013	80	28	27	10	15	-	2
2013-2014	86	22	32	15	17	-	2
2014-2015	90	26	34	16	14	-	-

Дереккөз: ҰБДҚ деректері

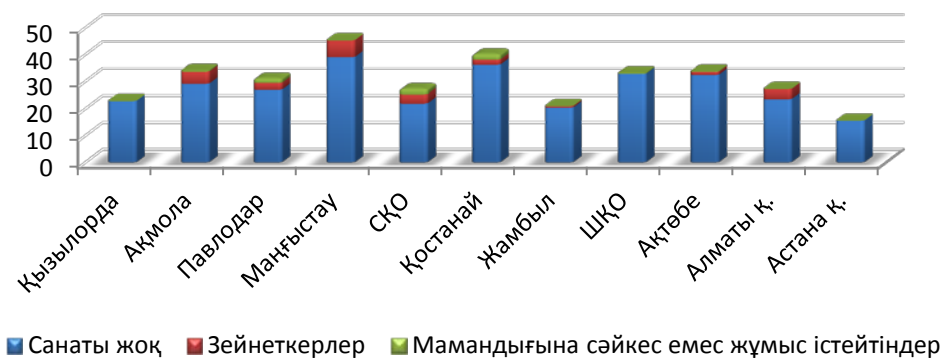
Қазіргі уақытта (2014-2015 оқу жылының деректері) санаты бар география пәні мұғалімдерінің республика бойынша орташа үлесі 77,3% құрайды. Маңғыстау (61%) және Қостанай (64%) облыстарында санаты бар география пәні мұғалімдерінің үлесі төменірек, сондай-ақ Астана қаласы (84%) және Жамбыл облысы (80%) көрсетілген аспект бойынша көшбасшылар болып табылады (13- сурет). Жоғары санатты мұғалімдердің ең жоғары үлесі Алматы (38%) және Астана (29%) қалаларында, ең төмен үлесі – Қызылорда облысында (5%) байқалады. Осыған қарамастан, 1-ші және 2-ші санатты география пәні мұғалімдерінің жиынтық үлесінде Қызылорда облысы (74%) көшбасшы болып танылды.

13- сурет – 2014-2015 оқу жылындағы санаты бар мұғалімдердің (география пәні мұғалімдерінің жалпы санынан алғанда, %) аймақтар бойынша үлесі

Мұғалімдердің жалпы санына шаққанда санаты жоқ география пәні мұғалімдерінің жоғары үлесі Маңғыстау (39%), Қостанай (36%), Шығыс Қазақстан (33%) және Ақтөбе (32%) облыстарында байқалды (14-сурет). Маңғыстау, Ақмола облыстары, Алматы қаласы, Павлодар және Солтүстік Қазақстан облыстарында мамандардың жетіспеушілігі зейнеттік жастағы география пәні мұғалімдер есебінен (6%, 4%, 4%, 3%, және 3% сәйкесінше), және Павлодар, Солтүстік Қазақстан және Қостанай облыстарында (2%-ға) дипломда көрсетілген мамандығына сәйкес келмейтін мұғалімдер есебінен толықтырылды.

Мамандармен қамтамасыз ету бойынша қызметті жоспарлағанда республиканың жалпы білім беретін мектептерінде аталған аймақтарға көңіл бөлген жөн.

14-сурет – 2014-2015 оқу жылындағы санаты жоқ, зейнеткерлік жастағы және мамандығына сәйкес емес жұмыс істейтін мұғалімдердің (география пәні мұғалімдерінің жалпы санына алғанда, %) аймақтар бойынша үлесі

Білім беруді жетілдіру және инновациялық даму жағдайында мамандардың біліктілігін көтеру және қайта дайындау күрделі мәселе болып табылуда. Бұл міндет кәсіби құзырлылықты тереңдетуге және дамытуға бағытталған оқытудың жаңа технологиясына көшуді қамтамасыз етудің жолы арқылы жүзеге асуы мүмкін. Педагогикалық ұжымдарға әдістемелік көмек беру және олардың кәсіби өсуін қамтамасыз ету «Өрлеу» Біліктілікті арттырудың ұлттық орталығы («Өрлеу» БАҰО АҚ) және «НЗМ» АҚ «Педагогикалық шеберлік орталығы» арқылы жүзеге асырылады.

Оқу үдерісін ұйымдастырудың инновациялық формаларын (шеберлік сыныптар, тренингтер, іскерлік ойындар, шағын топтардағы жұмыстар және т.б.), оқытудың технологиялары мен әдістерін (кейс-технология, сыни тұрғысынан ойлау технологиясы, жобалау әдісі, іс-әрекеттік зерттеулер және т.б.) қолдана отырып, құзырлылық амалы негізінде әлемдік озық практиканы есепке ала отырып, «Өрлеу» БАҰО АҚ тақырыптық курстары құрылды. Қазақстан Республикасының «Өрлеу» БАҰО АҚ-да аймақтық филиалдар жұмыс істейді. Деңгейлік бағдарламалар бойынша біліктілікті арттыру курстарын сапалы жүзеге асыру мақсатында 2013 жылы «Өрлеу» БАҰО АҚ филиалдарында Деңгейлік бағдарламалардың орталығы құрылды. Мұндай орталықтарда ДББҰ «НЗМ» ААҚ педагогтық шеберлік орталығында оқыған тренерлер курстары (201 адам) өткізіледі.

15-кестеде 2013-2014 жылдары «Өрлеу» БАҰО АҚ филиалдарында оқыған география пәні мұғалімдерінің саны көрсетілген, мұнда 2013-2014 жылдары оқығандардың жалпы санының кемігені байқалады. Осы уақыт аралығында ең көп маман дайындағаны: Алматы (97 адам), Оңтүстік Қазақстан (88 адам) және Қызылорда (72 адам) облыстарының филиалдары, ең азы – Маңғыстау облысы (15 адам) және Алматы қаласы (16 адам) филиалдары болып отыр.

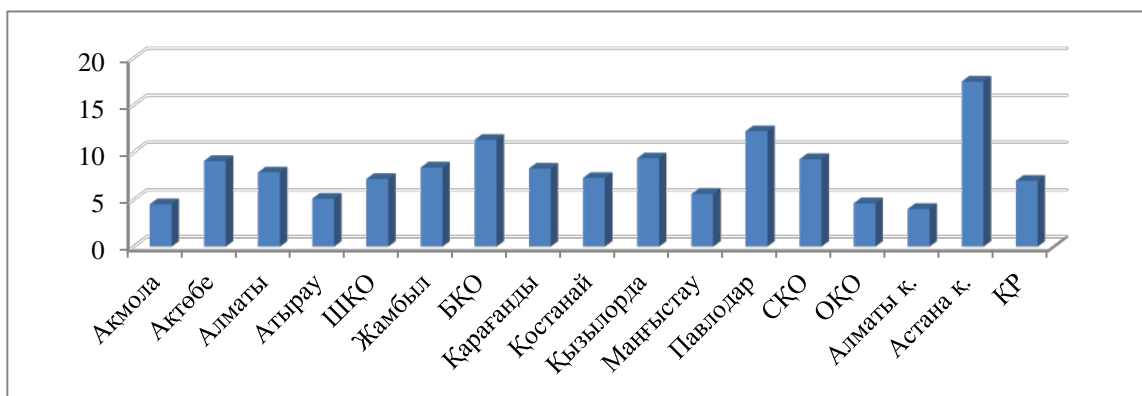
15-кесте – 2013-2014 оқу жылында біліктілікті арттыру курстарында оқыған география пәні мұғалімдерінің саны

Аймақтар	География пәні мұғалімдерінің сандық құрамы	2013ж.	2014ж.	Барлығы	География пәні мұғалімдерінің барлық санына шаққанда, %
Ақмола	420	0	19	19	4,5
Ақтөбе	538	32	17	49	9,1
Алматы	1 222	46	51	97	7,9
Атырау	369	13	6	19	5,1
ШҚО	747	26	28	54	7,2
Жамбыл	726	36	25	61	8,4
БҚО	398	22	23	45	11,3
Қарағанды	617	28	23	51	8,3
Қостанай	464	18	16	34	7,3
Қызылорда	769	42	30	72	9,4
Маңғыстау	267	9	6	15	5,6
Павлодар	368	36	9	45	12,2
СҚО	431	26	14	40	9,3
ОҚО	1 913	45	43	88	4,6
Алматы қ.	400	12	4	16	4
Астана қ.	160	20	8	28	17,5
ҚР	9 809	425	262	687	7

Дереккөз: ҚР БҒМ деректері

2013-2014 оқу жылдарында «Өрлеу» БАҰО АҚ филиалдарының біліктілікті арттыру курстарында оқыған география пәні мұғалімдерінің аймақтар бойынша пайыздық үлесі 15-суретте көрсетілген.

Республика бойынша соңғы екі жылда география пәні мұғалімдері, олардың жалпы санына шаққанда, орташа есеппен 7%-біліктілігін арттырған. Бұл көрсеткіште көшбасшы Астана қаласы (17,5%), одан кейін Павлодар (12,2%), Шығыс Қазақстан (11,3%), Солтүстік Қазақстан (9,3%) және Ақтөбе (9,1%) облыстары болып табылды. «Өрлеу» БАҰО АҚ курстарын өткен мұғалімдердің үлесі Алматы қаласында (4%), Ақмола (4,5%), Оңтүстік Қазақстан (4,6%) облыстарында азырақ.

15-сурет – 2013-2014 оқу жылдарында «Өрлеу» БАҰО АҚ филиалдарының біліктілікті арттыру курстарында оқыған география пәні мұғалімдерінің аймақтар бойынша үлесі (география пәні мұғалімдерінің жалпы санына шаққанда, %)

«Өрлеу» БАҰО АҚ филиалдары тыңдаушыларының жұмыс тиімділігін талдау көрсеткендей, деңгейлік бағдарламалардың концепциялық идеяларын тарату республика бойынша тұтастай алғанда педагогтер қауымдастығы, білім беру ұйымдарының басшылары, ата-аналар және оқушылар тарапынан оң баға алды. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» Дербес білім беру ұйымдары Кембридж Университетінің білім беру факультетінің эксперттерімен бірге Қазақстан Республикасындағы педагог қызметкерлерінің біліктілікті арттыру курстарының деңгейлік: мектепте күндізгі дайындықты және практикалық жұмысты үйлестіретін бірінші (озық), екінші (негізгі), үшінші (базалық) бағдарламалары әзірленді. Зияткерлік мектептердің деңгейлік бағдарламаларын және тәжірибелерін таратуды тиімді жүзеге асыру мақсатында Педагогтық шеберлік орталығының (бұдан әрі – ПШО) 16 филиалы Ақтау, Ақтөбе, Алматы, Атырау, Қарағанды, Көкшетау, Қостанай, Қызылорда, Павлодар, Петропавл, Семей, Талдықорған, Тараз, Орал, Өскемен және Шымкент қалаларында ашылды.

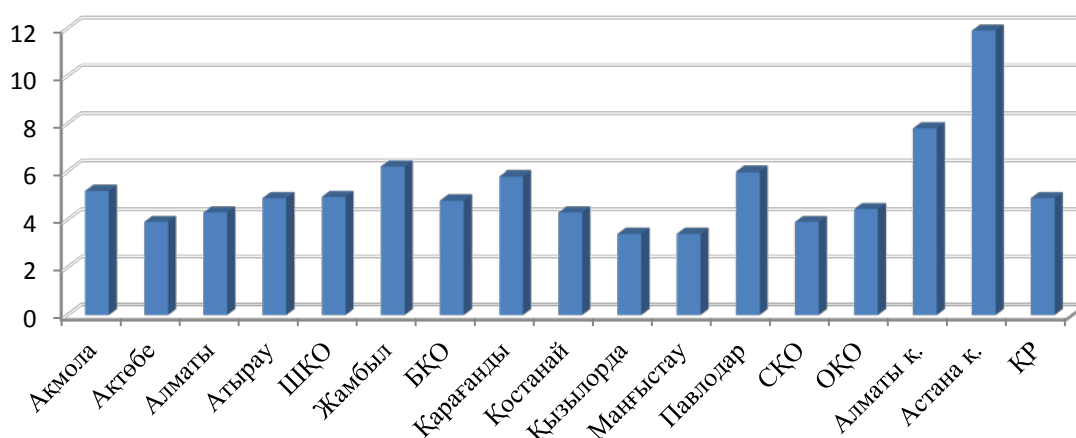
16-кесте – 2012-2014 оқу жылдары аралығында «НЗМ» ПШО біліктілікті арттыру курстарында оқыған география пәні мұғалімдерінің саны

	География пәні мұғалімдерінің сандық құрамы	2012	2013	2014	Барлығы	География пәні мұғалімдерінің барлық санынан алғанда, %
Ақмола	420	5	8	9	22	5,2
Ақтөбе	538	1	7	13	21	3,9
Алматы	1 222	2	29	22	53	4,3
Атырау	369	1	14	3	18	4,9
ШҚО	747	7	11	19	37	4,95
Жамбыл	726	2	20	23	45	6,2
БҚО	398	4	10	5	19	4,8
Қарағанды	617	-	18	18	36	5,8
Қостанай	464	4	9	7	20	4,3
Қызылорда	769	3	12	11	26	3,4
Маңғыстау	267	1	3	5	9	3,4
Павлодар	368	2	10	10	22	5,98

СҚО	431		4	13	17	3,9
ОҚО	1 913	6	43	36	85	4,44
Алматы қ.	400	9	8	14	31	7,8
Астана қ.	160	1	12	6	19	11,9
ҚР	9 809	48	218	214	480	4,9

Дереккөз: ҰБДҚ деректері

16 -кестеде 2012-2014 оқу жылдары аралығында «НЗМ» ПШО біліктілікті арттыру курстарында оқыған география пәні мұғалімдерінің саны көрсетілген. Жалпы алғанда, Қазақстан бойынша «НЗМ» ПШО курстарын өткен география мұғалімдері санының 2012 жылы 48-ге, 2013 жылы 218-ге, 2014 жылы 214-ке өсуі байқалады. Зерттелген жылдар аралығында мамандардың біліктіліктерін арттыруда Оңтүстік Қазақстан (85 адам), Алматы (53 адам), Жамбыл (45 адам) және Қарағанды (36 адам) облыстары көшбасшы болып табылды. Маңғыстау облысы мамандар дайындығын бәрінен аз жүргізеді – үш жылда 9 адам.

16-сурет – 2013-2014 оқу жылдары аралығында «НЗМ» ПШО біліктілікті арттыру курстарында оқыған география пәні мұғалімдерінің аймақтар бойынша үлесі (география пәні мұғалімдерінің жалпы санынан алғанда, %)

Қазақстан бойынша 2013-2014 оқу жылдары аралығында НЗМ педагогтық шеберлік орталығының біліктілікті арттыру курстарында география пәні мұғалімдерінің пайыздық қатынастағы үлесі 4,9% болып шықты. «НЗМ» ПШО және «Өрлеу» БАҰО АҚ мамандарды дайындау талдауының қорытындысы көрсеткендей, география мұғалімдерін біліктілікті арттырумен қамту деңгейі жеткіліксіз екендігін көрсетті: география мұғалімдерінің жалпы санына шаққанда сәйкесінше 4,5% және 7%. Мамандарды дайындау «НЗМ» ПШО бағыты бойынша да, «Өрлеу» БАҰО АҚ бағыты бойынша да мамандарды дайындауда Астана қаласы аса белсенді болып танылды. Алматы қаласы «Өрлеу» БАҰО АҚ бағыты бойынша дайындалған мұғалімдер санының ең төмен деңгейін көрсетті, дегенмен «НЗМ» ПШО бағыты бойынша оның белсенділігі Астана қаласынан кейінгі орында. «НЗМ» ПШО және «Өрлеу» БАҰО АҚ филиалдары Павлодар, Қарағанды, Ақтөбе, Батыс Қазақстан облыстарында салыстырмалы түрде жақсы нәтиже көрсетті.

Осылайша, талдау көрсеткендей, республика бойынша жалпы білім бері мектептеріндегі география пәні мұғалімдерімен қамтамасыз ету жағдайы тұтастай алғанда жаман емес: мамандар жетіспеушілігі салыстырмалы түрде көп емес. Республикадағы педагог мамандардың біліктілігін арттыру жұмыстарын күшейту қажет.

География сабақтары арнайы кабинеттерде жүзеге асырылады және картографиялық, көрнекілік құрал-жабдықтардың, аспаптар мен жалпы қолданыс құралдарының, көрнекілік және басқа құралдардың, интернет ресурстардың, техникалық оқыту жабдықтарының болуы қамтамасыз етіледі. Географияның перспективті кабинетінде электрондық оқыту жүйесі болу қажет (ЭОЖ), ол өз кезегінде «География» пәні бойынша оқу бағдарламасының жеке тақырыптарын оқытуда орбитальды кешендермен байланысты жүзеге асыруға, ғаламшар аймақтары бойынша виртуалды саяхат жасауға мүмкіндік береді. Ғарыш аймағына ие болушы елдердің оқушылары («Байқоңыр» ғарыш айлағы) осындай мүмкіндікке ие болуы қажет.

Жалпы орта білім беру ұйымдарының оқу әдебиеттерімен қамтылуы. Мектеп кітапханасының қоры білім беру ұйымдарының білім алушыларының контингентіне сәйкес құрастырылады. Еліміз бойынша оқулықтармен қамтылған жалпы оқушылар саны 98% құрайды. ҚР БҒМ мәліметтері бойынша, білім беру ұйымдарының, олардың республика бойынша жалпы санына шаққанда, 88,9% – да кітапханалар жұмыс істейді. Кітапхана қажетті ақпараттың көзі ретінде оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуға ықпал ететін факторлардың бірі болып табылады. Осыған орай, «білім қоймасын» баспа түрінде, электрондық оқу құралдары түрінде де қажетті ресурстармен лайықты түрде қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөлу қажет.

Педагогиканың дамуыкөптеген жылдар бойыоқу мен тәрбиенің жаңа құралдарының, формаларының және әдістерінің ашылуымен сүйемелденіп отырды. Оқу мен тәрбиенің үдерісін ұйымдастыруға бағытталған жаңа амалдар мен көзқарастар, әлеуметтік шарттар мен талаптардың өзгеруіне жауап ретінде туындайды. Бүгінде әрбір педагог оқу үдерісін жетілдірудің, оқушылардың қызығушылығы мен оқу үлгерімін арттырудың аса тиімді жолдарын іздейді.

Мониторинг көрсеткендей, қазақстандық жалпы білім беретін мектептердің география пәні мұғалімдері педагогикалық технологиялардың келесі түрлері қолданады: жобалық жұмыс, проблемалық оқыту, саралап оқыту, сын тұрғысынан ойлау, тұлғалық бағытталған оқыту, модульдік технология, бейімдеу технологиясы, Ж.А. Караевтың технологиясы, И.С. Якиманскаяның технологиясы, П. Гальпериннің білімді кезеңмен қалыптастыру технологиясы, әрдеңгейлі технология, Шаталовтың технологиясы, Монаховтың технологиясы, ақпараттық коммуникативтік технология, денсаулық сақтаушы технология, биоинформатика және синергетика (БИС), қауымдастыққа оқыту, оқытудың интерактивті әдістері, кіріктірілген оқыту технологиясы, оқытудың саралау мен тұлғаландыру әдістері, М.М.Жанпеисованың модульдік технологиясы.

Сабақ өткізудің дәстүрлі, дәстүрлі емес түрлерін, жаңа педагогикалық технологияларды қолдану арқылы оқыту барысында мектеп оқушыларын

оқытудың заманауи құралдарының рөлі өте зор. Алайда оқулық пен атлас оқытудың негізгі құралы болып қалады. Бірақ білім берудің тиімділігін қамтамасыз ету үшін оқыту құралдарының басқа да көптеген түрлерін: бағдарламаларды, әдістемелік нұсқаулар мен ұсыныстарды, оқушыларға арналған арнайы дәптерлерді, көрнекі құралдарды, бір сөзбен айтқанда оқу-әдістемелік кешенін қолдану қажет. Оқу-әдістемік кешенімен қоса оқытудың басқа да құралдарын: аудиовизуальды, экрандық-дыбыстық, әртүрлі интерактивтік құралдарды (мультимедиялық энциклопедиялар мен нұсқаулар, бейінделген бағдарламалық-әдістемелік кешендер, электронды оқулықтар, тесттер), сонымен қатар оқытудың заманауи технологияларын, ақпарат көздерін, білім берудің сандық ресурстары мен құралдарын қолдану керек.

Қазақстанның жалпы білім беретін мектептерінде географияны оқыту үдерісінде оқушылардың танымдық және шығармашылық белсенділігін арттыру үшін, білім сапасын көтеруге мүмкіндік беретін заманауи технологиялардың түрлері өте көп. Бұл технологиялар оқу уақытын тиімді пайдалануға және сабақ барысындағы іс-әрекеттің өнімді болуына, көптеген нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндік береді.

Жобалау әдісі. Бұл әдістеме бойынша жұмыс істеу оқушылардың жеке шығармашылық қабілеттерін дамытуға, кәсіби және әлеуметтік бағытты таңдауда саналылық танытуға мүмкіндік береді. Мұғалімнің де, оқушының да табысты болуына мүмкіндік беретін тәсіл – жобалау әдісі:

- өзінің оқу іс-әрекетін (мақсатын, міндеттерін, бағытын, әдіс-тәсілдерін) жоспарлайды;
- өзінің оқу іс-әрекетінің нәтиесін алдын-ала болжайды;
- алдына қойған мақсатқа жету барысында туындаған қиындықтарды жеңу үшін, өзінің психологиялық және дене күштерін шоғырландырады.

Оқытудағы зерттеу әдістері. Бұл әдістің көмегімен оқушылар білім қорын өз беттерінше толықтыруға, мәселені тереңірек зерделеуге және дүниетанымдық көзқарастың қалыптасуында маңызды рөл атқаратын мәселені шешудің жолдарын ұсынуға мүмкіндік алады. Оқытудағы зерттеу әдістері әр оқушының дамуының жеке траекториясын анықтау үшін өте маңызды.

Проблемалық оқыту дегеніміз – белгілі әрекеттерді талап ететін есептердің, тапсырмалардың, теориялық немесе тәжірибелік мәселелердің түрлері. Кез келген сұрақ проблемалы болмайды және сұрақтың дайын жауабы болмайды, сұрақтың жауабын оқушы іздеуі тиіс. Проблемалық сұрақ оқушының жас ерекшелігіне, шамасына сай болуы, баланың сана-сезіміне қиындық туғызуы тиіс. Оқушыға дайын білім берілмейді, одан өз бетінше іздену арқылы проблеманың дұрыс шешімін табу талап етіледі. Бала өз білімін іштей талдап, жауап беруге жеткіліксіз екенін түсінгенде, жауап беру жолдарын іздеуге кіріседі. Ол сұрақтың жауабын өз бетінше іздеу арқылы жаңа білімді меңгереді және сұрақты шешу жолдарымен танысады. Сонымен оқу барысында проблемалық жағдай туғызу және оқушылардың оқу проблемасын дербес шешулері бойынша іс-әрекеттерін басқару болып табылатын оқыту түрі. Оқытудың бұл түрін қолданудың нәтижесінде оқушылардың білім, білік және

дағдыларды меңгеруі, ойлау, қорытынды жасау қабілеттерін дамыту жүзеге асады, яғни оқушылардың логикалық ойлау қабілетін, пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Лекциялық-семинарлық сынақ жүйесі. Аталған жүйе негізінен 10-11-сыныптарда қолданылады, өйткені бұл әдіс оқушылардың болашақта жоғары оқу орындарында білім алуларына көмектеседі. Лекциялық-семинарлық-сынақ жүйесі оқылған материалды бөлімдерге жинақтауға және оны біртұтас материал ретінде көрсетуге, сонымен қатар бақылауды оқушылардың дайындығы бойынша өткізуге мүмкіндік береді

Денсаулықсақтау технологиялары. Бұл технологияларды қолдану оқытудан жақсы нәтижелерге жетуге мүмкіндік беретін әртүрлі тапсырмаларды сабақ барысында біркелкі бөлуге, ойлау әрекетін түрлі ойын, демалыс түрлерімен кезектестіруге, күрделі оқу материалының берілу уақытын анықтауға, оқушылардың өз беттерінше орындайтын тапсырмаларының уақытын белгілеуге, оқытудың техникалық құралдарын нормаға сай қолдануға мүмкіндік береді

Жоғарыда берілген технологияларды жеке немесе бірлестіріп қолдану – оқушылардың психологиялық жас ерекшеліктерін есепке ала отырып, олардың зияткерлік әлеуетін арттыруға бағытталған мұғалімдердің білім беру үдерісіндегі шығармашылық амалдарының нәтижесі.

Сонымен, жалпы білім беретін мектептерді мамандармен қамтамасыз ету, мектептердің материалдық-техникалық базасын нығайту және мұғалімдердің білімін жетілдіру жұмысын белсендендіру қажет.

Қорытынды

Сонымен, географиялық білім беру жағдайын зерттеу мен талдау төмендегіні көрсетеді:

- географиялық білім берудің және қазіргі заманғы ақпараттық ағындар, қоғамды ақпараттандырудың жоғары деңгейі жағдайында географияны оқыту үдерісінен туындайтын құзыреттерді іс жүзінде қолданудың рөлі артады;
- білімділікті, тұлғалық және кәсіби құзыреттілікті тиімді қалыптастыру оқушылардың географиялық мәдениетін қалыптастыру арқылы ғана мүмкін;
- қазіргі заманғы адам мәдениетінің дамуын географиялық білімсіз, мәдениетінсіз қарастыру мүмкін емес.

Талдау жұмысы бойынша келесідей қорытынды жасауға болады:

1. География бойынша оқу үдерісінің оқу-әдістемелік қамтамасыз ету сапасы қанағаттарлық:

- 6-сыныпта география пәнін оқытуда Мемлекеттік білім беру стандартында сағат саны 0,5 сағатқа, ал 9-сыныпта 1 сағатқа көбейтілген;
- 2013 жылдың оқу бағдарламалары оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес мектептің білім беру деңгейлерінің сабақтастығын қамтуға бағытталған; оқытудың деңгейлік жіктелуін нығайту жүзеге асырылған;
- оқулықтарға функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмалар енгізілген.

2. Республика бойынша география пәнінен білім жетістігінің мониторингтік зерттеуі оқушылардың үлгерім деңгейінің қанағаттандырылғы екенін көрсетті.

3. География пәнінен мамандармен қамтамасыз етудің қажеттілігін көрсетті.

Елбасының Қазақстан халқына Жолдауында алдымызға қойған жаңа міндеттер білім сапасын қамтамасыз етуде жаңа тәсілдерді талап етеді.

Географиялық білім берудің жаңа мазмұнын анықтаудағы негізгі идеологиясы – географияның мектеп курсының оқу бағдарламасын күрделендіру емес, мектеп бітіруші кейіннен өзі таңдаған мамандығы бойынша білімін жалғастыратын болашақ кәсіби қызметінің әртүрлі салаларында географиядан алған білімдерін пайдалану.

Бұл білім берудегі технологиялық мәдениеттің деңгейін көтеруге ықпал ететіні сөзсіз, бұл әсіресе жоғары дамыған мемлекеттердің біліміне тән.

Ұсынымдар:

- жаңартылған білім беру мазмұнына көшу жағдайында географияны оқытудың жаңа мазмұнын, әдістерін және технологияларын анықтау;
- білім беруді дамытудағы қазіргі жағдайда география мұғалімінің рөлін анықтау;
- мұғалімнің жоғары рөлін, отандық географ-ғалымдардың жетістіктерін тек мамандандырылған баспасөз беттерінде ғана емес, сонымен қатар орталық баспасөз басылымдарында насихаттау;

- жаңа білім беру технологияларын енгізу, жетекші географ-ғалымдардың, білім беру ұйымдарының география мұғалімдері мен жаңашыл педагогтердің тәжірибесін тарату және насихаттау;
- білім алушылардың білімін бақылау жүйесін жетілдіру;
- оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді жақсарту, географиялық білім беруде АКТ пайдалануды жандандыру;
- нақты өмірлік жағдаяттарға негізделген мектеп оқулықтарындағы тапсырмалар мен сұрақтар санын арттыру;
- жоғары оқу орындарында география пәні мұғалімдерін дайындауды, педагог мамандардың біліктілігін арттыру мен қайта даярлау жүйесін жетілдіру;
- инновациялық технологиялар аясында дарынды балалармен жұмыс жүйесін жетілдіру.

Әдебиет

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050 Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы// <http://oblsot.zhambyl.kz/>

2 Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы №832 қаулысымен бекітілген. <http://online.zakon.kz>

3 Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім. ҚР Үкіметінің 2012 жылдың 23 тамыздағы №1080 Қаулысымен бекітілген. <http://online.zakon.kz>

4 Қазақстандағы биологиялық білім беру бойынша талдамалық материалдар. Қазақстанда биологияны оқыту бойынша талдамалық материалдар. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2014. – 164 б.

5 Негізгі орта білім беру деңгейінің 10-11 сыныптары үшін «География» пәнінен типтік оқу бағдарламасы

6 Результаты международного исследования оценки учебных достижений учащихся 4-х и 8-х классов общеобразовательных школ Казахстана. Национальный отчет. - Астана: НЦОСО, 2013. - 237 стр.

7 <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1300008890>

8 Анализ результатов единого национального тестирования (ЕНТ-2014). Аналитический сборник. Г. Кусиденова, А. Алина - Астана: НЦОСО, 2014. 70 стр.

9 Карбаева Ш.Ш. Мектептегі бағдарлы оқыту үрдісінде оқушылардың әлеуметтік-экологиялық біліктерін қалыптастыру (жаратылыстану пәндерін оқыту мысалында): автореферат / Ш.Ш. Карбаева. - Алматы - 2008. - 23 б.

10 Мазбаев О.Б., Увалиев Т.О. Дүниежүзінің табиғат ресурстары географиясы. – Алматы, «Полиграфкомбинат», 2013. – 244 бет.

11 Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К., Аблеева А.Г. География: электрондық оқулық. Алматы: Ұлттық ақпараттандыру орталығы (ҰАО), 2008

12 Есназарова У.А. Автореферат «Научные основы создания учебно-методического комплекса по курсу «География Республики Казахстан» Кыргызский государственный университет, г.Бишкек, 2005г

13 Қаратабанов Р.А. Методические рекомендации по разработке учебной программы по предмету «География», филиал «Центр образовательных программ» АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», март 2015 г.

Мазмұны

	Кіріспе	3
1	Жалпы білім беретін мектептердегі география бойынша оқу материалдарын талдау	4
2	Оқушылардың география бойынша дайындық деңгейінің жағдайы	15
3	Қазақстанның жалпы білім беретін мектептерінде географияны оқыту әдістемесі мен тәжірибесі: тәжірибелер және инновациялар	28
4	Жалпы білім беретін мектептердегі география бойынша білім берудің жағдайы	37
	Қорытынды	47
	Әдебиеттер	49

Введение

Развитие Казахстана с момента приобретения независимости характеризуется как поступательный многоступенчатый процесс экономического прорыва. Новый вектор устойчивого развития Республики Казахстан – переход экономики нашей республики к природосберегающим, «зеленым» технологиям.

Главной целью долгосрочной стратегии «Казахстан-2050» является создание здорового гражданского общества на основе эффективной экономики, сильного государства, не создающего экологических рисков и умеющего разрешать вопросы сохранения природы на своей территории [1]. Из десяти новых глобальных вызовов, которые Президент Республики определил для нашей страны, пять касаются равновесия «Человек-общество-природа».

Одним из главных условий реализации стратегии развития страны является обновление содержания образования, интеграция принципов устойчивого развития природы и общества в содержании учебных предметов, формирование социальной активности всех категорий обучаемых в решении практических проблем. Центральное место в структуре содержания образования стали занимать такие области научного познания, в которых объект изучения и познавательная модель отражают диалектику взаимоотношений человека с целостным природным окружением, раскрывают органическую связь человека и природных систем.

Учебный предмет «География» в современном образовании учащихся приобретает все большее значение. Новые подходы к формированию целей, содержания географического образования возникли не только в связи с изменением политической карты мира, но и с появлением новых приоритетов в географическом мышлении. В качестве основной цели школьного географического образования в Республике Казахстан является формирование в сознании учащихся системы взглядов, принципов, норм поведения по отношению к географической среде. Содержание предмета «География» включает сложную систему знаний о современной естественнонаучной картине мира, природе Земли, ее отдельных частях, регионах, деятельности человеческого общества, которая является базой для воспитания всесторонне развитой личности. Изучаются пространственно-временные взаимосвязи и изменения в природных и антропогенных географических системах, от локального до глобального их уровня, прогнозируются их последствия.

В соответствии с современной концепцией географического образования география – это интегрированный предмет мировоззренческого характера, формирующий у учащихся комплексное, системное представление о Земле как о планете с уникальными природными и антропогенными комплексами [2].

Всестороннее изучение уровня подготовки казахстанских учащихся, обеспечения процесса обучения, соответствия программ международным стандартам предоставит возможность выявить проблемные стороны для определения дальнейшей стратегии улучшения состояния географического

образования в школах республики.

В соответствии с этим Министерством образования и науки РК, Национальной академией образования им. И. Алтынсарина (далее – НАО) было изучено состояние образовательного процесса по предмету «География» в общеобразовательных школах республики. Сотрудниками НАО проанализированы соответствующие предметные учебные материалы для общеобразовательных школ; проведен выборочный мониторинг качества результатов обучения по предмету «География».

В соответствии с этим мониторинг проводился в следующих направлениях:

- статистическое исследование, получение первичной статистической информации;
- систематизация данных, сводная характеристика совокупности данных;
- проведение экспертизы учебно-методических материалов, сопровождающих учебный процесс: учебные программы, учебники;
- изучение кадрового потенциала, обеспечивающего обучение предмету «География».

1 Анализ учебных материалов по географии для общеобразовательных школ

Деятельность общеобразовательных организаций Республики Казахстан осуществляется в соответствии с Государственным общеобязательным стандартом среднего образования (начального, основного среднего, общего среднего образования) (ГОСО РК 01.04.02-2012), утвержденным Постановлением Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 1080.

ГОСО (начального, основного среднего, общего среднего образования) ориентирован на потребности экономического развития страны, формирование практикоориентированных навыков у учащихся, развитие функциональной грамотности. В связи с этим результаты образования представлены в трех аспектах: личностном, системно-деятельностном и предметном.

Основным ресурсным обеспечением среднего образования являются типовые учебные планы, учебные программы, учебники и УМК.

Учебный процесс в общеобразовательных школах РК осуществляется на основе типовых учебных планов начального, основного среднего, общего среднего образования, утвержденных приказом Министра образования и науки РК от 8 ноября 2012 года №500 (далее – ТУП).

Сравнительный анализ ТУПов 2010 и 2012 годов на уровне основного среднего образования показал увеличение недельной учебной нагрузки по географии в 6 классе на 0,5 часа, 9 классе на 1 час (таблица 1).

Таблица 1 – Сравнительная таблица типовых учебных планов общего среднего образования

Класс	Кол-во часов в неделю по классам	
	ТУП (2010 г.)	ТУП (2012 г.)
6	1,5	2
7	2	2
8	2	2
9	1	2
10- естественно-математическое направление	2	2
10 - общественное-гуманитарное направление	1	1
11 - естественно-математическое направление	2	2
11- общественное-гуманитарное направление	1	1

Увеличение учебной нагрузки на изучение начального курса географии в 6 классе на 0,5 часа обосновывается необходимостью развития прикладных умений и навыков.

Увеличение учебной нагрузки предмета «Социальная и экономическая география» на 1 час в 9 классе (доведение нагрузки до 2-х часов в неделю) связано с необходимостью выполнения большого объема практических работ и задач, развивающих функциональную грамотность.

По поручению МОН РК в соответствии с ГОСО РК 01.04.02–2012 в рамках обновления содержания образования были доработаны типовые учебные программы 2010 года, утвержденные приказом МОН РК от 9.07.2010 г. № 367.

Обновление содержания географического образования вызвано необходимостью исключения из программ устаревших учебных материалов и тем, внедрения содержания, отражающего новейшие научные достижения и открытия, социально-экономическую модернизацию казахстанского общества. Развитие функциональной грамотности современных школьников требует введения в программы практико-ориентированного компонента с увеличением доли практических, проектных, экспериментальных и исследовательских заданий, выполнения учебных проектов, усиления инновационного характера учебного процесса, его направленности на саморазвитие и самореализацию.

Целью обучения курса географии в новых учебных программах для основной школы является формирование у учащихся естественнонаучных знаний, понятий и целостных представлений о Земле как уникальной планете, имеющей разумное сообщество, о системной взаимосвязи природы, общества и экономики, формирование знаний об уникальности природы и особенностях экономики Республики Казахстан, развитие функциональной грамотности и системно-комплексного, или «географического», мышления.

Содержание новых учебных программ предмета «География» определяется концептуальной идеей объективного представления научной географической картины мира как динамично развивающейся системы фундаментальных географических законов и закономерностей, вокруг которой систематизируется содержание географии, выработанное на основе современных принципов и подходов к структурированию содержания учебных предметов.

Новизна учебных программ по географии 2013 года [4]:

- 6 класс: увеличение учебной нагрузки, которая связана с необходимостью формирования основ функциональной грамотности: мировоззренческие и естественнонаучные представления о современном состоянии и развитии окружающего мира, природе страны и Земли в целом. Для этого увеличен тренирующий блок практических занятий. Практический курс ориентирован на овладение прикладными, исследовательскими умениями и навыками наблюдения за природными явлениями, работы с измерительными ресурсами карт, инструментами, приборами при съемке местности;

- 7 класс: океаны Земли рассматриваются в сравнении в одной теме «Мировой океан» в разделе «Главные особенности природы Земли». В соответствии с дидактическим принципом «от простого к сложному» изучение материков начинается с Африки, затем изучаются Австралия, Антарктида, Южная Америка, Северная Америка и Евразия. При изучении регионов и стран на материках обязательно рассматривается вопрос об их взаимоотношениях с Республикой Казахстан. Указана вся географическая номенклатура одним блоком по океанам и материкам, что облегчает работу с картами;

- 8 класс: осуществлено усиление практической части программы за счет введения сравнительных, аналитических и практических работ, охватывающих

отдельные территории и объекты стран. Изучаются источники географических знаний, карты в атласе Республики Казахстан, их измерительные ресурсы. Рассматриваются вопросы отсчета времени на всей планете, это связано с высокой активностью граждан страны на мировой арене. Указана вся географическая номенклатура одним блоком по теме «Внутренние воды Казахстана» и разделу «Крупные географические районы». Введена для изучения тема «Основные экологические проблемы Казахстана: глобальные, национальные, локальные»;

- 9 класс: введен необходимый объем теоретического и практического материала по социальной и экономической географии страны, изучение которого способствует развитию функциональной грамотности учащихся: определение средних экономических показателей, построение диаграмм, графиков, составление структурных схем и сравнительных характеристик, анализ технологических процессов, определение условий сельскохозяйственной деятельности в различных частях страны, работа с тематическими, контурными картами, статистическими материалами, анализ публикаций периодической печати. Заложено изучение знаний и представлений о новой экономике Казахстана, особенностях развития регионов страны, инновационных преобразованиях в хозяйстве страны, рыночной, смешанной моделях развития экономики. Изучаются понятия «Экономика», «Экономические системы», «Стратегии развития», «Зеленая экономика» и др. При изучении экономики Казахстана особое внимание уделяется её настоящему состоянию и будущему, индустриально-инновационной программе развития страны, вопросам интеграции, развития транспортно-транзитного потенциала. Отдельными темами изучается город Астана – столица Республики Казахстан, ее роль в модернизации и развитии экономики региона и страны, значение проведения выставки ЭКСПО – 2017, а также города Алматы, Байконур как уникальные города страны и их роль в развитии экономики страны;

- 10 класс (естественно-математическое направление): введена тема «Историко-географические регионы». Политическая карта мира начинается с изучения историко-географических регионов. Изменен порядок изучения отдельных тем, например, «Население мира», так как эта тема логически связана с предыдущей темой, затем идет тема «Природные ресурсы». Отдельно выделена тема «Научно-техническая революция (НТР) и мировое хозяйство» (учтена важность этой темы);

- 11 класс (естественно-математическое направление): с целью сохранения логической связи содержания с программой 10 класса курс начинается с изучения стран Азии, затем Европы. Расширена тема «История открытия, заселения, колонизации и освоения территорий Нового Света» (изучение регионов, коренных народов Америки, состояние индейских племен после колонизации). С целью выявления признаков развитой и развивающейся экономики и признаков сходства в природных условиях и ресурсах, хозяйстве, размещении промышленных центров, населения по территории и выявления опыта развития экономики, полезного для Казахстана, введены новые

практические работы: «Составление краткой экономико-географической характеристики Южно-Африканской Республики», «Сравнение Австралии с Республикой Казахстан». С целью изучения научного международного сотрудничества государств, достижений и перспектив, вклада российских, советских, казахстанских исследователей в изучение материка введена новая тема «Антарктика и Антарктида»;

- 10-11 классы (общественно-гуманитарное направление): с целью достижения большей логичности и целесообразности осуществлено структурирование содержания, изменение порядка изучения отдельных разделов учебной программы. В содержании 11 класса включена экономико-географическая характеристика ведущих стран мира, занимающих видное место в мировой экономике, особое внимание уделяется вопросам экономического сотрудничества этих государств с Республикой Казахстан.

Следуя принципу «от общего к частному», в учебных программах для 10-11 классов вначале рассматриваются общие географические вопросы, затем проявления закономерностей, особенностей по регионам и странам.

Все практические работы по классам сформулированы конкретно по программным темам, направлены на объяснение, сравнение, анализ, синтез, описание, расчеты, установление связей, моделирование. Они требуют творческого, аналитического подхода, имеют развивающий характер. При их планировании предпочтение оказано работам, нацеленным на применение теоретических знаний по конкретным объектам и территориям, развитие функциональной грамотности, на использованию новых технологий, приемов и методов обучения, расширение информационно-коммуникативной учебной деятельности.

На изучение курса «География» в классах ЕМН отводится 2 часа в неделю, в классах ОГН – 1 час, поэтому содержание двух направлений имеет свои особенности по охвату, глубине и конкретизации изучаемого.

Качество учебных изданий является неотъемлемым условием повышения качества образования. В связи с этим совершенствование учебников является одной из приоритетных государственных задач в области образования. По данному направлению качественно изменена система разработки, экспертизы и издания учебной литературы, пересмотрена и актуализирована проблематика методологического и методического обеспечения процесса разработки учебников и УМК.

Учебная литература допускается к изданию после проведения государственной экспертизы.

В целях повышения качества образования в 2007 году было внесено дополнение в Закон Республики Казахстан «Об образовании» (п.10, ст.30), которое предусматривает возможность выбора учебной литературы организациями образования и внедрение в учебный процесс альтернативных учебников. Все учебники по географии (основные и альтернативные) прошли обязательную процедуру экспертизы и входят в Перечень учебников, учебно-методических комплексов, пособий и другой дополнительной литературы, в

том числе на электронных носителях, разрешенных к использованию в организациях образования, утвержденный МОН РК.

В Национальном отчете «Результаты международного исследования оценки учебных достижений учащихся 4-х и 8-х классов общеобразовательных школ Казахстана» приведен анализ подготовки учащихся школ Казахстана к международным исследованиям. Содержательный блок заданий TIMSS по географии включает 20% тестовых заданий. Учащиеся должны продемонстрировать знания о структуре и физических характеристиках Земли, ее процессах и циклах, месте в Солнечной системе. Тематическая область географии охватывает знания геологии, астрономии, метеорологии, гидрологии и океанографии. Структурный документ TIMSS-2011 «Science Framework» установил следующие темы оценивания в данной области: 1- строение и физические свойства, 2- процессы и циклы, ресурсы Земли, их рациональное использование, 3- место в Солнечной системе и Галактике и др [5].

Анализ выполнения тестовых вопросов (открытого типа) по уровням естественнонаучной подготовки выявил основные затруднения учащихся. Задания из области географии предполагают оценивание логики учащихся, при этом предполагается свободно-конструируемый ответ участника тестирования. В учебнике «География: материки и океаны» 7 класса (авторы: А.С.Бейсенова, К.Д.Каймулдинова, С.А.Абильмажинова, издательство «Атамұра», 2011 г.) темы «Строение земной коры», «Рельеф Земли» и «Строение земной коры и рельеф» достаточно хорошо освещены. Думается, причиной низкого процента выполнения заданий являются нестандартные формулировки примерных вопросов или ответов для анализа. Задания учебно-познавательного вида деятельности на «применение» направлены на проверку умения использовать приобретенные ранее знания, а также логически мыслить и рассуждать. Темы, по которым сформулированы тестовые задания, начинают изучать в 6 классе по курсу предмета «Физическая география» (авторы: А.Б. Бирмагамбетов, К.Н. Мамырова, издательство «Атамұра», 2011 г.). В 7 классе знания актуализируются при рассмотрении тем «Закономерности географической оболочки», «Высотные пояса Гималаев». В тестовом задании используется понятие «джунгли». Но при этом учебные программы казахстанской школы оперируют понятиями «влажные и экваториальные леса», «переменно-влажные (в том числе муссонные) леса». Учитывая, что 9/10 территории Казахстана имеют ярко выраженный равнинный рельеф, учащиеся не имеют личного опыта пребывания в горах и наблюдений за горной природой. Успешность выполнения данного задания продемонстрировали 24,3% учащихся 8-х классов Казахстана. Все вышеуказанное необходимо учитывать при подготовке содержания и заданий в учебниках. Максимальный процент заданий отводится на применение, так как главной целью обучения является, прежде всего, формирование у школьников способности использовать полученные знания для решения различных задач повседневной жизни. По данным Национального отчета, казахстанская учебная программа начальной школы в области

содержания естествознания не соответствует структуре оценивания TIMSS – на 24% тем, а учебная программа восьмого класса – на 3% [5].

В целом, сравнительный анализ тестовых заданий в рамках исследования TIMSS и учебной программы основной школы показал, что содержание казахстанского географического образования характеризуется излишней «теоретизированностью». Лучшие результаты демонстрируют страны, внедряющие интегрированные курсы [5].

Указанное потребовало более тщательного анализа материалов учебников. В качестве критериев анализа определены следующие:

1. Соответствие содержания учебных программ и учебников.

Особенности методического построения учебников:

- Достижение принципов научности, доступности, связи обучения с жизнью, построение от близкого к далёкому, от известного к неизвестному, от простого к сложному;

- соотношение между основным, пояснительным и дополнительным материалом от класса к классу;

- соответствие научного объяснения сущности объектов и явлений их образному описанию;

- преимущество учебного материала от класса к классу;

- воспитывающее обучение школьников, развитие умений и интеллектуальных способностей.

2. Географическая номенклатура (рекомендуемая программой). Цель – прочно закрепить в памяти учащихся определенный минимум названий географических объектов, правильное их написание и размещение на карте.

3. Характеристика заданий учебника:

- наличие заданий, направленных на работу с текстом, вопросами и заданиями учебника, иллюстрациями и картами, статистическими материалами;

- наличие заданий на развитие функциональной грамотности;

- чёткость и доступность постановки заданий;

- усложнение учебных задач;

- достаточность и разнообразие заданий для самостоятельной работы;

- использование в заданиях различных источников информации.

Итоги выборочного анализа представлены ниже.

1. Учебник **«География. Материки и океаны»**. 7 класс.

Авторы: Бейсенова А., Абильмажинова С., Каймулдинова К.

Издательство: «Атамура».

Год издания: 2012.

Содержательная часть учебника: учебный материал изложен системно, логично, в соответствии с учебной программой, отражает главные особенности природы земного шара, разнообразие природы материков и океанов. Продуман методический аппарат учебника, к каждому параграфу, разделу сформулированы вопросы и задания, в том числе творческие. Соотношение основного, дополнительного и пояснительного материала осуществлено с учетом возрастных особенностей учащихся. При отборе и изложении учебного

материала учитываются психологические особенности учащихся, он направлен на развитие их интереса к региональным аспектам географии, продолжено развитие экологических знаний. Соблюдаются основные принципы научности и доступности текстового материала.

Однако недостаточно поисковых, исследовательских, ситуативных вопросов и заданий, которые были бы направлены на применение учащимися полученных знаний. Недостаточно также иллюстративного материала.

Язык изложения лаконичный, формулировки простые и понятные.

2. Учебник «Экономическая и социальная география мира», 10 класс, общественно - гуманитарное направление.

Авторы: Е.Ахметов, Т.Увалиев, К.Ахметов.

Издательство: «Мектеп».

Год издания: 2014.

Учебный материал изложен системно, логично, он дает точную характеристику международным организациям, их роли в мировом хозяйстве, определения научных, политических и экономических понятий корректны. Материал отражает современные процессы, происходящие в мире. При отборе и изложении учебного материала учитываются возрастные особенности и уровень подготовки учащихся, таким образом, соблюдены принципы научности и доступности при презентации текстового материала.

Однако недостаточно поисковых, исследовательских, дискуссионных, ситуативных вопросов и заданий, которые были бы направлены на применение учащимися полученных знаний, мало иллюстративного материала. Недостаточное внимание уделено вопросам профессиональной ориентации учащихся.

3. Учебник «География. Региональная география мира», 11 класс, естественно-математическое направление.

Авторы: А.Бейсенова, К.Каймулдинова, С.Абильмажинова, Ж.Достай.

Издательство: «Мектеп».

Год издания: 2011.

Материал учебника изложен системно, отражены современные события в мире. При изложении учебного материала учитываются возрастные, психофизиологические особенности учащихся, имеется взаимосвязь с ранее полученными знаниями и навыками. Основной текст достаточно объемный, каждое практическое задание разъясняется доступно. Соотношение основного и пояснительного текстов соответствует предъявляемым требованиям. Язык изложения ясен, доступен, при этом отражена связь со специфическим языком соответствующей науки.

К недостаткам учебника относится недостаточное количество заданий на развитие практико-ориентированного и аналитического мышления через осознание, целеполагание, планирование деятельности, её организацию, оценку результатов и самоанализ (рефлексию). Недостаточно представлены задания на развитие функциональной грамотности.

4. Рабочая тетрадь **«Экономическая и социальная география мира»**, 10 класс, общественно-гуманитарное направление.

Автор: Г.М.Тусупбекова

Издательство: «Мектеп».

Год издания: 2014.

Пособие подготовлено в соответствии с типовой программой и учебником «Экономическая и социальная география мира» для 10 классов общественно-гуманитарного направления общеобразовательных школ.

Учебный материал развивает и активизирует познавательную деятельность учащихся на уроках географии. Учебный материал представлен в виде заданий, практических работ. Дополнительным источником для получения углубленных знаний являются работа с контурными картами. Имеются таблицы, диаграммы, схемы, которые весьма информативны.

Однако недостаточно заданий на обобщение, интерпретацию, формулирование гипотез, проектирование, планирование, в целом, на развитие логического, критического мышления. Также мало представлено заданий на развитие функциональной грамотности.

5. Дидактические материалы **«Экономическая и социальная география мира»**, 10 класс, общественно-гуманитарное направление.

Авторы Г.Утеева, С.Абсалямова, А.Утеева.

Издательство: «Мектеп».

Год издания: 2014.

Пособие соответствует типовой программе и учебнику «Экономическая и социальная география мира» для 10 классов общественно-гуманитарного направления общеобразовательных школ.

Пособие вызывает у учащихся интерес к познавательной деятельности, самому предмету «География», направлено на формирование стремления к самостоятельному овладению знаниями. Учебный материал изложен последовательно, в определенной системе. Представлены задания даны трех уровней сложности.

При этом отмечается недостаточное количество заданий на развитие функциональной грамотности, что не позволяет осуществлять качественную подготовку к мониторинговым международным исследованиям.

В целом, построение учебников и УМК по географии соответствует основным принципам дидактики. Теоретический материал учебников излагается ясно, точно, подкрепляется рисунками, фотографиями, схемами, графиками, таблицами с достаточным пояснительным текстом. Вместе с тем, исходя из задач сегодняшнего дня, они требуют совершенствования.

В существующих учебных пособиях по географии недостаточно поисковых, исследовательских, дискуссионных, ситуативных вопросов и заданий, которые были бы направлены на применение знаний, организацию самостоятельного поиска, развитие при этом практико-ориентированного и аналитического мышления через осознание, целеполагание деятельности, оценку результатов и самоанализ (рефлексию). Недостаточно заданий на обобщение, интерпретацию,

формулирование гипотез, проектирование, планирование, развитие логического, критического мышления, заданий на добывание знаний из медиаресурсов. В старших классах недостаточное внимание уделено вопросам профессиональной ориентации учащихся.

Выявлена необходимость учета различий в содержании казахстанских учебников и международных программ, также необходимость учета терминологических различий в отечественных и зарубежных программах.

Еще один важный аспект, на который нужно обратить внимание, это необходимость приведения материалов учебников, УМК, карт, атласов в соответствие с географической ономастикой. В ближайшей перспективе в содержании различных учебно-тематических карт, географического атласа школьников, рабочих тетрадей, хрестоматий и учебников социальной и экономической географии Казахстана будут обозначены новые объекты социально-экономической инфраструктуры практически по всем отраслям хозяйства Казахстана. Атласы и карты нуждаются в доработке и генерализации учебно-географического содержания в соответствии с содержанием новых и перспективных учебных программ [15].

Рекомендации:

1. С целью развития интереса к изучению предмета, формирования функциональной грамотности учащихся рекомендуется обеспечить проблемное изложение учебного материала, направленное на развитие творческой активности, повышение интеллектуального потенциала школьников.

2. Рекомендуется увеличить количество заданий на проектирование, планирование, формулирование выводов, обобщение, оценку, анализ, синтез, позволяющих развивать логическое, критическое, мышление, творческие способности учащихся.

3. Расширить ссылки на интернет ресурсы и электронные учебники как приложение к учебнику.

4. Обратить особое внимание на вопросы профессиональной ориентации учащихся.

5. Дополнить учебник хрестоматийным и справочным материалами.

6. Внедрить в материал учебника задания в соответствии с Концепцией по переходу Республики Казахстан к Зеленой экономике.

2 Состояние уровня подготовки обучающихся по географии

В Казахстане успешно функционирует Национальная система оценки качества образования, которая включает не только аспекты педагогических измерителей знаний и навыков учащихся, но и различные формы государственного контроля эффективности образовательных услуг, предоставляемых организациями образования. Данная система оценки способствует прослеживанию динамики качественных показателей в сфере образования.

В целях определения состояния уровня подготовки учащихся, образовательного процесса по географии в общеобразовательных школах Казахстана проведено мониторинговое исследование за последние три года (2012-2013, 2013-2014, 2014-2015 учебные годы), которое направлено на решение следующих задач:

- определить качество знаний учащихся по географии в общеобразовательных школах;
- оценить степень участия учащихся в интеллектуальных соревнованиях;
- определить степень эффективности педагогических условий формирования интеллектуальных умений учащихся.

Выборочный мониторинг проводился в девяти областях регионов РК: Северном Казахстане (Акмолинской, Костанайской, Павлодарской), Южном Казахстане (Жамбылской, Кызылординской), Западном Казахстане (Мангыстауской), Восточно-Казахстанской, гг. Астана и Алматы.

В исследовании приняли участие всего 391 438 учащихся из 1-11 классов общеобразовательных школ вышеназванных областей. Репрезентивность проводимого исследования обусловлена соблюдением условий, обеспечивающих надежность результатов исследования:

- каждый элемент генеральной совокупности имел одинаковую вероятность попасть в выборочную совокупность;
- генеральная совокупность являлась однородной;
- имелись предварительные сведения о структуре генеральной совокупности и ее характерных чертах.

Сведения об успеваемости и качестве знаний по географии учащихся 6-9 классов представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Сведения об успеваемости и качестве знаний по географии учащихся 6-9 классов

Область/город	2012-2013 уч. год			2013-2014 уч. год			2014-2015 уч. год I полугодие		
	всего	успев	качес	всего	успев	качес	всего	успев	качес
Акмолинская	39340	100%	67,8%	39364	100%	67,9%	39450	100%	66,8%
ВКО	37429	100%	64,4%	57998	100%	65,4%	21815	100%	61,7%
Жамбылская	67010	98,2%	59,8%	66039	98,9%	56,9%	66340	98,2%	57,8%

Костанайская	39555	99,9%	58,2%	39600	99,9%	58%	39178	99,9%	57,6%
Кызылординская	49127	100%	76,8%	47399	100%	76,9%	46235	100%	78,1%
Мангыстауская	35640	99,4%	62,1%	36129	99,5%	61%	35125	99,2%	60,4%
Павлодарская	32729	100%	70,8%	31859	100%	73,4%	31841	99,8%	70,7%
г.Алматы	59434	100%	65,5%	59160	100%	71,3%	63846	100%	73,4%
г.Астана	31174	100%	76,3%	31938	100%	79,3%	34539	100%	78,8%

Данные 2013-2014 учебного года свидетельствуют о том, что в 6-9 классах показатели качества знаний по географии варьируются от 56,9% до 79,3 %. Наиболее высокие результаты продемонстрировали учащиеся г.Астаны, далее идут учащиеся Кызылординской области, самые низкие показатели у учащихся Жамбылской области. В 2013-2014 учебном году средний процент качества знаний по республике составил 61 %.

В 2014-2015 учебном году (за I полугодие) показатели качества знаний по географии варьируются от 57,6% до 78,8 %. Наиболее высокие результаты продемонстрировали учащиеся г.Астаны, самые низкие показатели у учащихся Костанайской области.

Сравнительный анализ качества знаний по географии учащихся 6-9 классов представлен в виде диаграммы (рис.1).

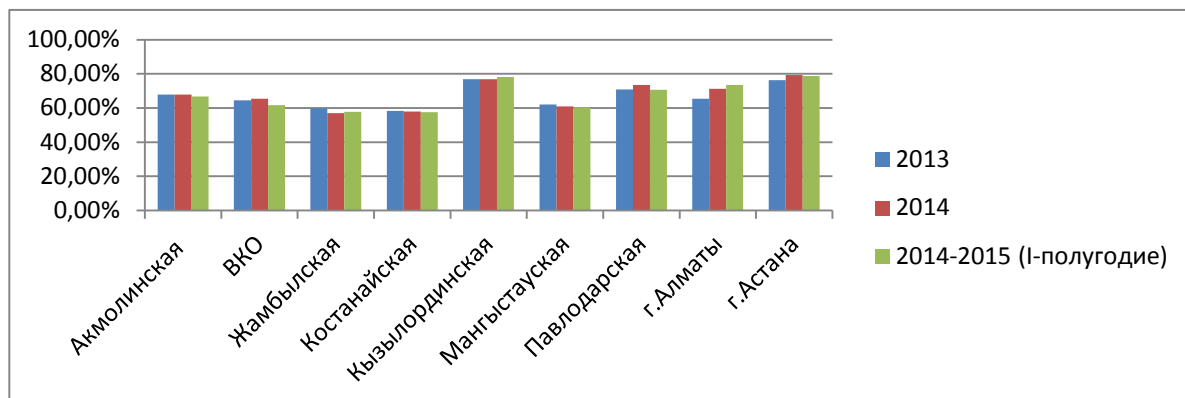

Рис.1 – Динамика качества знаний учащихся 6-9 классов в разрезе регионов

По республике средний процент качества знаний учащихся 6-9 классов составил: 2012-2013 г. -66,9%, 2013-2014 г. – 67,8%, 1-е полугодие 2014-2015- 67,3%.

Результаты мониторинга 10-11 классов свидетельствуют о более высоком уровне обученности в старших классах по сравнению со средним звеном (таблица 3).

В 2013-14 учебном году самый высокий результат зафиксирован по г. Астане - 81%, затем Павлодарская и Кызылординская области, самый низкий показатель в Жамбылской области – 58% качества знаний, хотя как результат качества знаний он является вполне удовлетворительным.

Сведения об успеваемости и качестве знаний по географии учащихся 10-11 классов общеобразовательных школ представлены в таблице 3.

Таблица 3 – Сведения об успеваемости и качестве знаний по

географию учащихся 10-11 классов

Область/город	2012-2013 уч. год			2013-2014 уч. год			2014-2015 уч. год I-полугодие		
	всего	успев	качес	всего	успев	качес	всего	успев	качес
Акмолинская	9775	100%	70%	9781	100%	71,8%	9772	100%	71,2%
ВКО	11821	100%	67,1%	17674	100%	68,9%	6192	100%	70,1%
Жамбылская	20294	98,6%	69,6%	18598	97,9%	58,8%	17795	98,6%	54,4%
Костанайская	9687	99,6%	61,1%	9054	99,5%	60,7%	8847	99,6%	61%
Кызылординская	16279	100%	73,9%	14699	100%	72,8%	14338	100%	73,4%
Мангыстауская	8646	99,3%	59,8%	8196	99,2%	64%	8399	99,3%	64,1%
Павлодарская	9795	99,9%	78,4%	8548	100%	77,6%	7713	99,8%	73,7%
г.Алматы	14256	100%	65,7%	15122	100%	69,8%	15176	100%	73,4%
г.Астана	8425	100%	81%	9025	100%	81,5%	97711	100%	85,9%

Сравнительный анализ качества знаний по географии учащихся 10-11 классов представлен в виде диаграммы (рис.2).

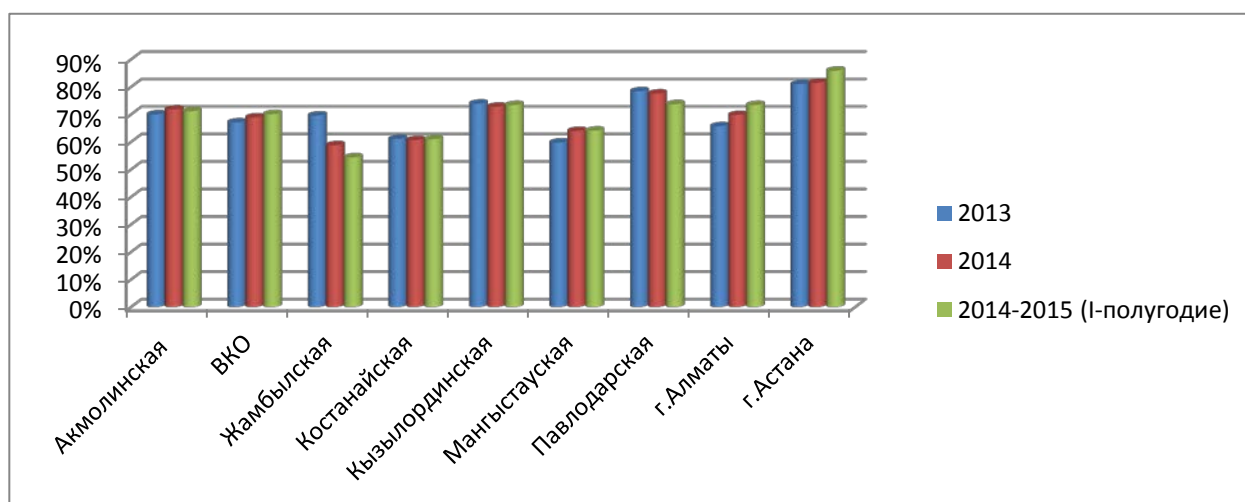

Рис.2 – Динамика качества знаний по географии учащихся 10-11 классов в разрезе регионов

Средний процент качества знаний по республике (9 регионов) среди учащихся 10-11 классов за три года составил: 2012-2013 г. - 69,6%, 2013-2014 г. – 69,5% и 1-е полугодие 2014-2015 - 69%. Таким образом, наблюдается стабильность показателей по этой группе классов.

Данные таблицы 3 говорят о снижении качества по Жамбылской области в старших классах и устойчивое повышение в гг. Алматы, Астана. Относительно стабильные показатели в Акмолинской, Восточно-Казахстанской, Костанайской и Кызылординской областях.

Анализ качества знаний по географии учащихся по завершении основного среднего и завершении общего среднего в 2012-2013 учебном году представлен в виде диаграммы (рис.3).

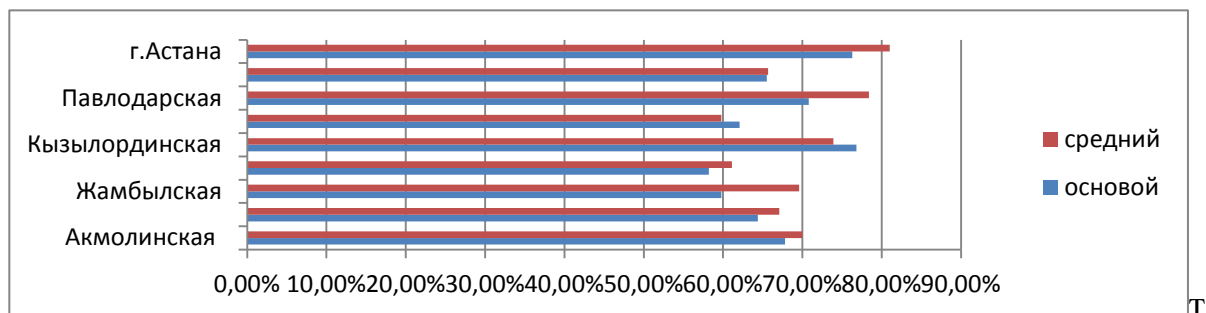

Рис.3 – Динамика качества знаний по географии учащихся по уровням образования в 2012-2013 учебном году

Исследование показывает, что, в основном, в старших классах качество знаний по областям выше показателей основной школы, за исключением Костанайской и Кызылординской областей. В этих двух областях качество знаний выше в 6-9 классах.

Сравнительный анализ качества знаний по географии учащихся по завершении основного среднего и завершении общего среднего в 2013-2014 учебном году представлен в виде диаграммы (рис.4).

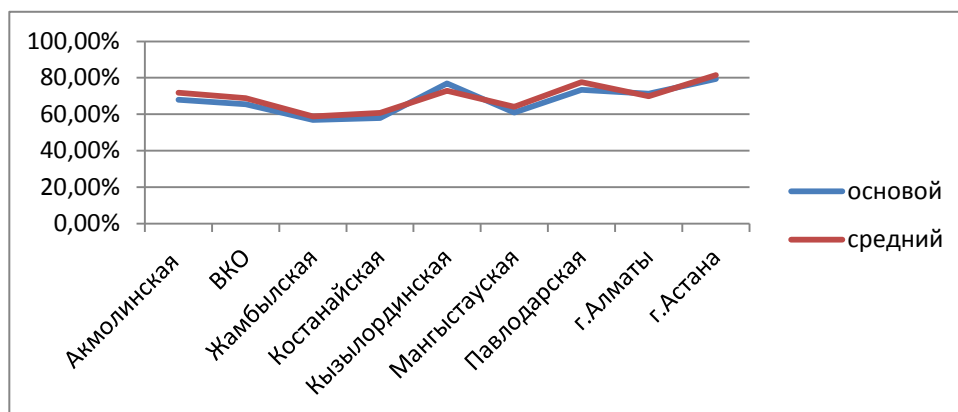

Рис.4 – Динамика качества знаний учащихся по уровням образования в 2013-2014 учебном году

Сравнительный анализ качества знаний по географии учащихся по завершении основного среднего и завершении общего среднего I полугодия 2014-2015 учебного года представлен в виде диаграммы (рис.5).

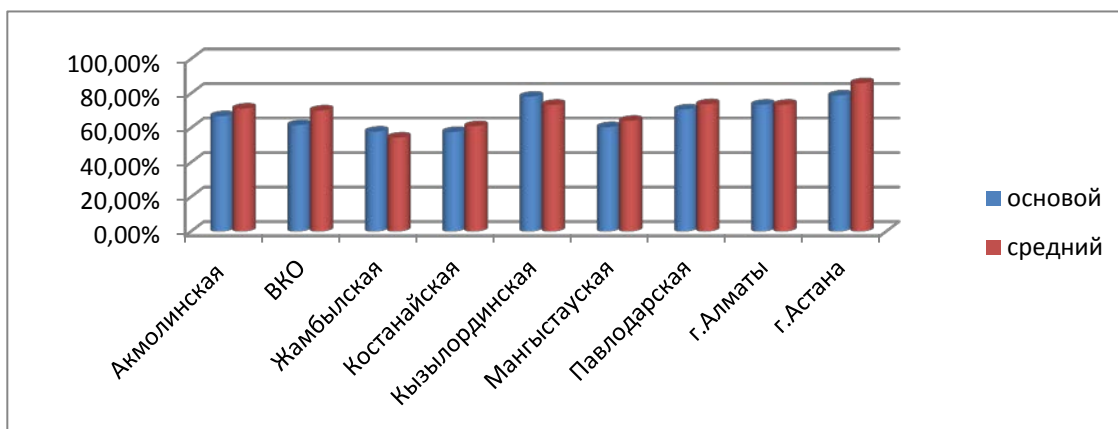

Рис.5 – Динамика качества знаний учащихся по уровням образования в I полугодии 2014-2015 учебного года

Анализ показывает, что в старшей школе средний уровень качества знаний по географии учащихся школ Акмолинской, Костанайской, Мангыстауской, Павлодарской областей, ВКО и г.Астаны повысился; в Жамбылской, Кызылординской областях понизился; по г.Алматы показатели стабильные.

Выводы. Сравнение показателей качества знаний учащихся за последние три года позволяет сделать вывод о том, в основной и в старшей школе сохраняется стабильная и положительная динамика:

1) в 6-9 классах:

– Наиболее высокий уровень качества знаний учащихся наблюдается в г. Астане, затем у учащихся Кызылординской области, самый низкий – у учащихся Жамбылской области, но вместе с тем этот показатель выше 50 %.

– Отрицательная динамика наблюдается в Жамбылской области.

2) в 10-11 классах:

– наиболее высокий уровень качества знаний наблюдается у учащихся г. Астаны, затем у учащихся Павлодарской и Кызылординской областей, самый низкий уровень у учащихся Жамбылской области (но показатель выше 50 %);

– в общеобразовательной школе качество знаний учащихся по областям выше показателей основной школы, за исключением Костанайской и Кызылординской областей. В этих двух областях качество знаний учащихся выше в 6-9 классах.

Экспресс-интервью с учителями-практиками и учащимися, проведенный академией, свидетельствует о том, что к причинам не очень высоких показателей образовательных достижений учащихся по отдельным областям являются можно отнести:

- недостаточный уровень индивидуальных подходов в учебном процессе;
- неэффективное применение инновационных методов преподавания.

Рекомендации:

– принять меры по улучшению работы методических кабинетов управлений образования и школ;

- повысить ответственность учителей за успеваемость каждого ученика;
- обеспечить индивидуальный подход учителей к каждому ученику;
- внедрять в учебный процесс новейшие инновационные технологии обучения;
- распространить положительный опыт школ, продемонстрировавших высокие результаты.

Что касается внешней оценки результатов обучения по предмету «География», то следует обратиться к итогам внешней оценки учебных достижений учащихся. В ВОУД в 9-х классах в обязательном порядке включают предмет «Казахский язык» и 3 других предмета, ежегодно определяемых уполномоченным органом. За последние три года предмет «География» был включен только в 2014 году [6]. Предметы, вынесенные в процедуру ВОУД по годам, приведены в таблице 4.

Таблица 4 – Предметы ВОУД 2012-2014 гг.

№	2012 год	2013 год	2014 год
1	История Казахстана	Алгебра	Всемирная история
2	Алгебра	Физика	География
3	Химия	Английский язык	Химия

По данным Национального центра образовательной статистики и оценки, в 2014 году в процедуре ВОУД приняло участие 648 организаций образования, что составило 9% от общего количества школ республики. В составе организаций образования, принявших участие в процедуре ВОУД-2014, превалирует доля средних школ – 77%. Школы-участницы, реализующие образовательные учебные программы с расширенным и углубленным изучением предметов по определенным направлениям, составили 16% («Гимназия» и «Лицей»), также в тестировании приняли участие средние школы – 5,2%, школы-интернаты – 0,5%, школы-сады – 1,3%.

Сопоставление ученического контингента процедуры ВОУД-2014 в контексте месторасположения организации образования показывает эквивалентность количественного состава участников городских и сельских школ (50,3% и 49,7% человек соответственно).

Количество участников независимого мониторинга в 2014 году составило 27 413 человек, из них 60,5% приходится на долю учащихся школ с казахским языком обучения.

Анализ результатов по предмету «География», включенного в процедуру ВОУД впервые, показывает, что уровень образовательных достижений выше среднего достигнут учащимися 9-х классов из 5 областей и гг. Астана и Алматы. Значение среднего балла по данному предмету (10,13 балла) соответствует успешности выполнения 50% тестовых заданий [18].

Результаты ВОУД-2014 по географии в разрезе регионов представлены на рисунке 6.

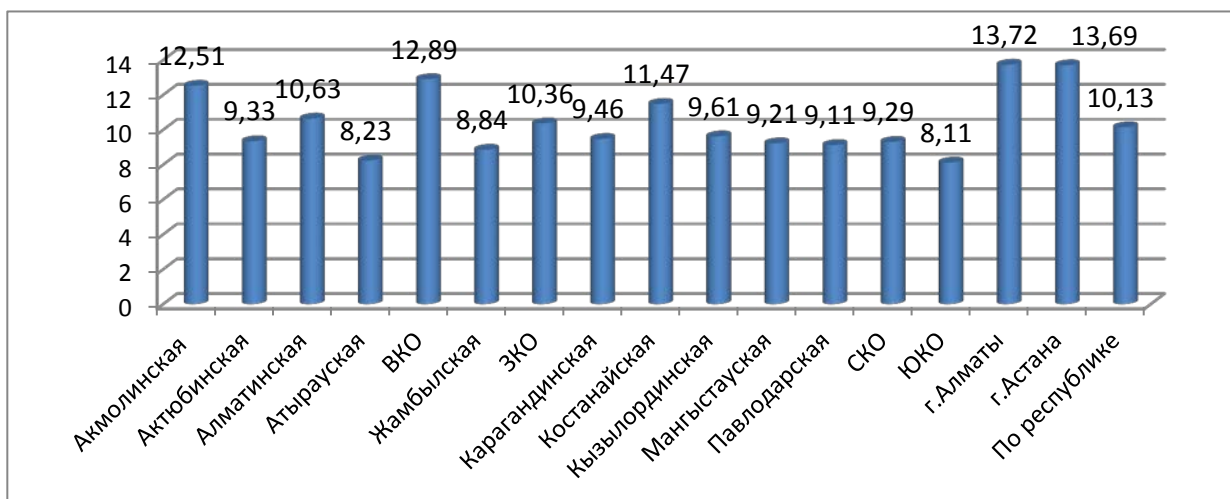

Рис.6 – Результаты ВОУД-2014 по географии в разрезе регионов

По результатам сдачи географии в ВОУД-2014 значение средних баллов в разрезе регионов следующее:

- средний балл по республике составил 10,13 балла;
- самый высокий балл, который продемонстрировали школы с казахским языком обучения, – 16,2 с русским – 17,82;
- самый низкий балл, который продемонстрировали школы с казахским языком обучения, – 5,48, с русским – 5,05;
- результаты выше среднего показателя по республике зафиксированы в семи регионах: Акмолинской, Алматинской, Восточно-Казахстанской, Западно-Казахстанской, Костанайской областях, также гг. Астана, Алматы;
- самый низкий результат наблюдается в Атырауской и Южно-Казахстанской областях.

Причинами низких показателей образовательных достижений учащихся по отдельным областям являются:

- неэффективное применение инновационных методов преподавания географии;
- недостаточная материально-техническая база обучения географии в школах;
- недостаточно высокий уровень деятельности школьных методических объединений в вопросах анализа полученных результатов.

Рекомендации:

- провести глубокий анализ факторов, оказавших негативное влияние на результаты учащихся;
- повысить ответственность учителей за результаты обучения;
- провести на заседаниях методических объединений учителей детальный анализ полученных результатов ВОУД;
- распространить положительный опыт школ, продемонстрировавших высокие результаты тестирования;
- обеспечить педагогической общественности доступ к тестовым вопросам ВОУД;

– создать постоянно действующий открытый он-лайн банк тестовых заданий для учащихся по географии.

Единое национальное тестирование (ЕНТ) обеспечивает совмещение итоговой аттестации учащихся в организациях образования и вступительных экзаменов в организациях образования, дающих послесреднее или высшее образование.

ЕНТ проводится по пяти предметам, в том числе обязательные – казахский или русский языки (язык обучения), математика, история Казахстана, русский язык в казахских классах, казахский язык в русских классах и профильный предмет по выбору (физика, химия, биология, география, всемирная история, казахская литература, русская литература, иностранный язык).

Динамика выбора выпускниками профильных предметов за последние два года представлена на рис.7.

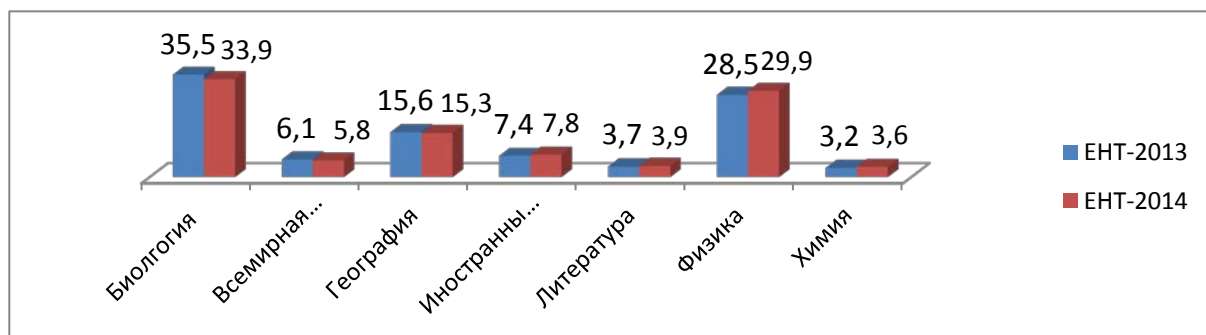

Рис. 7 – Сравнительный анализ выбора учащимися предмета «География» ЕНТ-2013 и ЕНТ-2014

В разрезе регионов указан процент учащихся от общего числа выпускников, которые выбрали географию, и средний балл ЕНТ за последние три года [7]. Сведения о выборе выпускниками профильного предмета «География» за последние три года, а также показатели среднего балла представлены в таблицах 5, 6, 7.

Таблица 5 – Сведения о выборе предмета «География» и результатов ЕНТ в разрезе регионов за 2011-2012 учебный год

Область/город	Всего выпускников	Выпускники, выбравшие географию	Процентное отношение	Средний балл по ЕНТ
Акмолинская	4191	863	20,5%	16,7
Актюбинская	5573	979	6,7%	17,3
Алматинская	14683	2667	18,2%	16,2
Атырауская	4708	659	14,4%	17,3
ВКО	9943	1166	11,7%	16,8
Жамбылская	8563	1195	14%	17,1
ЗКО	4427	433	9,8%	18,8
Карагандинская	6730	1449	21,5%	16,4
Костанайская	4020	507	12,6%	17,9
Кызылординская	7161	654	9%	16,2

Мангыстауская	3167	647	20,4%	16,1
Павлодарская	4689	458	9,8%	18,3
СКО	3151	428	13,6%	17,2
ЮКО	25974	1767	6,8%	17,1
г.Алматы	6287	2012	32%	18,2
г.Астана	3669	1041	28,3%	17,6
По республике	116936	16945	14,5%	17,2

Данные, представленные в таблице, констатируют, что в 2011-2012 учебном году профильный предмет «География» выбрали – 14,5% (17006 человек).

Высокая результативность достигнута на ЕНТ в трех регионах республики: г. Алматы, Западно-Казахстанская и Павлодарская области. Низкий результат ЕНТ показали выпускники школ Алматинской, Кызылординской и Мангыстауской областей, соответственно средний балл снизился на 1,0; 1,0 и 1,1 баллы.

Таблица 6 – Сведения о выборе предмета «География» и результат ЕНТ в разрезе регионов за 2012-2013 учебный год

Область/город	Всего выпускников	Выпускники, выбравшие географию	Процентное отношение	Средний балл по ЕНТ
Акмолинская	3345	731	21,9%	13,9
Актюбинская	4811	808	16,8%	15,8
Алматинская	11260	2157	19,2%	14,1
Атырауская	4085	638	15,6%	14,8
ВКО	7838	1053	13,4%	14,5
Жамбылская	7374	1014	13,8%	15,2
ЗКО	3836	370	9,6%	16,6
Карагандинская	5660	1235	21,8%	14,3
Костанайская	3215	437	12,6%	14,9
Кызылординская	5365	607	13,6%	14,8
Мангыстауская	2669	601	22,5%	14,1
Павлодарская	3749	395	10,5%	15,9
СКО	2419	328	13,6%	14,7
ЮКО	21005	1645	7,8%	15,6
г.Алматы	5305	1842	34,7%	16,5
г.Астана	3171	914	28,8%	15,4
По республике	95107	14775	15,5%	15,1

Данные, представленные в таблице, констатируют, что в 2012-2013 учебном году профильный предмет «География» выбрали – 15,6% (14849 человек).

Высокая результативность на ЕНТ в четырех регионах республики – г. Астане, Западно-Казахстанской, Актюбинской и Павлодарской областях. Низкий результат ЕНТ показали выпускники школ Алматинской, Акмолинской и Мангыстауской областей.

Таблица 7 – Сведения о выборе предмета «География» и результат ЕНТ в разрезе регионов за 2013-2014 учебный год

Область/город	Всего выпускников	Выпускники, выбравшие географию	Процентное отношение	Средний балл по ЕНТ
Акмолинская	3023	659	21,8%	17,1
Актюбинская	4508	674	14,9%	18,1
Алматинская	10255	1880	18,3%	15,8
Атырауская	3799	491	12,9%	13,2
ВКО	6825	908	13,3%	16,2
Жамбылская	6683	952	14,2%	16,2
ЗКО	3307	344	10,4%	18,5
Карагандинская	5282	1109	20,9%	15,3
Костанайская	2728	347	12,7%	17,0
Кызылординская	5208	579	11,1%	16,4
Мангыстауская	2507	656	26,2%	15,0
Павлодарская	3211	371	11,6%	17,3
СКО	2410	340	14,1%	15,5
ЮКО	18805	1424	7,6%	17,2
г.Алматы	5176	1633	31,5%	18,8
г.Астана	3383	941	27,8%	18,0
По республике	87110	13308	15,3%	16,8

Данные, представленные в таблице, констатируют, что в 2013-2014 учебном году профильный предмет «География» выбрали – 15,3% (13308 человек).

Высокая результативность учащихся на ЕНТ наблюдается в трех регионах республики: г. Алматы, Западно-Казахстанская и Актюбинская области. Низкий результат ЕНТ показали выпускники школ Атырауской области, средний балл снизился на 3,6 балла.

Более 20 процентов выпускников Акмолинской, Карагандинской, Мангыстауской областей, гг. Астаны и Алматы в течение трех лет выбирали предмет «География». Это связано с выбором профессий экономического блока. Многие выпускники планируют заниматься туристским бизнесом. Это объясняет стабильно устойчивый интерес к предмету.

Динамика показателей среднего балла ЕНТ за последние три года по профильному предмету «География» в разрезе регионов представлена в следующей диаграмме (рис.8).

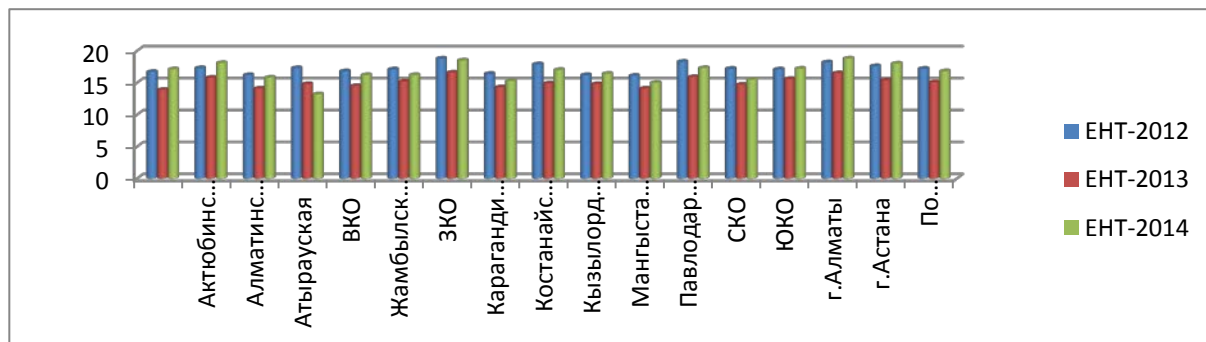

Рис. 8 – Результаты ЕНТ-2012, ЕНТ-2013, ЕНТ-2014 по географии в разрезе регионов

Причинами типичных ошибок на ЕНТ, ВОУД является непонимание ряда географических терминов и понятий, обыденные, ненаучные представления по ряду вопросов, почерпнутые в том числе из средств массовой информации, недостаточная сформированность пространственных представлений по картам мира, регионам планеты, географическом положении РК и ее субъектов. Выявленные недостатки при подготовке учащихся-выпускников могут быть связаны с несколькими факторами. Это и перегруженность действующих программ и некоторых учебников, а также недостаточная разработанность и проработанность методических решений по достижению необходимого уровня учебной подготовки.

Национальный центр тестирования предлагает для подготовки учащихся УМП по географии, в котором предложены тестовые задания более разнообразной структуры. Это тестовые задания на проверку функциональной грамотности, задания открытой формы, текстовые задания, тестовые задания с несколькими правильными ответами, тестовые задания с одним правильным ответом. Тестовые вопросы сформулированы с учетом замечаний и предложений, также опыта участия казахстанских школьников в международных исследованиях. Внутреннее содержание заданий сформулировано корректно, согласно учебной программы.

Выводы:

- Более 20 процентов выпускников Акмолинской, Карагандинской, Мангыстауской областей, гг. Астаны и Алматы в течение трех лет выбирали предмет «География», что свидетельствует о востребованности географического образования.

Сравнительный анализ показателей среднего балла ЕНТ за последние три года по профильному предмету «География» в разрезе регионов показывает:

- наибольший средний балл за последние 3 года устойчиво демонстрировали учащиеся школ г.г. Астаны и Алматы;

- лучшие результаты по данному предмету учащимися были достигнуты по результатам ЕНТ-2012;

- по результатам ЕНТ-2014 средний балл был снижен почти во всех регионах республики;

- средний балл ЕНТ учащихся школ Атырауской области из года в год снижается;

- стабильный средний балл не наблюдается ни в одном из регионов.

Причинами низких показателей образовательных достижений выпускников основных школ-участников тестирования являются:

– неэффективное применение инновационных методов преподавания географии;

– недостаточно высокий уровень деятельности школьных методических объединений в вопросах анализа полученных результатов.

Рекомендации:

- на заседаниях методических объединений учителей географии осуществить детальный анализ полученных результатов ЕНТ;
- управлениям образования необходимо оказать методическую поддержку педагогам с целью улучшения результатов по географии;
- организовать целенаправленную помощь организациям образования с низкими показателями;
- распространить положительный опыт школ, продемонстрировавших высокие результаты;
- обеспечить педагогической общественности доступ к тестовым вопросам ЕНТ, имеющим новую структуру;
- создать постоянно действующий открытый он-лайн банк тестовых заданий для учащихся по географии.

С 1998 года в республике ведется целенаправленная работа по созданию условий для формирования высокообразованной личности. Эту работу осуществляют республиканский научно-практический центр «Дарын», региональные центры по работе с одаренными детьми, также создана сеть специализированных организаций для одаренных детей.

Одним из результатов деятельности общеобразовательных организаций является высокий уровень знаний учащихся, участие их в различных международных, республиканских олимпиадах и научных соревнованиях по основным дисциплинам, в том числе по географии.

Для учителей географии специализированных организаций образования, работающих с одаренными детьми, также учителей обычных школ проводятся республиканские и международные учебно-методические семинары. Необходимость проведения таких семинаров обусловлена участием казахстанских школьников в международных олимпиадах по географии. Победителей и призеров олимпиад по предмету «География» готовят специализированные организации образования для одаренных детей Жамбылской, Карагандинской, Восточно-Казахстанской, Кызылординской, Костанайской, Актюбинской, Павлодарской, Акмолинской, Западно-Казахстанской, Мангистауской и Северо-Казахстанской областей, гг. Астаны и Алматы.

В 2012-2013, 2013-2014 учебных годах и в I полугодии 2014-2015 учебного года в республиканских олимпиадах по географии приняли участие 252 школьника. Из них 115 учащихся заняли призовые места, что составляет 45,6% участников.

Сведения об участии в республиканских олимпиадах по географии представлены в таблице 8.

Таблица 8 – Сведения об участниках и призерах олимпиад по географии в разрезе регионов

Область/город	2012-2013 уч. год		2013-2014 уч. год		2014-2015 уч. год I полугодие	
	Всего участников	Из них призеры	Всего участников	Из них призеры	Всего участников	Из них призеры
Акмолинская	4	3	4	0	5	1
Актюбинская	5	1	4	2	4	2
Алматинская	5	3	5	6	5	1
Атырауская	4	1	0	0	6	2
ВКО	4	2	4	0	7	5
Жамбылская	4	3	4	2	6	4
ЗКО	3	0	6	0	6	3
Карагандинская	4	1	5	4	4	2
Костанайская	4	4	4	3	7	5
Кызылординская	3	2	4	2	2	0
Мангыстауская	4	2	4	3	7	4
Павлодарская	6	3	4	2	6	1
СКО	6	1	5	1	6	1
ЮКО	7	3	4	2	4	1
г.Алматы	4	2	4	4	8	6
г.Астана	6	3	6	4	7	2
РФМШ им.О.Жаутикова	4	1	4	1	6	4
НИШ	3	0	2	0	3	0
Всего	80	35	73	36	99	44

Данные таблицы 8 показывают, что лидерами по количеству призеров олимпиад по географии в настоящее время являются учащиеся г.Алматы, Костанайской и Восточно-Казахстанской областей.

Сравнительный анализ о количестве участников республиканских олимпиад по географии в разрезе регионов представлен в следующей диаграмме (рис.9).

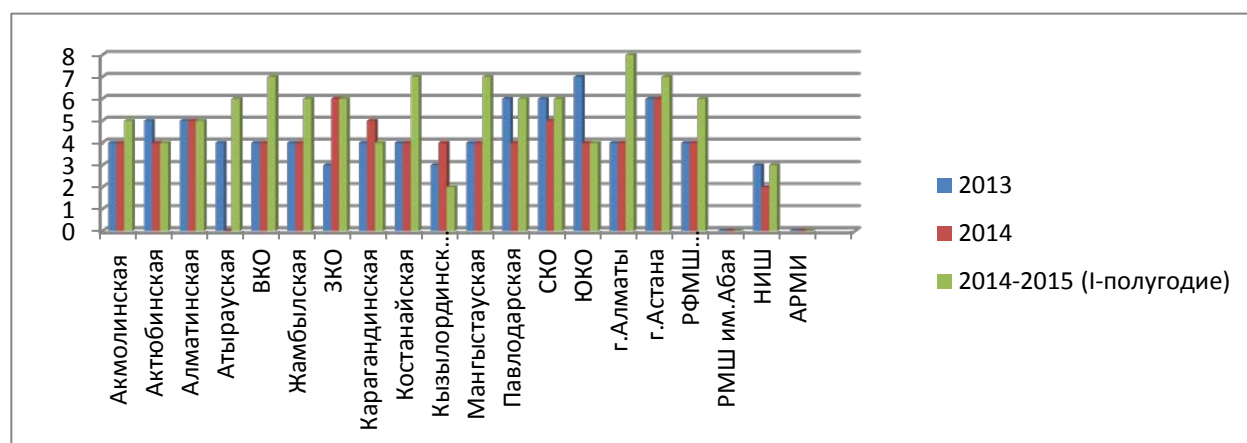

Рис.9 – Динамика участия в республиканских олимпиадах по географии

Сравнительный анализ о количестве призеров республиканских олимпиад по географии в разрезе регионов представлен в следующей диаграмме (рис.10).

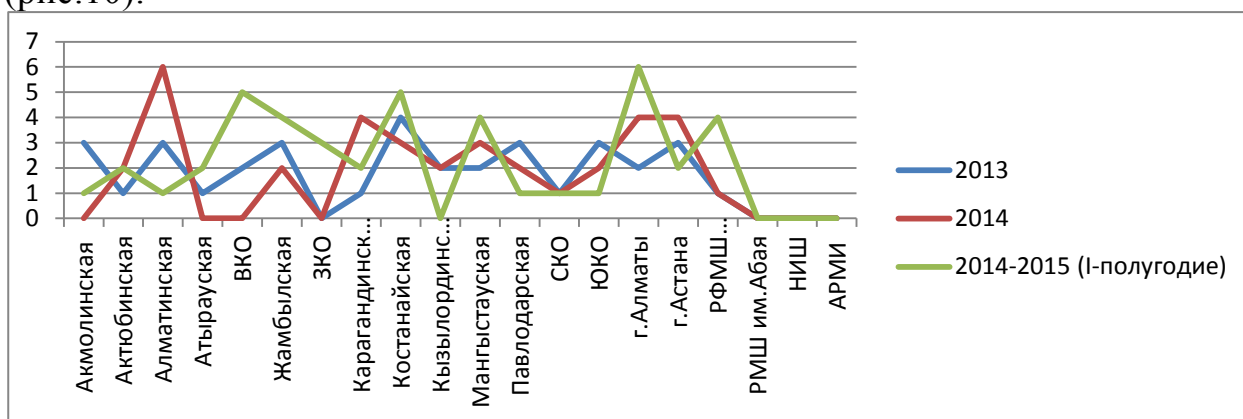

Рис.10 – Динамика участия в республиканских олимпиадах по географии

Как видно, по количеству участников в олимпиадах в настоящее время лидируют г.Алматы, Астана, РФМШ, Костанайская, Мангистауская и Восточно-Казахстанская области. В последние годы наблюдается стабильный рост участия в олимпиадах большинства областей. Самый низкий уровень показала Кызылординская область, которая также показала отрицательную динамику участия участников олимпиад по географии в течение последних трех лет. Призеров олимпиад за три года больше всех имеет г.Астана (10), далее г.Алматы (7), Карагандинская (5), Жамбылская (5), Алматинская (5) и Восточно-Казахстанская(5) области.

В 2012-2013, 2013-2014 учебных годах и в I полугодии 2014-2015 учебного года в конкурсах научных проектов по географии приняли участие 117 школьников. Из них 60 учащихся заняли призовые места, что составляет 51% участников.

Сведения об участии в научных проектах по географии представлены в таблице9 и рис.11.

Таблица 9 – Сведения об участниках и призерах конкурсов научных проектов в разрезе регионов

Область/город	2012-2013 уч. год		2013-2014 уч. год		2014-2015 уч. год I-полугодие	
	Всего участников	Из них призеры	Всего участников	Из них призеры	Всего участников	Из них призеры
Акмолинская	0	0	2	2	0	0
Актыюбинская	0	0	0	0	4	2
Алматинская	5	2	8	3	2	0
Атырауская	1	1	1	0	2	0
ВКО	1	0	4	2	3	3
Жамбылская	1	1	1	0	2	4
ЗКО	2	0	2	0	1	1
Карагандинская	3	0	4	4	3	1

Костанайская	1	0	1	1	2	2
Кызылординская	6	2	1	0	2	0
Мангыстауская	3	2	2	1	0	1
Павлодарская	2	2	4	1	6	1
СКО	1	1	1	0	1	0
ЮКО	3	0	0	0	2	0
г.Алматы	2	2	4	3	4	2
г.Астана	4	4	7	5	4	1
РМШ им.Абая	0	0	0	0	0	1
НИШ	0	0	2	1	0	1
Всего	35	17	44	23	38	20

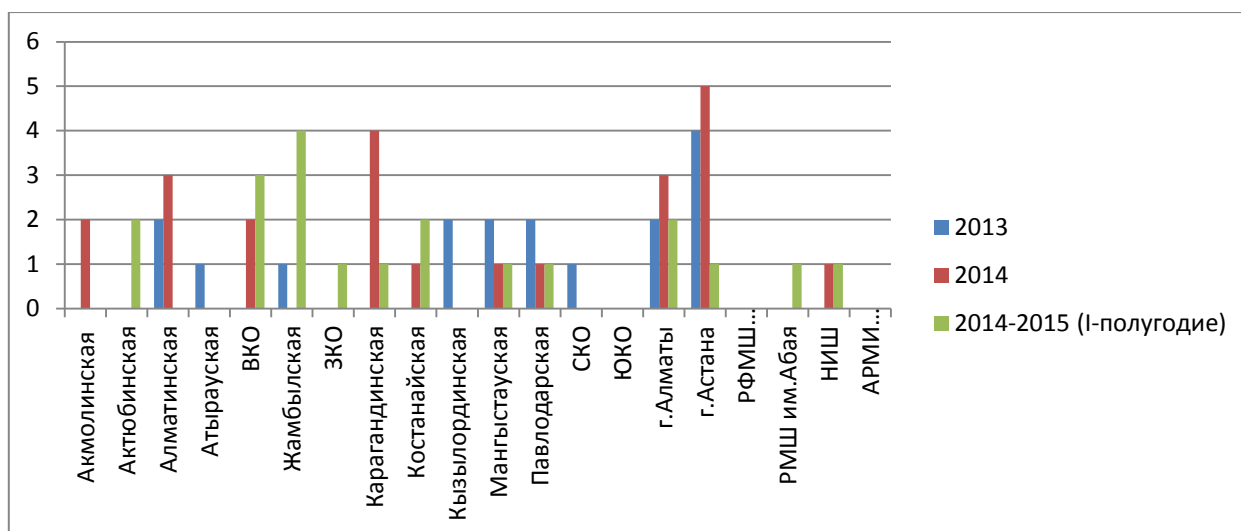

Рис.11 – Динамика участия в научных проектах по географии

По данным таблицы гг.Алматы, Астана, Алматинская, Восточно-Казахстанская, Жамбылская, Карагандинская области оказались в лидерах, имеющих призеров в конкурсах научных проектов. За ними следуют Мангыстауская и Павлодарская области.

Выводы и рекомендации:

Анализ основан на данных, полученных из национальных, международных источников, также из аналитических материалов.

Таким образом, 3-х летний мониторинговый сравнительный анализ качества знаний по географии учащихся Казахстана показал как стабильное повышение качества знаний, так и стабильное понижение в отдельных областях. Вместе с тем, анализ показал, что показатель качества превышает 50 %.

Анализ результатов по предмету «География», включенного в процедуру ВОУД впервые, показал значение среднего балла по данному предмету – 10,13, что соответствует успешности выполнения 50% тестовых заданий. Одной из причин снижения уровня знаний школьников в отдельных областях (Атырауская и Южно-Казахстанская области), по мнению учителей, является

недостаточная квалификация учителей. Более 50% педагогов отмечают низкий уровень знаний детей из семей с тяжелым материальным положением, мигрантов и др.

Недостаточно высокий уровень подготовки учащихся 9 классов по географии в отдельных областях свидетельствуют о необходимости дальнейшего совершенствования методики преподавания предмета.

Средний балл ЕНТ-2014 по географии по сравнению с ЕНТ-2012 был снижен почти во всех регионах республики; средний балл ЕНТ учащихся школ Атырауской области из года в год снижается; стабильного среднего балла не наблюдается ни в одном из регионов.

Пути решения недостатков:

- создать условия овладения каждым учащимся обязательного минимума содержания основных образовательных программ;
- улучшить систему оценивания, упорядочив ее на основе критериев;
- повысить ответственность учителей за успеваемость каждого ученика;
- обеспечить индивидуальный подход учителей к каждому ученику;
- активизировать в школах работу методических объединений учителей географии, проведение детального анализа полученных результатов качества знаний, ВОУД, итогов олимпиад и конкурсов научных проектов, ЕНТ;
- управлениям образования, методическим кабинетам необходимо оказать всемерную методическую поддержку школам и педагогам;
- продолжить работу по определению содержания работы с одаренными детьми с учетом специфики форм и методов работы на разных возрастных ступенях;
- способствовать увеличению количества учащихся, принимающих участие в олимпиадах и конкурсах научных проектов, в республиканских и международных интеллектуальных программах;
- управлениям образования, методическим кабинетам активизировать работу по укреплению учебно-методической и материально-технической базы предмета «География» в школе, постоянно осуществлять действенный мониторинг учебного процесса по предметам.

3 Методика и практика обучения географии в общеобразовательных школах Казахстана: опыт и инновации

В общеобразовательной школе определение целей обучения для решения комплекса проблем при обучении географии имеет важнейшее значение. От целей обучения зависят задачи, содержание, подбор методов и приемов, организационные формы, средства, также общая направленность процесса обучения географии. По широте и многообразию целей обучения география занимает одно из ведущих мест среди других учебных предметов в

современной общеобразовательной школе. При обновлении и модернизации учебного процесса по географии на фоне новых подходов в обучении в инновационных школах страны, общеобразовательных школах остро выделяются три основных вопроса: «Зачем?», «Чему?» и «Как обучать?» географии в школе. Все это требует обоснования методов и форм организации учебно-воспитательного процесса, всей учебной работы, в результате которой формируется система знаний, умений и навыков, отвечающих современным требованиям, задачам функционального развития учащихся, формированию диалектико-материалистического мировоззрения. Цели обучения географии в общеобразовательной школе объединяются в самом общем виде в следующие основные три группы.

Образовательные цели:

- дать учащимся знания основ современной географической науки, ее отраслей, раскрыть основы охраны природы и рационального природопользования;
- способствовать экологическому, экономическому образованию школьников, способствовать приобретению ими функционально значимых знаний, умений и навыков;
- вооружить школьников доступными для них методами изучения природных, социально-экономических объектов и явлений;
- формировать у учащихся географическую культуру.

Воспитательные цели:

- способствовать патриотическому, нравственному, толерантному, экологическому воспитанию школьников, формированию гуманистических чувств, коммуникативных навыков, бережного, ответственного отношения к окружающей природной среде.

Развивающие цели:

- развивать познавательные интересы к географическим знаниям и проблемам состояния окружающей природной среды, способствовать развитию у учащихся способностей и качеств, направленных на осмысленное восприятие, творческое воображение, аналитическое и практико-ориентированное мышление, памяти и языковых навыков.

В зарубежной литературе по проблемам методики обучения географии в качестве основной цели географического образования рассматривается формирование пространственных представлений, умений и навыков или совокупности действий на географические явления и события.

Актуальным и важным является изучение и освоение в Казахстане научно-теоретической сущности предметно-специфических понятий и терминов, например, «Природный комплекс», «Хозяйство страны», «Устойчивое развитие», «Стратегии развития», «Зеленая экономика» и других, понимание прикладного значения в глобальном, региональном и локальном аспекте, формирование и развитие научно обоснованных представлений о Республике Казахстан как о динамично развивающейся стране в глобальном

геоэкономическом пространстве в контексте реализации национальной идеи «Мәңгілік Ел» [2].

Предмет «География» направлен на стремление формирования у учащихся навыков широкого спектра, составляющих основу умения учиться на протяжении всей жизни. В процессе обучения географии по данным анализа публикаций учителей в методических и информационно-методических изданиях в Казахстане, например, в журналах «Открытая школа», «География в школах Казахстана», учителя опираются на положения следующих педагогических подходов:

Межпредметный подход. Применение этого подхода обеспечивает формирование единой системы взглядов на материальную картину мира на основе интеграции знаний разных областей наук, целостность множества знаний, возможность переносить эти знания в новые ситуации и применять их на практике.

Системно-деятельностный подход. Позволяет представить цели образования в виде системы ключевых задач, отражающих направления формирования качеств личности на основании построенных целей. Применение данного подхода позволит развить у учащихся практико-ориентированное и аналитическое мышление.

Интерактивный подход. Предусматривается обратная эффективная связь между учителем и учащимся, между самими учащимися, открытое общение, основанное на принципах педагогики сотрудничества «ученик-учитель», «ученик-ученик», «ученик-группа», «ученик, ученик-группа», «группа-команда», «группа, команда-идея». Этот подход ярко выражен в учебной практике учителей географии Назарбаев Интеллектуальных школ («НИШ»).

Компетентностный подход ориентирован на формирование навыков широкого спектра. Формирование компетенций при изучении предмета «География» имеет деятельностный характер в сочетании с предметными умениями и знаниями в конкретных областях.

Личностно-ориентированный подход предусматривает индивидуализацию учебного процесса, в основе которой личность учащегося – его мотивация к учению, цели, потребности, интересы и запросы. Он исходит из того, что любое личностное качество (равно как и личность в целом) в деятельности не только проявляется, но и в ней формируется. Этот подход эффективно реализуется в частных школах и колледжах, системе «НИШ».

Системно-структурный подход состоит в том, что предмет исследования рассматривается в качестве целостной системы, состоящей из взаимосвязанных элементов.

Типологический подход в методической работе предполагает группировку изучаемых объектов и явлений, выделение существенных признаков каждой группы, включает классификацию методов обучения географии, выделение типов самостоятельных работ учащихся, типов уроков.

Культурно-исторический подход исходит из признания решающей роли социальной, культурной среды в развитии школьника. Суть его состоит в том,

что все исследуемые явления рассматриваются в развитии и изменении во времени.

Концептуальные подходы непрерывности географического образования опираются на теоретические положения концепций: непрерывного образования МОН РК; системно-структурного подхода; возрастной и педагогической психологии; теории проблемного и развивающего обучения.

Развитие педагогики на протяжении многих лет сопровождалось открытием новых средств, форм и методов обучения и воспитания. Новые подходы и взгляды на организацию процесса обучения и воспитания возникают в ответ на изменения социальных условий и требований общества. Сегодня каждый педагог ищет наиболее эффективные пути усовершенствования учебного процесса, повышения заинтересованности учеников и роста успеваемости учащихся.

Мониторинг показал, что преподаватели географии казахстанских общеобразовательных школ применяют разнообразные педагогические технологии: дифференцированное обучение, критическое мышление, адаптивную технологию, технологию трехмерной методической системы обучения Караева Ж.А., технологию И.С. Якиманской, технологию поэтапного формирования знаний П.Гальперина, разноуровневую технологию, критериальное оценивание, технологию Шаталова, технологию Монахова, информационные-коммуникационные технологии, здоровьесберегающую технологию, биоинформатику и синергетику (БИС), обучение в сотрудничестве, интерактивные методы обучения, технологию интегрированного обучения, модульную технологию М.М.Жанпеисовой, 7 модулей обучения (Кембридж).

Опыт лучших учителей страны говорит о том, что на уроках географии для повышения качества знаний нужно использовать многообразие инновационных технологий или их элементы, учитывая возрастные особенности детей.

1. Технологии перспективно-опережающего обучения (предоставление каждому ученику самостоятельно определять пути, способы, средства поиска знаний, достижения результата). Данную технологию можно применять в средней и старшей школе.

2. Технологии исследовательского обучения (обучение и использование основ исследовательской деятельности).

3. Технологии проблемного обучения (обучение способам решения проблем, создание условий для самостоятельного выбора разрешения проблемной ситуации, создание условий для самореализации).

4. Метод проектов – педагогическая технология, которая ориентирует не только на интеграцию знаний, но и на их применение, приобретение и преобразование новых знаний (порой путём самообразования).

5. Информационные технологии (обучение работе с разными источниками информации, готовности к самообразованию).

6. Дистанционное обучение (использование сетевых технологий и Интернета).

7. Технологии проведения коллективных творческих дел (создание условий для самореализации учащихся в творчестве, исследовательской деятельности в коллективе, формирование организационных способностей у учеников).

8. Мультимедийные и интерактивные технологии. Уроки, благодаря ресурсам интернета, комплексу мультимедийных возможностей компьютера и большому разнообразию образовательных CD-дисков, могут быть более интересными и увлекательными.

9. Развивающая система Л.В.Занкова. От традиционной системы она отличается дидактическими принципами: обучение на высоком уровне трудности с соблюдением меры трудности. Характеризуется быстрым темпом прохождения учебного материала, осознанием процесса учения, целенаправленной и систематической работой. Цель развивающей системы – научить всех и научить хорошо.

10. Личностно-ориентированное обучение: целью данной технологии является создание условий для проявления познавательной и творческой активности учеников, организация учебной деятельности, позволяющая раскрыть личный опыт учащихся, через создание ситуаций общения на уроке.

11. Блочно – модульная технология. Изучая материал блоками, ученик имеет возможность спланировать и распределить свое урочное и внеурочное время для знакомства с материалом учебника, для выполнения практических работ, подготовки к зачету и т.д. Во-вторых, выбирая форму отчета, каждый старшеклассник может осознанно выбрать для себя тот уровень усвоения материала, который соответствует его запросам и дальнейшим жизненным планам. Такая система работы вплотную приближает школу к вузу, где от студента требуется умение работать самостоятельно, системно, осознанно, где на него возлагается полная ответственность за качество приобретенных знаний, умений и навыков, где результат засчитывается по факту выполнения.

12. Игровые технологии решают несколько задач одновременно: игры (деловые, ролевые) способствуют становлению творческой личности ученика, формируют умение выделять проблемы, принимать решения, развивают познавательный интерес к предмету, оказывают сильное воздействие на учащихся, формируют черты характера и стимулируют к поиску решений, формированию собственных позиций.

13. Использование опорных конспектов с элементами условно-графической наглядности. Опорные конспекты как средство обучения способствуют наиболее осмысленному усвоению понятий, формированию глубоких знаний, их систематизации. Кроме того, использование опор предлагает управление познавательной деятельностью учащихся, развитие у них умений самостоятельной работы, самоконтроля.

14. Рейтинговые технологии, основная задача которых – оценить деятельность ученика на уроке, организовать обучение детей, имеющих разные возможности, создать условия для индивидуального развития ребёнка. Роль учителя при этом заключается в управлении учебным процессом, мотивации деятельности школьника.

Таким образом, всё более активное использование новых технологий позволяет осуществлять переход от информационной модели обучения к деятельностной и личностно-ориентированной моделям, перейти к школе мышления, действия и деятельности, которая позволит сформировать новые подходы к пониманию значимости школьной географии. Использование вышеперечисленных технологий в отдельности или в сочетании – результат творческого подхода учителей к образовательному процессу, направленному на развитие потенциала учащихся с учетом их возрастных и психологических особенностей.

Современные уроки должны иметь выраженную деятельностную парадигму. Именно она определяет основное содержание деятельности учителей, которая включает: тщательный подбор форм, заданий, видов учебно-познавательной деятельности. Методы обучения географии можно разделить на три основные группы: *словесные* методы (устное изложение учителя– рассказ, объяснение, лекция, беседа, работа с учебником, использование цифрового материала), *наглядные* методы (использование географических карт, наглядных пособий, наблюдения, опыты) и *практические* методы (практические работы, измерительные работы, работы на местности) [8].

Наряду с термином «метод» в методической и педагогической литературе встречается термин «прием». Под приемами в педагогике понимаются элементы, из составных частей которых складываются методы обучения. Так, например, на уроках географии, при работе с географической картой можно выделить следующие *предметно-специфические приемы*: а) описание по картам; б) обозначение на контурных картах; в) составление по картам описаний и другие. Каждый из приемов в отдельности не охватывает всей работы, но все они включаются в метод работы с картой. *Предметно-специфическими* формами работы является занятия на географической площадке, моделирование природных процессов, учебные экскурсии, практические работы на местности и так далее.

Среди современных методов обучения географии особо выделяются исследовательские методы и методы электронного моделирования. Большое значение имеет разнообразная внеклассная работа, кружковая деятельность, прикладные и элективные курсы.

Представляет интерес государственная политика Сингапура в области образования. Сингапурская система образования названа самой эффективной в мире по причине своей гибкости, удовлетворения потребностей детей с разными способностями, интересами и наклонностями, параллельно при этом воспитываются нравственные устои. В этой стране с 1993 года внедряется инновационная программа, которая предоставляет уникальную возможность развития инновационных идей и навыков, изобретательности и применения знаний на практике учащихся при разработке научных проектов во взаимодействии с руководителями-наставниками из высших учебных заведений и других организаций. Инновационная программа (ИП) направлена на развитие творческих способностей учащихся через следующие мероприятия [5].

ИП «Старт». Старт – это полудневное мероприятие, которое представляет собой платформу для вдохновения учеников в инновациях и предоставления им некоторых идей о том, как начать свои проекты.

ИП «Уроки». Уроки проводят руководители-наставники в группах, в процессе которых учащиеся делятся идеями.

«Проект сессии». В первом полугодии участники активно работают самостоятельно по выбранному проекту под руководством руководителя-наставника и по его завершению представляют свой проект.

ИП «Семинар». Однодневный семинар организовывается для учеников примерно в мае-июне в Национальном университете Сингапура. Этот семинар дает возможность учителям и наставникам, экспертам окончательно оценить работу учащихся.

При обучении географии в Финляндии в 5 классе изучаются понятия технологии. Под технологией обучения понимают способы повышения эффективности обучения и такой проектирующий процесс, который имеет четко заданный алгоритм и материал. В практику 8 класса включаются такие понятия, как Земля как дом человечества. Содержание образования включает основные внутренние и внешние события на Земле и континентах, сравнение природных условий, деятельность человека и культурные особенности. Целью обучения географии является развитие у учащихся навыков изучения природных, техногенных и социальных сред, процессов взаимодействия между людьми и окружающей средой на местном и глобальном уровнях [5].

Сопоставление тем учебной программы Казахстана по географии и структуры оценивания TIMSS-2011 (8 класс) показало, что по основным разделам соответствие имеется (таблица 10.).

Таблица 10. Сравнение тем учебной программы Казахстана по географии и структуры оценивания TIMSS-2011 (8 класс)

Структура оценивания TIMSS-2011	Учебная программа РК по географии	Примечание
Структура Земли и физические характеристики 1. Структура и физические особенности земной коры, оболочки и ядра (землетрясения, вулканы). 2. Описание гор, минералов, почвы и ее формация.	Литосфера. Строение Земли. Географическая оболочка. Понятие географической оболочки и ее закономерности. Природный комплекс Земли.	Соответствует
Земные процессы, циклы и история 1. Горы. 2. Диаграммы или описание процессов круговорота воды в природе, относительно Солнца как источника энергии, роль облаков.	Литосфера. Рельеф Земли и его разнообразие. Материки и океаны. Горы Казахстана. Горы Казахстана: Урал, Алтай, Джунгарский Алатау, Саур Тарбагатай, Северный Тянь-Шань. Физико-географическое положение. Геологическое	Гидросфера и его состав. Круговорот воды. Гидросфера и ее составные части. Свойства воды. Круговорот воды в природе, его

3. Сравнение климата относительно возвышенности и низменности и географии (долгосрочное и краткосрочное климатическое изменение, объяснение погодных данных/карт).	строение и его влияние на особенности рельефа и размещение полезных ископаемых.	значение изучаются в курсе 6, 7 класса.
Ресурсы Земли 1. Использование и сохранение. 2. Возобновляемые и не возобновляемые ресурсы. 3. Преимущества и недостатки различных источников энергии. 4. Объяснение обычных методов агрокультуры и использования земли. 5. Описание достижения чистой воды. Сохранение воды.	Климат и агроклиматические ресурсы. Климатообразующие факторы и формирование климата Казахстана. Климат своей местности и прогноз погоды. Максимальная и минимальная температура, количество осадков. Влияние климатических условий на образ жизни, здоровье, хозяйственную деятельность населения. Агроклиматические ресурсы. Агроклиматическая карта Казахстана. Внутренние воды и водные ресурсы. Роль воды в природе и хозяйстве. Мелиорация. Использование вод и пути сохранения их качества и объема. Воды и водные ресурсы своей местности, их охрана.	Соответствует
Земля в Солнечной системе и Вселенной 1. Объяснение явлений, происходящих на земле относительно движения, расстояния и размеров Земли, Луны и других тел солнечной системы. 2. Сравнение физических особенностей Земли, Луны и других планет. 3. Роль гравитации в Солнечной системе.	Система звезд. Солнце – ближайшая к нам звезда. Солнечная система. Земля и другие планеты Солнечной системы. Движение небесных светил (Солнце, звезды). Исследование космоса. Земля – планета Солнечной системы. Земля как часть Вселенной. Положение Земли в Солнечной системе. Размеры Земли. Вращение Земли вокруг оси. Движение Земли вокруг Солнца. Искусственные спутники Земли. Изучение Земли из космоса. Развитие знаний о Земле.	Соответствует

Элементы географии при изучении предмета в странах Запада входят в состав интегрированных курсов, в которые входит содержание других учебных предметов (экология, экономика, геология). В Великобритании правительство ввело в действие новый национальный план, закрепивший единый перечень обязательных учебных предметов для всей страны. В этот перечень вошли 9 дисциплин, в том числе и география. В старшем звене школы существует

элективная система, половина учащихся выбирают географию для углубленного изучения и сдачи выпускных экзаменов. Английские методисты-географы выделяют две причины: 1. Практическая направленность обучения, большая роль исследовательской деятельности по изучению географии. 2. Гуманитаризация содержания школьной географии. Эти два направления имеют исследовательский уклон на краеведческой основе, а гуманитаризация образования соответствует потребностям детей и оказывает сильное влияние на интеллектуальное развитие, нравственность и другие стороны личности.

Современные тенденции развития урока географии тесно связаны с разнообразием форм организации обучения: экскурсии и походы, полевая практика, работа на экологической тропе в микрозаповедниках. Современные подходы требуют межпредметных уроков, проводимых двумя-тремя учителями разных учебных предметов.

Некоторые особенности урока географии в странах Запада отражают цели обучения географии, где на первом этапе находится стимулирование познавательной самостоятельности учащихся, развитие способности принимать решение и формулировать практические умения, усвоению системы знаний уделяется меньше внимания. В соответствии с этим учителя ориентируются прежде всего на организацию самостоятельной познавательной деятельности школьников – интеллектуальную и практическую. Так называемый «дидактический стиль обучения», при котором учитель выступает как источник информации, можно наблюдать в основном у учителей старшего поколения. Поэтому на уроках в средних классах преобладает групповая работа школьников, нередко связанная с изучением местной географии. Периодически используются игры, которые, по мнению западных педагогов, помогают детям почувствовать реальные ситуации, видеть проблему глазами тех людей, которые с ней сталкиваются [9].

В Казахстане накоплен передовой опыт инновационных преобразований в системе образования, который охватил все стороны учебного процесса, вопросы ее дидактико-методической организации.

Опыт Назарбаев Интеллектуальных школ отражает новые потребности в образовании, обуславливает системное изменение всех его компонентов: цели, содержания, методов, форм и средств обучения. Речь идет о переходе от информационного обучения к инновационному обучению. В школах «НИШ» успешно решаются проблемы, стоящие перед общеобразовательной школой, особенно в вопросах ориентации учебного процесса на обучение учащихся методикам самостоятельного поиска знаний, умению использовать полученные знания, развитию исследовательских навыков. Успешность учащихся не оценивается по количеству усвоенных знаний, учитываются умения и навыки более широкого спектра. При этом особое внимание уделяется развитию умений рассуждать, сравнивать, оценивать полученную информацию, находить нужную в справочной литературе, интерпретировать ее с учетом сложившихся понятий и представлений, аргументировать собственную точку зрения.

Цель новой парадигмы образования, активно претворяемой в школах «НИШ» – обеспечение условий воспитания, обучения и развития свободной, критически мыслящей личности. Главный лозунг взаимоотношений в школьном коллективе: от пассивной культуры отношений между учениками и учителем к активным и динамичным отношениям, способствующим практико-ориентированному мышлению и сотрудничеству.

С учетом современных проблем школьного географического образования и новых прогрессивных тенденций в области определения содержания образования АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» в лице филиала «Центр образовательных программ» осуществили разработку новых учебных программ, в том числе и по предмету «География».

Структура предыдущих и действующих отечественных учебных программ по географии является линейной, при которой отдельные части учебного материала образуют непрерывную последовательность тесно связанных между собой звеньев, прорабатываемых за время школьного обучения, как правило, только один раз. С учетом минусов и недостатков линейного обучения программа по географии в Интеллектуальных школах обрела спиральный характер, при которой учащиеся, не теряя из поля зрения исходную проблему, постепенно расширяют и углубляют круг связанных с ней знаний. Такие минусы спиральной структуры, как психологическая усталость от одной и той же темы, определенный разрыв во времени при изучении тем, устранены за счет нового контекста и ракурса рассматриваемой проблемы и за счет новых операций по освоению требуемых знаний.

Ожидаемые результаты по предмету «География» представлены целями обучения с использованием служебных слов, отражающих последовательность и уровни мыслительных операций «знать», «понимать», «применять», «анализировать», «оценивать», «синтезировать».

Например: цель учебной программы по географии из подраздела «Литосфера» раздела «Физическая география» - «Исследовать закономерности формирования и распространения форм рельефа», «Опираясь на закономерности распространения горных пород, провести анализ распространения полезных ископаемых территории...», «Классифицировать литосферные катаклизмы, объяснить причинно-следственные связи их формирования, показать области распространения на карте» [10].

Республиканская именная школа У.А.Есназаровой – один из видов профессионального объединения педагогов, представляющих собой творческую лабораторию единомышленников. В основу создания школы – инновационной мастерской передового педагогического опыта – заложены следующие идеи:

1. Создание учебников и учебно-методических пособий нового поколения по географии Республики Казахстан.
2. Разработка и апробация авторских программ по географии для общеобразовательных школ.

3. Совершенствование методов преподавания учебных дисциплин, разработки частных методик, активизация творческого поиска учителей-новаторов.

4. Использование в учебном процессе последних достижений и инноваций в области педагогики, психологии, смежных наук.

5. Разработка, внедрение модульного обучения, ориентированного на активизацию творческой мыслительной деятельности каждого ученика.

6. Создание системы внеурочной учебно-воспитательной работы с учащимися по предмету.

С позиций обновления географического образования работа проводилась по следующим направлениям:

Первое направление – совершенствование структуры и содержания курса географии - экологизация.

Второе направление – социологизация, отражающая происходящее на наших глазах усиление внимания к человеческому, личностному фактору, социальным аспектам развития.

Третье направление – гуманизация географического образования. Все эти изменения нашли отражение в структуре и содержании УМК по курсу «География Республики Казахстан».

Четвёртое направление – совершенствование УМК по курсу «География Республики Казахстан» (таблица 1).

Под руководством доктора педагогических наук, профессора У.А. Есназаровой разработан республиканский проект «Мой край родной». Проект предусматривает создание педагогами школы учебных пособий по курсу «География родного края» (района, сельского округа, села); ведение на их основе научной и практической работы. Уже имеются конкретные результаты, к примеру, пособия «География Отырарского района», «География Карасайского района», «География Шалкарского района», «География Меркенского района», «География Баянауылского района», «География Жанакурганского района», «География Мангистауского района», «География Зайсанского района», «География Хромтауского района», «География Мугалжарского района», «География Зеленовского района», «География г.Шымкента», «География Южно-Казахстанской области», а по Северо-Казахстанской области такие краеведческие пособия имеются по всем административным районам.

В целостном виде создание учебно-методического комплекса по курсу «География Республики Казахстан» для основной школы не было предметом специального исследования, не были изучены теоретические вопросы реализации этого социального заказа. Таким образом, возникла необходимость разработки учебно-методического комплекса, соответствующего современным потребностям казахстанского общества, науки и практики обучения и осуществления его экспериментальной проверки с целью внедрения внедрения в практику работы школ различного типа.

Результаты работы показали, что поколение УМК, разработанное под руководством У.А.Есназаровой, усиливает познавательный интерес школьников к отечественной географии, углубляет и конкретизирует знания учащихся [11].

Специфическими чертами предмета «География», которые должны учитываться при выборе форм и методов обучения в процессе подготовки к урокам, являются:

1. Изучение знаний о роли выдающихся личностей в развитии географии, рассмотрение всех объектов, явлений, процессов по отношению к человеку.

2. Краеведческий подход в изучении географии – максимум внимания к своему краю, начиная от окружения школы и завершая территорией своей области и региона. Уроки, факультативные и кружковые занятия, творческие и практические работы, походы, поисково-экспедиционные, индивидуальные и коллективные виды деятельности, встречи и работа в социальном окружении углубляют познавательные интересы учащихся, способствуют формированию, развитию практических и интеллектуальных умений и способностей, формируют разнообразные навыки работы учащихся [12,13].

3. Экологический подход при изучении географии на основе воспитания любви и бережного отношения к Земле, дому, где мы живем. Основной принцип: «Мыслить глобально, действовать локально». В Концепции перехода Республики Казахстан к «зеленой» экономике неперенным условием определено формирование экологической культуры населения и представителей бизнеса путем включения вопросов экологии и устойчивого развития в учебные программы всех уровней образования, пропаганды идей устойчивого развития и здорового образа жизни среди населения, развитие экологического туризма [14]. Экологическая грамотность выступает обязательным компонентом функциональной грамотности личности [3]. Учеными вузов и педагогами школ, международными организациями (РЭЦЦА, ПРООН, ЮНЕСКО и др.) изданы учебно-методические пособия для школ и вузов по реализации идей устойчивого развития.

4. Системно-комплексный подход при изучении отдельных территорий и регионов, учитывающий все аспекты, на основе сформированных знаний по географии и другим предметам.

Научной основой новой парадигмы образования при реализации этих направлений выступает интеграция компонентов познания мира в контексте современных достижений научных знаний [10]. Она включает культурологические подходы, общечеловеческие и национально-культурные ценности казахского и других народов страны.

В целях совершенствования преподавания географии в стране изданы разработки ученых Казахстана. Специальные исследования по «Географии Республики Казахстан» были проведены такими учеными, как А. Бирмагамбетовым («Физическая география» для общеобразовательных школ Казахстана), Г.В.Гельдыевой, Л.К.Веселовой (изучение ландшафтов Казахстана), Г.М.Джаналиевой, Е.Н.Вилесовым, А.А.Науменко и («Физическая

география Казахстана») Ж.Достайулы, М.Х.Сарсенбаевым (изучение водных ресурсов Казахстана и их хозяйственное использование), М.И. Ишанкуловым (изучение ландшафтов дельты рек Казахстана), А.В.Чигаркиным (геоэкология Казахстана), Е. Ахметовым (методика преподавания географии Казахстана), К.М. Баймырзаевым (экономико-географическая оценка природных ресурсов Казахстана), Ш.М. М.Ш.Ярмухамедовым (методика обучения географии Казахстана и разработка учебного курса «Экономическая и социальная география Казахстана») [11].

В этом ряду особо выделяются работы доктора педагогических наук, профессора Саипова А.А. Прежде всего, это УМП для учителей географии «География индустриально-инновационного развития Казахстана» (Астана: ИПК, 2013.- 159 с.). В работе раскрыты направления корректировки действующих учебников и карт в соответствии с формированием и развитием новой социально-экономической инфраструктуры нового поколения, происходящих в русле индустриально-инновационного развития экономики Казахстана, в условиях глобализации мирового геоэкономического пространства.

Выводы и рекомендации:

Методика и практика обучения географии в общеобразовательных школах Казахстана показывает, что особого внимания требуют вопросы:

- внедрения современных педагогических технологий обучения географии и развития функциональной грамотности;
- развития географического мышления на уроках географии;
- развития творческой деятельности;
- расширения возможностей обеспечения, приобретения учителями новейших учебно-методических материалов, методических пособий.

Рекомендуется:

– при разработке тематического планирования в основу уроков географии заложить активную познавательную деятельность учащихся с различными видами учебной информации;

– формировать знание географической номенклатуры, умение читать карту, учить видеть те закономерности, которые прослеживаются при сравнении, сопоставлении карт разного содержания, анализировать топографическую карту и строить профили рельефа местности с помощью карты;

– усилить акцент на фундаментальные аспекты подготовки – обеспечить контроль за сформированностью у всех учащихся ключевых географических понятий;

– внедрять современные подходы и методы обучения географии, разнообразить виды внеклассной работы, кружковой деятельности, тематику прикладных и элективных курсов;

– при подготовке учащихся учитывать терминологические различия, существующие в отечественных и зарубежных учебных пособиях;

- учитывать передовой отечественный и зарубежный опыт при проведении уроков географии;
- совершенствовать методическую подготовку учителей географии в вузах, через систему повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров;
- улучшить программное, учебно-методическое и материально-техническое обеспечение предмета «География», активизировать использование ИКТ в географическом образовании;
- пропагандировать высокую роль учителя не только в специализированной печати, но и в центральных печатных изданиях, пропагандировать достижения отечественных ученых-географов;
- обобщать и распространять опыт ведущих ученых-географов, учителей организаций образования и педагогов-новаторов.

4 Состояние образовательного процесса по предмету «География» в общеобразовательных школах: кадровый потенциал, материально-техническая база

Важным звеном в образовательном процессе является создание условий, обеспечивающих реализацию как традиционных, так и инновационных задач современного обучения. К ним относятся подготовка педагогических кадров, материально-техническое обеспечение школ, обеспеченность учебной литературой, педагогические технологии, используемые преподавателями на уроках.

Подготовка педагогических кадров, их совершенствование является одним из главных условий обеспечения обновления образования. В последнее время в Казахстане наблюдается положительная динамика в кадровом обеспечении общеобразовательных школ: с 2011 года численность учителей возросла к 2013 году на 8527 человек и составила 294 897 человек. Но дефицит кадров все еще имеет место в нашей республике. В частности, на 60 вакансий по предмету «География» приходится 399 выпускника педвузов, следовательно, в целом по республике дефицита учителей географов не должно быть (таблица 11). Однако потребность в них в общеобразовательных школах все еще остается, что свидетельствует о предпочтении молодыми специалистами других профессий [16].

Таблица 11 – Численный состав учителей географии и потребность в педагогических кадрах в общеобразовательных школах Казахстана

Регион	РК	Актолинская	Актюбинская	Алмагинская	Атырауская	ЗКО	Жамбылская	Карагандинская	Костанайская	Кызылординская	Мангистауская	ЮКО	Павлодарская	СКО	ВКО	г. Астана	г. Алматы
Всего учителей	9 809	420	538	1 222	369	398	726	617	464	769	267	1 913	368	431	747	160	400
Вакансии	60	2	6	5	5	4	0	3	0	1	2	0	0	20	12	0	0

Источник: Данные МОН РК

В региональном аспекте наиболее неблагоприятная обстановка в отношении дефицита кадров наблюдается в Северо-Казахстанской и Восточно-Казахстанской областях, где требуется 20 и 12 географов-предметников соответственно, в остальных областях дефицит сравнительно небольшой (таблица 12).

Анализ качественного состава учителей географии по Республике Казахстан показал (таблица 13), в основном, положительную динамику как общего количества преподавателей, так и имеющих высшую, 1-ю и 2-ю категории за

последние 3 года. В настоящее время (данные за 2014-2015 учебный год) доля учителей географии, имеющих категорию, в среднем по республике составляет 77,3%. В Мангистауской (61%) и Костанайской (64%) областях отмечается наименьшая доля учителей с категорией, самый высокий показатель имеет Астана (84%) (таблица 12).

Таблица 12 Качественный состав учителей Казахстана по областям за 2013-2015 годы

	Количество учителей	Высшая категория	1 категория	2 категория	Без категории	Пенсионеры	Работающие не по специальности
Кызылординская							
2012-2013	589	21	189	225	154	0	0
2013-2014	624	25	202	232	165	0	0
2014-2015	642	34	226	235	147	0	0
Акмолинская							
2012-2013	419	75	127	91	126	19	0
2013-2014	420	79	111	101	129	25	4
2014-2015	467	85	116	130	136	21	2
Павлодарская							
2012-2013	310	62	74	95	79	10	22
2013-2014	368	58	108	99	103	9	20
2014-2015	357	69	112	80	96	9	6
Мангистауская							
2012-2013	245	38	40	68	99	8	0
2013-2014	263	43	42	70	108	5	0
2014-2015	287	52	49	74	112	18	0
Северо-Казахстанская							
2012-2013	543	92	155	154	142	15	10
2013-2014	509	98	147	132	132	12	14
2014-2015	474	94	146	130	104	16	9
Костанайская							
2012-2013	491	64	117	114	196	7	7
2013-2014	475	66	119	113	177	4	9
2014-2015	483	71	116	121	175	9	10
Жамбылская							
2012-2013	703	157	207	182	157	14	0
2013-2014	726	180	190	200	156	12	0
2014-2015	705	165	193	203	144	4	0
Восточно-Казахстанская							
2012-2013	738	131	179	184	244		5
2013-2014	736	132	176	184	241		3
2014-2015	732	141	194	157	240		2
Актюбинская							
2012-2013	503	79	135	136	153	12	0
2013-2014	538	81	135	147	175	10	0
2014-2015	534	80	141	140	173	6	1
г. Алматы							

2012-2013	377	149	77	79	72	8	0
2013-2014	401	160	78	80	83	12	0
2014-2015	416	159	79	80	98	15	0
г.Астана							
2012-2013	80	28	27	10	15		2
2013-2014	86	22	32	15	17		2
2014-2015	90	26	34	16	14	-	-

Наибольшая доля учителей с высшей категорией наблюдается в г.Алматы (38%) и г. Астана (29%), наименьшая – в Кызылординской области (5%). Но в суммарной доле учителей географии с 1-й и 2-й категориями Кызылординская область оказалась лидером (74%).

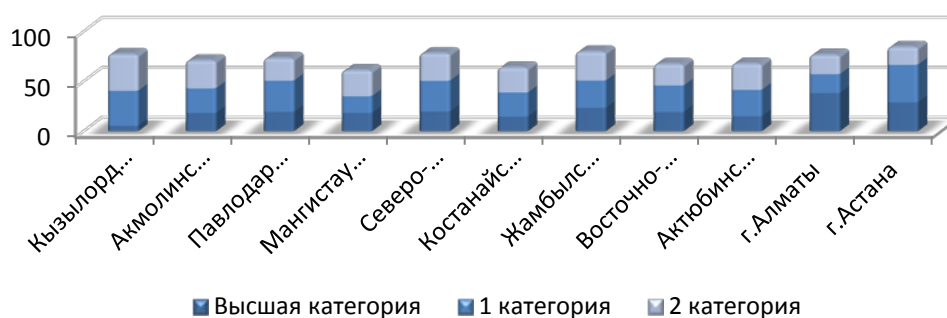

Рис. 12 – Доля учителей географии, имеющих категории (в % от общего количества учителей географии), в разрезе регионов за 2014-2015 учебный год

Максимальная доля учителей географии без категории (рис. 12) от всего количества учителей наблюдается в Мангистуской (39%), Костанайской (36%), Восточно-Казахстанской (33%) и Актюбинской (32%) областях. Дефицит кадров в Мангистауской, Акмолинской областях, г. Алматы, Павлодарской и Северо-Казахстанской областях восполнен за счет учителей географии пенсионного возраста (соответственно, на 6%, 4%, 4%, 3%, и 3%) (рис.13), и в Павлодарской и Северо-Казахстанской и Костанайской областях (на 2%) - за счет учителей, преподающих предмет не по специальности, указанной в дипломе. При планировании деятельности по кадровому обеспечению общеобразовательных школ республики следует обратить внимание на указанные регионы.

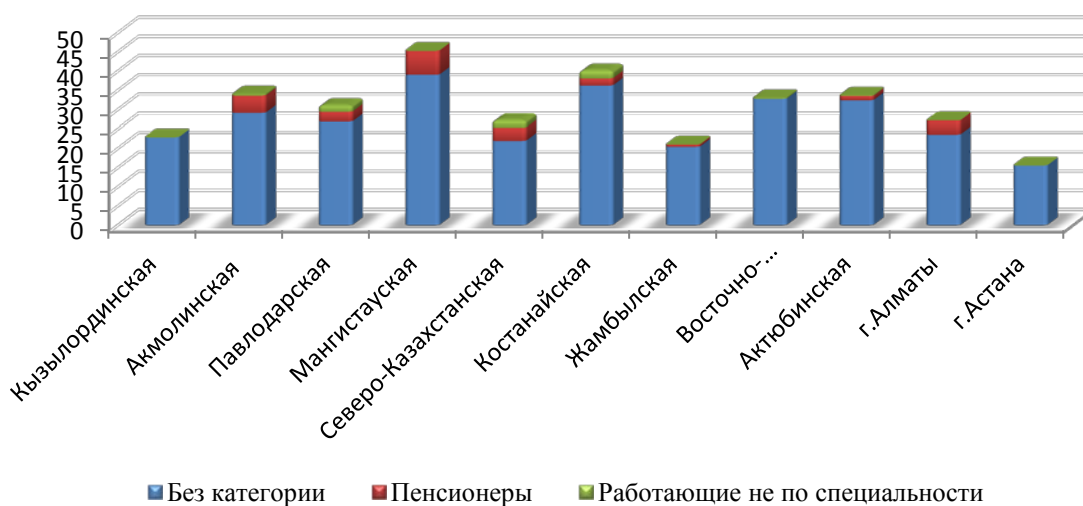

Рис. 13 – Доля учителей географии без категории, пенсионного возраста и работающих не по специальности (в % от общего количества учителей географии) в разрезе регионов за 2014-2015 учебный год

В условиях модернизации и инновационного развития образования остро стоит проблема повышения квалификации и переподготовка кадров. Задача эта должна быть осуществлена путем обеспечения перехода к новым технологиям обучения, ориентированным на углубление и развитие профессиональной компетентности.

Оказание методической помощи педагогическим коллективам и обеспечение их профессионального роста осуществляются Национальным центром повышения квалификации «Өрлеу» (АО НЦПК «Өрлеу») и Центром педагогического мастерства АОО «НИШ».

В АО НЦПК «Өрлеу» созданы тематические курсы с учетом лучшей мировой практики на основе компетентностного подхода с применением инновационных форм организации учебного процесса (мастер-классы, тренинги, деловые игры, работы в малых группах и др.), технологий и методов обучения (кейс-технология, технология критериального оценивания, проектный метод, исследования в действии и др.). В Республике Казахстан работают 17 региональных филиалов АО НЦПК «Өрлеу». Для качественной реализации курсов повышения квалификации по уровневым программам в филиалах АО НЦПК «Өрлеу» в 2013 году созданы Центры уровневых программ, в которых проводят курсы тренеров (201 чел.), обучившихся в Центре педагогического мастерства АОО «НИШ».

Для решения вопросов модернизации системы повышения квалификации педагогических кадров в АОО НИШ создан «Центр педагогического мастерства», целью которого является непрерывная и системная подготовка высококвалифицированных педагогических кадров, трансляция опыта АОО «Назарбаев Интеллектуальных школ» для развития общеобразовательных школ Казахстана.

Основой для курсов послужили лучшие примеры из педагогической практики международного уровня, внедряемой и реализуемой в

Интеллектуальных школах. Содержание уровневых программ основывается на комплексном рассмотрении следующих вопросов:

- новые подходы в преподавании и обучении;
- обучение критическому мышлению;
- оценивание для обучения и оценивание обучения;
- использование информационно-коммуникационных технологий в преподавании;
- обучение талантливых и одаренных детей;
- преподавание и обучение в соответствии с возрастными особенностями учеников;
- управление и лидерство в обучении.

Среди казахстанских партнеров в реализации уровневых программ выступают акционерное общество «Национальный центр повышения квалификации «Орлеу» и подразделения повышения квалификации педагогических вузов страны.

В таблице 13 представлено количество учителей географии, обученных на курсах повышения квалификации в филиалах АО «НЦПК «Орлеу» в период с 2013 по 2014 годы. Отмечено снижение общего числа обучающихся в течение 2013-2014 гг. За указанный период больше всего кадров подготовлено Алматинским (97 человек), Южно-Казахстанским (88 человек) и Кызылординским (72 человека) областями, меньше всего – Мангыстауским (15 человек) филиалами и филиалом г. Алматы (16 человек).

Таблица 13 – Количество учителей географии, обученных на курсах повышения квалификации в филиалах АО «НЦПК «Орлеу» в период с 2012 по 2014 годы

	Численный состав учителей географии	2013	2014	Всего	% от всего количества учителей географии
Акмолинская	420	0	19	19	4,5
Актюбинская	538	32	17	49	9,1
Алматинская	1 222	46	51	97	7,9
Атырауская	369	13	6	19	5,1
ВКО	747	26	28	54	7,2
Жамбылская	726	36	25	61	8,4
ЗКО	398	22	23	45	11,3
Карагандинская	617	28	23	51	8,3
Костанайская	464	18	16	34	7,3
Кызылординская	769	42	30	72	9,4
Мангыстауская	267	9	6	15	5,6
Павлодарская	368	36	9	45	12,2
СКО	431	26	14	40	9,3
ЮКО	1 913	45	43	88	4,6
Г.Алматы	400	12	4	16	4
Г.Астана	160	20	8	28	17,5
РК	9 809	425	262	687	7

Рис. 14 демонстрирует процентную долю учителей географии по регионам, обученных на курсах повышения квалификации в филиалах АО «НЦПК «Орлеу» за период с 2012 по 2014 годы. За два года в среднем по республике охвачено повышением квалификации 7% учителей географии от их общего количества. Лидером в этом показателе является г.Астана (17,5%), за которой следуют Павлодарская (12,2%), Западно-Казахстанская (11,3%), Северо-Казахстанская (9,3%) и Актюбинская (9,1%) области. Наименьшая доля учителей, прошедших курсы по линии АО «НЦПК «Орлеу», отмечена в г.Алматы (4%), Акмолинской (4,5%), Южно-Казахстанской (4,6%) областях.

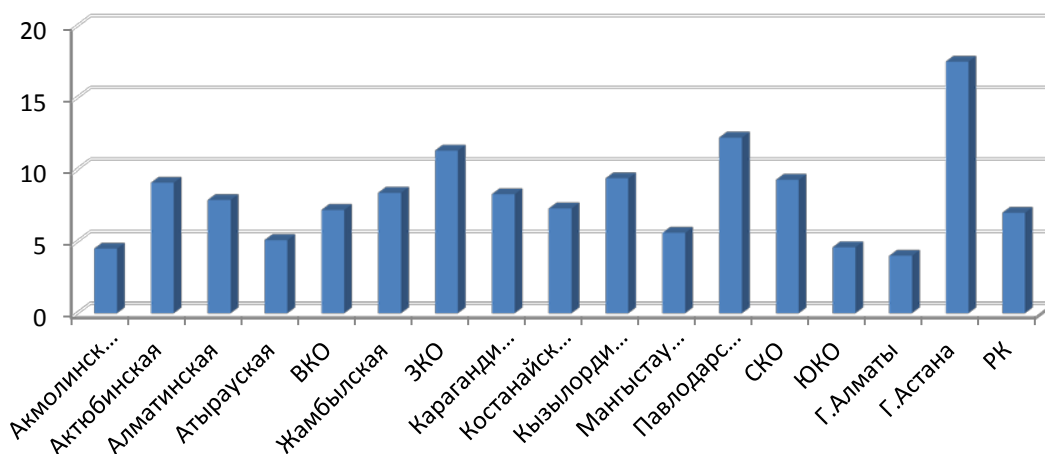

Рис.14– Доля учителей географии (в % от общего количества учителей географии) по регионам, обученных на курсах повышения квалификации в филиалах АО «НЦПК «Орлеу» за период с 2013 по 2014 годы.

Анализ эффективности деятельности слушателей филиалов АО НЦПК «Орлеу» показал, что распространение концептуальных идей уровневых программ по республике положительно принято педагогическим сообществом, руководителями организаций образования, родителями и учащимися.

РНПЦ «Дарын» ежегодно проводит для учителей курсы повышения квалификации, например, в 2014 году был проведен международный обучающий семинар «Новая экономическая география: теория и практика» (по УМК В.Н.Холиной «География. Углубленный уровень»). Проведен с учителями курс «География. Углубленный уровень». Курс представляет географию в новом качестве – как практический, нужный для жизни и работы предмет, формирующий новое качество образования, активизацию учебно-познавательной деятельности с использованием современных методик обучения для развития коммуникативных, творческих компетенций, формирование готовности к непрерывному образованию, командной работе.

Для чтения лекций и проведения практических занятий привлекаются преподаватели КазНУ им. аль-Фараби: Вилесов Е.Н.- д.г.н., профессор; Калимурзина А.М., PhD-докторант; ассистенты кафедры географии, землеустройства и кадастра факультета географии и природопользования КазНУ им. аль-Фараби, члены жюри республиканской олимпиады по географии.

Автономной организацией образования «Назарбаев Интеллектуальные школы» (АОО «НИШ») совместно с экспертами Факультета Образования Университета Кембридж разработаны уровневые программы курсов повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан (первый (продвинутый), второй (основной), третий (базовый), которые сочетают очную подготовку и практическую работу в школе. Для эффективной реализации уровневых программ и трансляции опыта Интеллектуальных школ открыты 16 филиалов ЦПМ в гг. Актау, Актобе, Алматы, Атырау, Караганда, Кокшетау, Костанай, Кызылорда, Павлодар, Петропавловск, Семей, Талдыкорган, Тараз, Уральск, Усть-Каменогорск и Шымкент.

Таблица 14 – Количество учителей географии, обученных на курсах повышения квалификации в Центре педагогического мастерства «Назарбаев Интеллектуальные школы» (ЦПМ «НИШ») в период с 2012 по 2014 годы

	Численный состав учителей географии	2012	2013	2014	Всего	% от всего количества учителей географии
Акмолинская	420	5	8	9	22	5,2
Актюбинская	538	1	7	13	21	3,9
Алматинская	1 222	2	29	22	53	4,3
Атырауская	369	1	14	3	18	4,9
ВКО	747	7	11	19	37	4,95
Жамбылская	726	2	20	23	45	6,2
ЗКО	398	4	10	5	19	4,8
Карагандинская	617	-	18	18	36	5,8
Костанайская	464	4	9	7	20	4,3
Кызылординская	769	3	12	11	26	3,4
Мангыстауская	267	1	3	5	9	3,4
Павлодарская	368	2	10	10	22	5,98
СКО	431		4	13	17	3,9
ЮКО	1 913	6	43	36	85	4,44
г.Алматы	400	9	8	14	31	7,8
г.Астана	160	1	12	6	19	11,9
РК	9 809	48	218	214	480	4,9

Источник: Данные МОН РК

В таблице 14 приведены данные о количестве учителей географии, обученных в центре педагогического мастерства «Назарбаев Интеллектуальные школы» (ЦПМ НИШ) за период 2012-2014 г.г. В целом по Казахстану отмечен резкий рост числа преподавателей географии, прошедших курсы в ЦПМ НИШ, с 48 в 2012-м году до 218 в 2013-м и 214 - в в 2014-м. Лидером в повышении квалификации кадров в течение исследуемого периода оказалась Южно-Казахстанская область (85 человек), далее следует Алматинская (53 человека), Жамбылская (45 человек) и Карагандинская (36 человек) области. Меньше всего проводит подготовку кадров Мангыстауская область - 9 человек за три года.

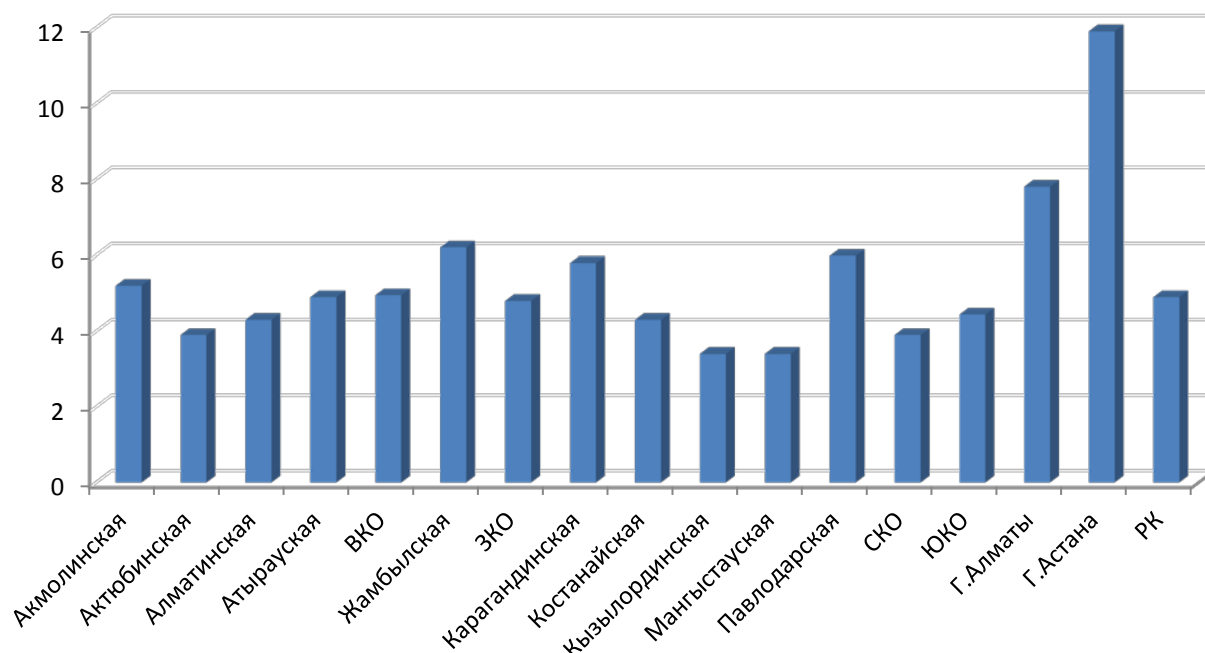

Рис. 15 – Доля учителей географии (в % от общего количества учителей географии) по регионам, обученных на курсах повышения квалификации в центре педагогического мастерства «Назарбаев Интеллектуальные школы» (ЦПМ «НИШ») за период с 2013 по 2014 годы

Средняя по Казахстану доля учителей географии (в % от общего количества учителей географии), обученных на курсах повышения квалификации в центре педагогического мастерства «Назарбаев Интеллектуальные школы» (ЦПМ «НИШ») за период с 2013 по 2014 годы, оказалась 4,9%. Наибольшая доля учителей, охваченных повышением квалификации по линии ЦПМ «НИШ», отмечена в г.Астана (11,9%), затем следуют г.Алматы (7,8%), Жамбылская (6,2%), Павлодарская (6,0%), Карагандинская (5,8%) области.

Итоги анализа подготовки кадров по линии ЦПМ НИШ и по линии АО «НЦПК «Орлеу» показали недостаточный уровень охвата учителей географии повышением квалификации: 4,9% и 7% соответственно от общего количества преподавателей географии. Наиболее активной оказалась г.Астана в подготовке кадров как по линии ЦПМ НИШ, так и по линии АО «НЦПК «Орлеу». В г. Алматы продемонстрирован самый низкий процент учителей, подготовленных в АО «НЦПК «Орлеу», но по линии ЦПМ НИШ его активность уступила только г.Астане. Сравнительно неплохие результаты продемонстрировали филиалы АО «НЦПК «Орлеу» и ЦПМ НИШ Павлодарской, Карагандинской, Актюбинской, Западно-Казахстанской областей.

Вместе с тем, при анализе тематики планов курсов повышения квалификации педагогических работников на 2015 год в филиале АО НЦПК «Орлеу» Института повышения квалификации выявлено отсутствие курсов по предмету «География». Во время проведения курсов повышения квалификации учителя должны практически проводить тренинг-уроки, используя не только известные формы и типы уроков, но и новые, инновационные формы проведения занятий. В настоящее время можно использовать семинары-

интервью, творческие семинары, семинар - пресс-конференция, игровое моделирование (деловая и ролевая игра), решение проблемных ситуаций, групповые дискуссии, проблемные лекции, семинарские занятия по типу «малых групп». Все это повысит эффективность курсов повышения квалификации.

Географические учебные кабинеты и географические площадки. Для эффективного выполнения практической части учебной программы предмета «География» и реализации интегративного потенциала важную роль играют географические учебные кабинеты и географические площадки, которые дают широкие возможности для исследовательской работы учащихся и формирования функциональной грамотности, также могут стать научными мини-центрами школ, лабораториями под открытым небом для предметов естественнонаучного цикла.

Уроки географии осуществляются в специальном кабинете и обеспечиваются наличием учебного, картографического, наглядного оборудования, приборов и принадлежностей общего назначения, демонстрационных и иных приборов, интернет-ресурсов, технических средств обучения. Перспективный кабинет географии должен иметь систему электронного обучения (СЭО), которая позволила бы осуществлять связь с орбитальными комплексами при изучении отдельных тем учебной программы по предмету «География», совершать виртуальные путешествия по регионам планеты. Учащиеся страны, имеющие космическую гавань (космодром Байконур), должны иметь такую возможность.

Наличие, оснащение площадок зависит от возможностей и условий школы. В отдельных, немногих школах Казахстана такие площадки функционируют, но имеющиеся приборы и оборудование морально и физически устарели, неисправны и в лучшем случае служат демонстрационным материалом, что не позволяет в полной мере развивать творческие, исследовательские качества учащихся.

Рекомендуется обеспечить географическую площадку следующими комплексами приборов и оборудования: «Математический комплекс», «Топографический комплекс», «Астрофизико-географический комплекс», «Метеорологический комплекс», «Геологический комплекс». На площадке могут быть другие предметные комплексы по усмотрению учителей.

Фонд школьной библиотеки формируется в соответствии с контингентом обучающихся организаций образования. Доля учащихся в целом по стране, обеспеченных учебниками, составляет 98%. По данным МОН РК школьные библиотеки функционируют в 88,9% организациях образования от их общей численности по республике. Библиотека как источник получения необходимой информации, является одним из факторов, способствующих развитию читательской грамотности учащихся. В этой связи необходимо пристальное внимание обратить на достойное оснащение «хранилища знаний» необходимыми ресурсами, как на печатных, так и на электронных носителях.

Выводы и рекомендации:

Анализ состояния образовательного процесса по предмету «География» в общеобразовательных школах Казахстана показал:

- дефицит учителей географии в нашей республике сравнительно небольшой, в ряде регионов он восполняется за счет учителей пенсионного возраста и учителей, преподающих предмет не по специальности, указанной в дипломе;

- в качественном составе учителей географии по республике за последние 3 года выявлена положительная динамика как общего количества преподавателей, так и имеющих высшую, 1-ю и 2-ю категории;

- уровень охвата учителей географии курсами повышения квалификации составляет: 4,5% по линии ЦПМ «НИШ» и 7% по линии АО «НЦПК «Орлеу» от общего количества преподавателей географии.

Предложения:

– улучшить работу по кадровому обеспечению общеобразовательных школ республики учителями географии;

– усилить работу по повышению квалификации педагогических кадров республики;

– включать в тематику курсов повышения квалификации учителей темы занятий по географии, проводить курсы для учителей географии;

– во время проведения курсов повышения квалификации учителя должны максимально работать практически, проводить тренинг-уроки;

– улучшить материально-техническое обеспечение школ Казахстана.

Заключение

Поиски путей модернизации содержания образования, обеспечения его соответствия изменяющимся и развивающимся целям продолжается и может привести к новым подходам при формировании дальнейшей стратегии развития.

Национальной академией образования имени И. Алтынсарина был проведен анализ состояния процесса обучения географии в школах Казахстана. Проведенный анализ показал следующее:

1. Качество учебно-методического сопровождения учебного процесса по географии можно признать удовлетворительным.

Рекомендуется:

- увеличить в учебных пособиях количество заданий на развитие функциональной грамотности;
- добавить ссылки на интернет ресурсы и электронные учебники в приложениях, в издаваемых учебных пособиях;
- обратить особое внимание на вопросы профессиональной ориентации учащихся в учебных пособиях для старших классов;
- дополнить учебники хрестоматийным и справочным материалами;
- внедрять учебные и исследовательские задания в соответствии с Концепцией по переходу Республики Казахстан к Зеленой экономике.

2. Мониторинговый сравнительный анализ качества знаний по географии учащихся Казахстана за три года выявил, в основном, стабильное повышение качества знаний и лишь в отдельных областях его снижение.

Анализ результатов ВОУД показал значение среднего балла - 10,13; что соответствует успешности выполнения 50% тестовых заданий.

Средний балл ЕНТ-2014 по сравнению с ЕНТ-2012 был снижен почти во всех регионах республики.

Рекомендуется:

- провести глубокий анализ факторов, оказавших негативное влияние на результаты учащихся;
- улучшить систему оценивания, упорядочив ее на основе критериев;
- повысить ответственность учителей за успеваемость каждого ученика;
- в целом создать условия овладения каждым учащимся обязательного минимума содержания основных образовательных программ;
- улучшить систему работы с одаренными детьми в рамках инновационных технологий;
- активизировать в школах работу методических объединений учителей географии, проведение детального анализа полученных результатов качества знаний.

3. Методика и практика обучения географии в общеобразовательных школах Казахстана показывает, что особо необходимо обратить внимание на следующие вопросы:

- использование современных педагогических технологий обучения географии и развитие функциональной грамотности учащихся;

- развитие географического мышления на уроках географии;
- развитие опыта творческой деятельности;
- возможности обеспечения, приобретения учителями новейших учебно-методических материалов, методических пособий.

Рекомендуется:

- активизировать работу по улучшению качества преподавания географии, при этом обратить особое внимание на качество учебной подготовки учащихся;
- внедрять современные подходы в обучении, использовать многообразие методов обучения географии, разнообразить виды внеклассной работы, кружковой деятельности, тематику прикладных и элективных курсов;
- при работе с учащимися учитывать терминологические различия, существующие в отечественных и зарубежных учебных пособиях, учитывать в работе накопленный передовой отечественный и мировой опыт;
- совершенствовать методическую подготовку учителей географии в вузах, системе повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров;
- улучшить программное, учебно-методическое и материально-техническое обеспечение предмета «География», активизировать использование ИКТ в географическом образовании;
- пропагандировать высокую роль учителя не только в специализированной печати, но и в центральных печатных изданиях, пропагандировать достижения отечественных ученых-географов;
- обобщать и распространять опыт ведущих ученых-географов, учителей организаций образования и педагогов-новаторов.

4. Анализ состояния образовательного процесса по предмету «География» в общеобразовательных школах Казахстана показал:

- дефицит учителей географии в нашей республике сравнительно небольшой, в ряде регионов он восполняется за счет учителей пенсионного возраста и учителей, преподающих предмет не по специальности, указанной в дипломе;
- в качественном составе учителей географии по республике за период последних 3 лет, наблюдается положительная динамика как общего количества преподавателей, так и имеющих высшую, 1-ю и 2-ю категории;
- увеличить уровень охвата учителей географии различными курсами повышения квалификации.

Рекомендуется:

- усилить работу по повышению квалификации педагогических кадров республики;
- улучшить материально-техническое обеспечение школ Казахстана;
- обеспечить школы, расположенные в отдаленной местности, ИКТ и интерактивным оборудованием, новыми образовательными технологиями и инновационными методиками.

Список литературы

- 1 Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации Назарбаева Н.А. народу Казахстана «Стратегия Казахстан - 2050» - новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012.
- 2 Послание Президента Республики Казахстан от 17 января 2014 года «Казахстанский путь – 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее».
- 3 Об утверждении Национального плана действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012–2016 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 25 июня 2012 года № 832. Н 37
- 4 Приказ МОН РК от 3.04.2013 г. №115: Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций.
- 5 Результаты международного исследования оценки учебных достижений учащихся 4-х и 8-х классов общеобразовательных школ Казахстана. Национальный отчет. - Астана: НЦОСО, 2013. - 237 стр.
- 6 Результаты мониторингового исследования «Оценка образовательных достижений учащихся 9-х классов общеобразовательных школ Казахстана»: Аналитический отчет. – Астана: НЦОСО, 2014. – 78 с.
- 7 Анализ результатов Единого национального тестирования (ЕНТ-2014г.).– Астана:НЦОСО, 2014. -70 с.
- 8 Каропа Г.Н. «Методика обучения географии» (курс лекций). Издание Гомельского ГУ им. Ф. Скорины, Беларусь, г.Гомель, 2002г.
- 9 Методика преподавания географии .Учебно-методическое пособие для вузов.Составитель О.Ю. Сушкова.Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного университета, 2009. - 34с.
- 10 Каратабанов Р.А. «Методические рекомендации по разработке учебной программы по предмету «География», филиал «Центр образовательных программ» АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», март, 2015 г.
- 11 Есназарова У.А. Автореферат «Научные основы создания учебно-методического комплекса по курсу «География Республики Казахстан» Кыргызский государственный университет, г.Бишкек, 2005г.
- 12 Терентьева Е. Г. «Технология краеведческо-профорориентационной работы в образовательном учреждении». //Образование и общество. 2010г. №5.
- 13 «Методические основы изучения курса «Краеведение» в средней школе. Издание НАО имени И. Алтынсарина, г Астана, 2013г.
- 14 Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». Указ Президента РК. от 30 мая 2013 года № 577. Астана, 2013 г.
- 15 Саипов А.А. «География индустриально-инновационного развития Казахстана», Институт повышения квалификации педагогических работников по г.Астана 2013г.
- 16 Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан. – Астана: НЦОСО,2014. – 292 с.

Содержание

	Введение	51
1	Анализ учебных материалов по географии в общеобразовательных школах	53
2	Уровень подготовки обучающихся по географии	63
3	Методика и практика обучения по географии в общеобразовательных школах Казахстана: опыт и инновации	79
4	Состояние образовательного процесса по географии в общеобразовательных школах	93
	Заключение	103
	Список литературы	105

«География» пәнін оқыту бойынша талдамалы материалдар

Талдамалық материалдар

Аналитические материалы по обучению предмету «География».

Аналитические материалы

Басуға .04. 2015 қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 6

Подписано в печать .04. 2015. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 6

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
«Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы» РМҚК
010000, Астана қ., Орынбор көшесі 4, «Алтын Орда» БО, 15-қабат.

Министерство образования и науки Республики Казахстан
Национальная академия образования им. Б. Алтынсарина
010000, г. Астана, ул. Орынбор, 4, БЦ«Алтын Орда» 15 этаж